

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

İBN CÜBEYR VE İBN BATTÛTA'YA GÖRE ORTA ÇAĞ'DA AKDENİZ

Abdülaziz ÖZTÜRK

Danışman

Doç. Dr. Rifat ATAY

Akdeniz Orta Çağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

İBN CÜBEYR VE İBN BATTÛTA'YA GÖRE ORTA ÇAĞ'DA AKDENİZ

Abdülaziz ÖZTÜRK

Danışman

Doç. Dr. Rıfat ATAY

Akdeniz Orta Çağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Abdulaziz ÖZTÜRK bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Orta Çağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : (İmza)

Üye(Danışmanı) : Doç. Dr. Rıfat ATAY (İmza)

Üye : (Bölüm başkanı ekli) (İmza)

Üye : (İmza)

Tez Başlığı:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : .../... /2019

Mezuniyet Tarihi : .../... /2019

(İmza)
(Enstitü müdürü)

AKADEMİK BEYAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İbn Cübeyr ve İbn Battûta’ya Göre Orta Çağ’da Akdeniz” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir şekilde tarafımda yazıldığını, tezimde yararlandığım tüm eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisindeki bu eslere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)
Abdülaziz ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	4
ÖZET	5
ABSTRACT	6
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
A. Kaynaklar ve Araştırmalar	9
a. Kaynaklar.....	9
b. Araştırmalar	10
c. Akdeniz’de Genel Durum.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	16
SEYAHAT VE SEYAHATNÂME	16
1.1. Seyahat ve Seyyah Kavramı	16
1.2. Seyahatnâme ve Seyahatnâmelerin Önemi	18
1.3. Seyahate Çıkma Nedenleri	20
1.4. Seyahatnâme Türleri	22
1.4.1. Edebi Seyahatler	24
1.4.2. Coğrafi Seyahatler	25
1.4.3. Siyasi Seyahatler	27
1.4.4. Dini Seyahatler	29
1.4.5. Ticari Seyahatler.....	32
1.5. Arap Seyyahların Seyahatnâmeleri	34
1.6. Orta Çağ’da Seyahat	35
İKİNCİ BÖLÜM	37
İBN CÜBEYR’İN HAYATI VE SEYAHAT	37
2.1. İbn Cübeyr’in Hayatı	37
2.1.1. İbn Cübeyr’in Seyahatleri	37
2.1.2. İbn Cübeyr’in Vefatı	38
2.2. İbn Cübeyr Seyahatnâmesi’nin Önemi ve Özellikleri	38
2.2.1. Seyahatnâme Metninin Özellikleri	40

2.3. İbn Cübeyr'in Akdeniz'deki Seyahat Güzergâhı	42
2.3.1. İbn Cübeyr'in Endülüs'ten Mısır'a Seyahat Güzergâhı	42
2.3.2. İbn Cübeyr'in Akdeniz'de Bahsettiği Ülkeler, Kentler, Limanlar ve Tarihi Yapılar.....	44
2.3.3. Şam Bölgesi ve Kentleri.....	48
2.3.4. İbn Cübeyr'in Akka'dan Endülüs'e Seyahat Güzergâhı	53
2.4. Seyahatnâmede Bahsedilen Bazı Önemli Şahsiyetler.....	63
2.4.1. Selâhaddin-i Eyyûbi	63
2.4.2. Kral William.....	66
2.4.3. Norman Kralı I. Roger.....	68
2.4.4. Seyyid Ebü'l Kasım b. Hammud (İbnü'l-Hacer)	69
2.4.5. Akka Hâkimi ve Annesi	70
2.5. Bazı Akdeniz Devletlerinde Yönetim ve Adalet Anlayışı	71
2.6. Seyahatnâmede Geçen Akdeniz'deki Bazı Halklar	72
2.6.1. Muvahhidler (524/1130-668/1269)	72
2.6.2. Lübnan Dağı Hristiyanları.....	73
2.6.3. İsmailîler (Nizariler).....	73
2.6.4. Sicilya Halkı	74
2.7. İbn Cübeyr Seyahatnâmesinde Sosyal ve Kültürel Yaşam.....	75
2.7.1. Törenler	75
2.7.2. Giyim ve Kuşam Kültürü	77
2.8. Seyahatnâmede Müslüman-Hristiyan İlişkilerinin Değerlendirilmesi.....	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	81
İBN BATTÛTA'NIN HAYATI VE SEYAHATI	81
3.1. Hayatı ve Seyahatı	81
3.2. İbn Battûta Seyahatnâmesinin Önemi ve Özellikleri	82
3.3. Seyahatnâme Metninin Özellikleri.....	85
3.4. İbn Battûta'nın Akdeniz'deki Seyahat Güzergâhı	87
3.4.1. İbn Battûta'nın Tanca'dan İskenderiye'ye Seyahat Güzergâhı.....	88
3.4.2. İbn Battûta'nın Akdeniz'de Bahsettiği Ülkeler, Kentler, Limanlar ve Tarihi Yapılar.....	91
3.5. Mısır ve İskenderiye.....	91
3.5.1. İskenderiye	91

3.5.2. Liman ve Kapıları.....	92
3.5.3. Ulu Sütun.....	92
3.5.4. İskenderiye Feneri	92
3.5.5. İskenderiye Kenti ile İlgili İbn Battûta'nın Diğer Tespitleri	93
3.6. Şam Bölgesi ve Kentleri	95
3.6.1. Gazze	95
3.6.2. Askalan	95
3.6.3. Akka	96
3.6.4. Sur Kenti.....	97
3.6.5. Sayda ve Taberiye Kenti	97
3.6.6. Beyrut Şehri.....	98
3.6.7. Trablusşam	99
3.6.8. Lazkiye	99
3.7. Anadolu'ya Açılış	101
3.7.1. Alanya	101
3.7.2. Antalya	103
3.7.3. Antalya'da Ahilik Teşkilatı	104
3.8. İbn Battûta'nın Dönüş Güzergâhı	106
3.8.1. Fas Ülkesine Yolculuk	106
3.9. Endülüs'e Doğru	107
3.10. Seyahatnâmede Bahsedilen Bazı Önemli Şahsiyetler.....	111
3.10.1. Tunus Sultanı.....	111
3.10.2. Fas Sultanı	112
3.10.3. Gırnata Sultanı.....	113
3.10.4. Alaya (Alanya) Sultanı	113
3.10.5. Antalya Sultanı	114
3.10.6. Ebü'l Hasen eş-Şâzelî.....	114
SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	119
EKLER	127

KISALTMALAR

arch.	: archive
b.	: oğlu
bk.	: bakınız
bs.	: baskı
Çev.	: çeviren
Hız.	: Hazreti
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
nşr.	: neşreden
ra	: radiyallahu anh
s.	: sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vol.	: volume

ÖZET

“İbn Cübeyr ve İbn Battûta’ya Göre Orta Çağ’da Akdeniz” adlı çalışmamızda, seyyahların Akdeniz bölgesine dair siyasi, sosyal, kültürel ve tarihi gözlemleri telif ettikleri seyahatnâmelerinden yola çıkarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Seyahatnâmeler, edebi yönleri yanı sıra tarihi ve coğrafi pek çok bilgiyi içermektedir. Bu yönleriyle seyahatnâmeler, tarih ve coğrafyanın yanı sıra diğer disiplinler içinde önem taşımaktadır.

Seyahatnâmelerde, tarihçilerin ihmal ettikleri sosyal ve iktisadi hayat için son derece önemli bilgiler de yer almaktadır. Seyyahların gezdiği ülkelerdeki örf ve adetler, törenler, toplumsal aktörler, dini inançlar ve kültürler ile ilgili aktarımlar incelenmiş ve yorumlanmıştır. Ülkelerin yönetimleri, kültürleri ile idarecilerin yönetim şekilleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, kentler detaylı bir şekilde incelenmiş, ilginç yönlerine değinilmiştir. Toplumunu yönlendirmede etkili olan ve toplum açısından değer ifade eden bazı önemli şahsiyetlerin özelliklerine değinilmiştir.

Son olarak bu seyahatnâmelerin birbirini takip eden yüzyıllarda telif edilmiş olması, o dönemin bilinmeyen tarihine ışık tutacaktır. İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnâmeleri, genel olarak 13. ve 14. yüzyıl dünyasına dair değişik sahalarda kaynak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyyah, Seyahatnâme, Akdeniz, İbn Battûta, İbn Cübeyr.

ABSTRACT

In our study, named as “The Mediterranean in the Middle Ages According to Ibn Jubayr and Ibn Battuta,” the political, social, cultural and historical observations of the travel writers about the Mediterranean region was tried to be put forward based on their travelogues.

Travelogues contain many historical and geographical information as well as literary aspects. In this respect, travel books are important in other disciplines besides history and geography.

Travelogues also include extremely important information for the social and economic life neglected by historians. The traditions, rituals, social actors, religious beliefs and cultures in the countries where travelers traveled were examined and interpreted. Information is given about the administrations, cultures of the countries and the management styles of the administrators. In addition, cities are examined in detail and their interesting aspects are mentioned. The characteristics of some important personalities who are effective in guiding society and expressing value for society are mentioned.

Finally, the fact that these travelogues were penned down in successive centuries will shed light on the unknown history of that period. Ibn Jubayr and Ibn Battuta travelogues will be the source in various fields related to the 13th and 14th century world in general.

Keywords: Traveler, Travelogue, Mediterranean, Ibn Battuta, Ibn Jubair.

ÖNSÖZ

“İbn Cübeyr ve İbn Battûta’ya Göre Orta Çağ’da Akdeniz” isimli çalışmamızın amacı, o dönemde seyyahlar gözüyle Akdeniz havzasındaki siyasi, kültürel, sosyolojik, antropolojik ve tarihi yapıyı ortaya koymaktır. Seyahatnâmeler, tarihsel belge niteliği taşırlar ve insanlığın varoluşuyla yaşattırlar.

Çalışmanın birinci bölümünde seyahatnâme türü üzerine bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Seyahat, seyyah ve seyahatnâme alt başlıkları ile daha özelinde seyahatin temel kavramları, seyyaha ait kavramlar ve seyahatnâmelerin sosyolojik önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise İbn Cübeyr Seyahatnâmesi temel alınarak, çeşitli yönlerden inceleme yapılmıştır. Eserin, edebi, tarihi ve sosyal yönleri ele alınarak incelenmiştir. Çalışmamız, Akdeniz havzası ile sınırlı olduğu için, İbn Cübeyr’in Akdeniz’de seyahat ettiği ülkeler, kentler, bazı önemli şahsiyetler ve sosyal yapı ile ilgili başlıklar altında araştırılmıştır.

İbn Cübeyr’in yaşamış olduğu XII. ve XIII. yüzyıllarda onun gözüyle gezdiği yerler analiz edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Haçlıların Kudüs’ü kaybetmesi ve Müslümanların tekrardan Kudüs’ü fetih etmesi dünya tarihindeki en önemli olaylardan olmuş olması İbn Cübeyr’in gezdiği döneme denk gelmiştir. Sicilya tarihi açısından siyasi değerlendirmeleri oldukça önemlidir. Denizcilik tarihine ışık tutacak olan bilgiler vermiş olması Batılı bilim adamlarının dikkatinden kaçmamıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise seyyah İbn Battûta’nın XIV. yüzyılda yapmış olduğu seyahat ele alınmıştır. Öncelikli olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi ele alınmış, önemi ve özellikleri, üslubu ve tarihi önemi, Akdeniz’deki seyahat güzergâhı ve Anadolu’ya açılışı incelenmiştir. Ayrıca bahsetmiş olduğu bazı Akdeniz bölgesi hükümdarları ve beyler o dönemin siyasi tarihi içinde ele alınmıştır.

İnsan, dünyaya geldiğinden beri bir süreç dâhilinde hayatına devam eder. Yaşanmışlık dediğimiz bu süreç, içerisinde türlü hikâyeler barındırır. Yol, düzlükler ve yokuşlarla doludur. Bu yol, bizleri insanlara, insanları bizlere aracı kılar. Bizim de çıktığımız bu yol üzere, hakkını ödemeyeceğimiz yol arkadaşlıkları oldu. Öncelikle muhabbeti ve hoşgörüsü ile bana her daim yol gösteren, örnek olan, hayata nasıl bakmam gerektiğini öğreten değerli hocam Doç. Dr. Rıfat ATAY’a minnet ve teşekkür borçluyum. Tez süreci boyunca fikir alışverişinden ve manevi desteğinden dolayı ilk danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Emin ŞEN’e şükran borçluyum. Tez çalışmam aşamasında her zaman bilgi hazineme ve hayatıma kattıkları değerden dolayı Çetin ERYILMAZ, Adnan ÖZYAŞAR, Meryem BEYAZAL,

Semra KAYA ve değerli arkadaşım A. Selçuk KISA 'ya, ayrıca desteklerinden dolayı dostlarıma teşekkür ediyorum.

Yolun başlangıcından, bitişine kadar tüm hayatım boyunca maddi-manevi desteğini, şefkatini hiçbir zaman benden esirgemeyip yanımda olan anne, babam, eşim ve kardeşlerimin hakkı daima saklıdır.

Abdulaziz ÖZTÜRK

Antalya, 2019

GİRİŞ

A. Kaynaklar ve Araştırmalar

a. Kaynaklar

Bu çalışmaya geçmeden önce çalışmamızda yararlanmış olduğumuz kaynaklar hakkında kısa bilgiler vermenin yararlı olacağı kanısındayım. Bu kaynakları da Orta Çağ kaynakları, İslam Tarihi Kaynakları, Seyahatnâmeler ve araştırma eserler başlıkları altında toplandı. Çalışmamızın kapsamı “İbn Cübeyr ve İbn Battûta’ya Göre Orta Çağ’da Akdeniz” olması sebebiyle Akdeniz bölgesine seyahat eden seyyahlardan, İbn Cübeyr ve İbn Battûta’nın telif ettikleri eserleriyle tez çalışmamın hazırlık aşaması başlamış oldu. Araştırma yaparken, Arapça ve İngilizce kaynaklar esas alınmakla birlikte o döneme ait tarih ve coğrafya kitaplarından da yararlanılarak seyyahların seyahat ettikleri dönemler ile karşılaştırma yapıldı. Ayrıca Türkçe ’ye çevrilen ve Türkçe olarak telif edilen eserler ve çalışmalar tezin temelini oluşturdu.

Bu eserlerin ilki Seyyah İbn Cübeyr’in *Rihle* adlı seyahat kitabı konusundaki eserlerin en iyilerinden biri olup, seyahat türünün ilk örneğini teşkil etmiştir. Eser, Haçlı seferleri tarihî, Orta Çağ’da Akdeniz’deki gemi trafiği, tasvir ettiği memleketlerin siyasi ve sosyal durumu, ayrıca yolculuğu için kıymetli bir kaynaktır. Akdeniz bölgesinde gezdiği yerlerin tarihi, kültürel ve coğrafik şartları ele alındı. İbn Cübeyr’in orijinal ismi *er-Rihle* olan *Endülüs’ten Kutsal Topraklara* isimli seyahatnâmesi, Arapçası 341 sayfa olup 1959 yılında Beyrut’ta Daru’s Sadır isimli yayınevinde basılıp İsmail Güler tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

Diğer bir seyahatnâme ise seyyah İbn Battûta’nın *Tuhfetün’-Nuzzâr fî Garâibi’l-Emsâr ve Acâibi’l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismiyle bilinen eserdir. Seyyahın kısa aralıklar ile 28 yıl süren gezilerini kâtip İbn Cüzeyy el-Kelbî’ye ham metin olarak aktarışı neticesinde; kâtibin bazen biraz kısaltma, bazen de ekleme gibi tasarruflarıyla hazır hâle getirilmiş kitaptır. Orta Çağ’da Dünya’da en çok yeri gezen seyyahlardan birisi olan İbn Battûta özellikle Akdeniz’deki memleketlerin siyasi ve sosyal durumu, antropolojik özellikler, tarihsel ve coğrafi açıdan önemli bir kaynaktır. Akdeniz bölgesinde gezdiği yerlerin tarihi, kültürel ve coğrafi şartları hakkında gezdiği yerleri ele aldık. Aynı zamanda seyahatnâme üzerinde çalışılan eserlerden yararlanılarak XIV. yüzyıl Akdeniz ülkelerini ve şehirlerini tanıtmaya çalışıldı.

Ülkelerin ve şehirlerin yerlerini belirtmek için Yakut el-Hamevî’nin *Mucemü’l Büldân* isimli eserinden istifade ettik. Yakut el-Hamevî *Mu’cemü’l-Büldân*’ı yazarken daha önce

kaleme alınmış tarih, coğrafya, edebiyat ve biyografi kaynaklarına başvurduğu gibi seyahatleri sırasında görüştüğü kimselerden aldığı bilgilerden, kendi gözlem ve tecrübelerinden de yararlandı.

Diğer bir eser ise İdrîsî'nin *Nüzhetü'l Müştak* isimli eseridir. Bir dünya coğrafyası olan *Nüzhetü'l-Müştak*, Orta Çağ'da İslâm dünyasında yazılmış yerkürenin genel ve sistematik coğrafyası üzerindeki en kapsamlı çalışmalardan biri olup Avrupa hakkında gerçeğe en yakın bilgileri veren ilk eserdir.

Diğer bir kaynak ise biyografide önemli bir eser olan *Nefhu't-Tib min Gusni'l-Endelusi'r-Ratib*, isimli eseridir. Endülüs kökenli âlim ve edebiyatçıların ele alındığı on ciltlik bu eser Ahmed b. Muhammed el-Makkarî tarafından telif edilmiştir. Arapça olan bu eserin III. ve VII. ciltlerinde geçen Seyyah İbn Cübeyr ve Seyyah İbn Battûta ile ilgili kısımlara tezimizde başvuruldu.

Önemli kaynak eserlerden bir diğeri ise, Ebü'l-Fidâ'nın *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* adıyla bilinen çalışmasıdır. Ebü'l Fidâ, Eyyûbî hanedanına mensup tarihçi ve coğrafyacıydı. Ebü'l-Fidâ bu eserinde, yaratılıştan 729 (1329) yılına kadar gelen umumi bir tarih olup ilk defa 1286 yılında (1870) İstanbul'da iki cilt (dört cüz) halinde yayımlanmıştır. Bu eserden özellikle Akdeniz sahillerindeki ülke ve şehirler ile ilgili bilgiler hususunda faydalanılmıştır. Yazarın bir diğer çalışması ise, *Takvîmü'l-Büldân* adlı eseridir. Eser, VIII. (XIV) yüzyılda coğrafya alanında yazılmış en önemli kitaplarından biridir. İlk defa 1840 yılında J. T. Reinaud ve M. G. de Slane tarafından Paris'te yayımlanmıştır. Bu eseri günümüz Türkçesine kazandıran Ramazan Şeşen'dir. Ülkeler coğrafyası niteliği taşıyan bu eserimizin, özellikle Doğu Akdeniz bölgesi ve Sicilya Adası konumu ile ilgili coğrafik bilgiler konusunda yararlanılmıştır.

b. Araştırmalar

Çalışma sahamızla alakalı günümüzde oldukça araştırma eseri vardır. Tez kapsamında olan seyahatnâmeler ve Orta Çağ'da Akdeniz konuları ile ilgili birçok eser yayınlanmıştır. Özellikle seyahatnâmeler üzerinde farklı alanlarda başta edebi olmak üzere tarihi, coğrafi, sosyolojik ve coğrafi yönleri ele alındı. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

TDV İslâm Ansiklopedisi çalışmamızda yararlandığımız en önemli kaynaklardandır. Zengin içeriği ile edebiyat, İslâmî ilimler, İslâm ülkelerinin tarihi, coğrafyası, kültür ve medeniyeti gibi alanlarda yapılan çalışmalardan yararlandı.

Dr. Abdülhadi Tâzî, 1997’de tamamladığı *Rihle* neşri için 30 nüshaya baktığını ve bazı özel nüshalarda mukaddimenin "İbn Cüzeyy der ki" diye başladığını kaydediyor. Çalışmamızın İbn Battûta kısmında en çok yararlandığımız araştırma eserlerinden birisidir.

Arap Gezi Edebiyatı üzerine Hüseyin Yazıcı’nın yapmış olduğu seyahat, seyahatnâme ve gezi edebiyatı hakkındaki araştırma ve yazıları ile birlikte Şevki Dayf’ın çalışmalarından faydalandık.

c. Akdeniz’de Genel Durum

Akdeniz ve çevresi tarihin en eski dönemlerinden beri sürekli bir mücadele sahası olmuştur. Sırasıyla Mısır, Hitit, Minos, Miken, Fenike ve Helen uygarlıklarıyla Roma, Emevî, Abbâsî, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarına beşik olan Akdeniz, büyük imparatorlukların gelişme alanı olmuştur. Özellikle Müslümanların Akdeniz kıyılarına hâkim olması ve İspanya’da yayılmaları sonucunda Avrupalı Hıristiyanlar ile doğulu Müslümanlar arasında yüzyıllara yayılan büyük bir mücadelenin de doğmasına yol açmıştır (Abulafia, 2012: 31).

Orta Çağ’da Akdeniz’deki genel durumu daha iyi anlayabilmek için Akdeniz kıyılarına hâkim olan devletlerin Akdeniz’deki faaliyetlerini ele almamız çalışmamıza katkı sağlayacaktır. Hz. Peygamber (sav) döneminden başlayıp Emevîler döneminin sonuna kadar ki süreçte Müslümanlar denizcilik alanında önemli gelişmeler yaşamıştır.

Müslümanların VII. asrın ortalarına doğru Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmesi (635-636) ve Amr b. Âs’ın Mısır’ı fethi (640-646) gibi olaylar üzerine İslâm dünyası ilk defa Akdeniz ile karşılaşmış oldu. VIII. asrın başında İspanya’ya geçen İslâm orduları Akdeniz’in doğu ve güneyini ellerinde tuttıkları gibi kuzeyinde de faaliyet göstermeye başladılar. Bizans’ın, Hz. Ömer’in hilafeti esnasında kaybettiği toprakları tekrar ele geçirme mücadelesi başlatması, Müslümanların denizi kullanmalarını zaruri hale getirmiştir. Zira artık Müslümanlar, Bizanslılarla mücadele etmenin ve elde edilen yerlerin savunmasını yapabilmeyen bir deniz filosu olmadan mümkün olamayacağını görmüşlerdir. Bu gelişmeler ışığında Mısır limanlarına sahip olan Müslümanlar, devletlerinin geleceği için denizin çok önemli olduğunun farkında olarak, denizcilik alanında ciddi hazırlıklara girişmişlerdir (Runciman, 1948: 158.).

Hz. Osman döneminde denizciliğin temelleri atılmış ve Arap-İslam denizciliğinin gelişiminde ise Şam Valisi Hz. Muâviye’nin katkısı çok büyük olmuştur. Ayrıca siyasî ve ticarî açıdan, Akdeniz hâkimiyetinin ele geçirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle Kıbrıs’ın fethi stratejik konumu itibarıyla büyük önem arz etmekteydi. Ayrıca bu fetih ile

birlikte Kıbrıs, Akdeniz’de gerçekleştirilecek olan diğer fetihler için de bir üs olarak kullanılabilirlerdi. Muaviye Kıbrıs seferi için talep ettiği müsaadeyi alır almaz hazırlıklara başlamış ve kısa sürede sefer hazırlıklarını tamamlamıştır. Nitekim bu ilerlemenin birer neticesi olarak Hz. Osman’ın hilafeti döneminde, 650 yılında Arvad adası, 651 yılında ise Rodos adası Cünade b. Ebû Ümeyye tarafından fethedilmiştir (Belâzûrî, çev. 2013: 270).

Kıbrıs gibi Rodos adası da Bizans devletinin bir deniz üssü olma özelliğini taşımaktadır. Akdeniz’in hâkimiyetini ele geçirmek iddiasında olan İslam devleti için bu adanın fethedilmesi kaçınılmaz bir zorunluk haline gelmişti.

Hz. Osman’ın hilafeti dönemindeki bir başka sefer de Girit’e yapılmıştır. Girit adası da stratejik açıdan Akdeniz’de önemli bir konuma sahip olan Girit; batıdan gelip Suriye ve Mısır’a giden ulaşım yolunun üzerinde bulunmakta, başlıca ticaret istasyonu olma özelliğini taşımaktaydı. Ayrıca Girit adası, Kıbrıs’tan sonra Doğu Akdeniz’deki en büyük ada olması hasebiyle Ege denizinde bir nevi kilit vazifesi görmekteydi (Tukin, 1964: 34). Tüm bu etkenler dolayısıyla Cünade, Rodos adasını fethettikten sonra Girit adasına yönelmiş ve Girit’te birçok köy ve kasabada savaşıp ganimet aldıktan sonra geri dönmüştür (Tukin, 1997: 85).

Doğu Akdeniz hâkimiyeti açısından önem arz eden seferlerden birisi ise “Zâtü’s-Savâri” (654) savaşı olup, Müslümanların gerçekleştirdiği en önemli askeri başarılarından birisidir. Bu savaş neticesinde Kuzey Afrika’nın fethi ve Akdeniz’deki Bizans hâkimiyetine son verme düşüncesine bir adım daha yaklaşılmıştır. İki donanma 654’de Akdeniz’de Likya (Finike açıklarına) sahillerine yakın bir yerde karşılaşmıştır. Akdeniz’de Bizans donanmasına karşı yapılan ve Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh komutası altındaki Müslüman donanması savaşı kazanmayı bilmiştir (Öztürk, 2013: 221).

Netice itibariyle Hz. Osman’ın hilafeti döneminde gerçekleştirilen seferler ve fethedilen adalarla Akdeniz’deki Bizans egemenliği ağır bir darbe almıştır. Gerek Kıbrıs’ın fethi ve gerekse Zâtü’s-Savâri savaşının kazanılmasıyla Doğu Akdeniz’in hâkimiyeti büyük ölçüde Müslümanların eline geçmiştir. Bununla beraber Akdeniz’deki ticaret yollarının hâkimiyeti de Müslümanların kontrolü altına girmiştir.

Doğal olarak bu gelişmeler Müslümanların daha da zenginleşmesini sağlamış ve yeni tersaneler kurulmakla beraber daha güçlü bir donanmaya sahip olma sonucunu ortaya çıkarmıştır. Müslümanlar arasında Hz. Osman döneminde hızla gelişen denizcilik faaliyetleri yine Hz. Osman döneminde devlet bünyesinde ortaya çıkan iç çekişmeler neticesinde ve daha da önemlisi Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle birlikte tamamen durma noktasına gelmiştir.

Emevîler döneminde ise Akdeniz'deki faaliyetleri incelediğimizde denizcilik faaliyetlerine ciddi anlamda önem verdiğini görmekteyiz. Yaklaşık olarak doksan yıl süren Emevî iktidarı, İstanbul'a yapılan seferler haricinde Endülüs'e ve Akdeniz'de bulunan bazı adalara da seferler düzenlenmiştir. Örneğin daha önce de ifade ettiğimiz üzere İstanbul'a düzenlenen ikinci seferin hemen öncesinde Girit ve Arvad adaları fethedilmiş ve Arvad adası İstanbul'a gerçekleştirilen seferlerde üs olarak kullanılmıştır (Belâzûrî, çev. 2013: 270).

Bu seferlerden Sicilya adasına yönelik olanı Musa b. Nusayr'ın valiliği döneminde 705 yılında gerçekleşmiştir. Hemen ardından Musa b. Nusayr, 706 yılında oğlu Abdullah b. Musa'yı Sardunya üzerine göndermiştir. Abdullah bu adaya çıkmış ve pek çok ganimet alarak geri dönmüştür. 707-708 yıllarında Endülüs ile Sicilya adası arasında bulunan Mayorko ve Minorka adaları ile Malyar adaları ismini de taşıyan etraftaki küçük adacıklar da Musa b. Nusayr tarafından fethedilmiştir (el-Ubudî, 2006: 224).

Bu sefere Musa b. Nusayr ile birlikte Arapların önde gelenlerinden birçok kişi katıldığı için "Gazvetü'l-Eşraf" ismi verilmiştir (İbnü'l-Esir, IV, 483-484).

Burada belirtmemiz gereken bir diğer önemli husus da İslam tarihi açısından büyük önem arz eden Endülüs'ün fethinin de yine Emevîler döneminde gerçekleşmesidir. Musa b. Nusayr'ın, Tanca'ya vali olarak bıraktığı Târik b. Ziyâd 711 yılında Endülüs'ün fethine çıkmış, 711 yılında İspanya'ya çıkan Târik b. Ziyâd, Kurtuba'ya kadar olan kısmı fethetmiştir. Tarık bu başarılarından Musa b. Nusayr'ı da haberdar etmiştir. 712 yılında Musa'nın da Tarık'a eşlik etmesiyle birlikte Müslümanlar tüm İspanya'yı ele geçirmişler ve Pirenelere ulaşmışlardır (Belâzûrî, çev.2003: 331).

Emevîler Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Endülüs valileri Abbasîler yönetimini tanımayarak emirliklerini ilan ettiler. Bağımsız Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu ve ilk emîri I. Abdurrahman'ın ilk dönemde istikrarı sağlamak meşgul olmuştur. İlerleyen dönemlerde Endülüs Emevîleri'yle Abbâsîler arasındaki sıkı ilişkiler, denizlerdeki Müslüman gemilerinin serbestçe dolaşmasını sağladı ve bu devirde Doğu mallarının Batı'ya taşınması münasebetiyle gelişen Akdeniz ticareti, ticarî dengeyi Batılılar aleyhine bozdu. Bu dönemde Arap gemicileri doğuda Antakya Limanı'ndan batıda Cebel-i Târik'a kadar Akdeniz'i otuz altı günde geçiyorlardı (Bostan, 1989: 231).

Abbâsîler döneminde ise Akdeniz'e daha az ilgi gösterildiğini görmekteyiz. Hilafet merkezinin Irak'a nakli, Suriye ve Mısır sahillerinin savunmasını, bizzat bölge valilerinin ilgi alanı haline getirmiştir (Hasan, 1991: 221). Abbâsî hilafeti daha ziyade kara ordusunu kuvvetlendirmeye önem vermiş, Akdeniz'deki donanmayı ve deniz kuvvetlerini ihmal etmiştir (Yıldız, 1988: 48).

Halife Harun Reşit döneminde son bulmuş ve bu dönemde Abbâsîler Doğu Akdeniz’de kaybettikleri hâkimiyeti yeniden sağlamış ve Akdeniz’de önemli faaliyetlere girmişlerdir (Bostan, 1996: 9). Abbâsîler döneminin önemli deniz üsleri ve limanları olarak İskenderiye, Dimyat, Akka, Sayda ve Sur, Girit ile Sicilya’yı sayabiliriz.

Ağlebîler’in Akdeniz’deki faaliyetleri ise Akdeniz’in en büyük adası olan Sicilya Adası’nda olmuştur. Ağlebî Devleti, doğu-batı ticaret akışını kendi toprakları üzerine çekmeye teşvik ederek ticareti bir nebze de olsa canlandırmayı başardı. Hemen ardından ordularının bir kısmını orta Akdeniz bölgesinde üstünlük sağlamak ve Güney İtalya sahillerini (Sardunya, Korsika ve Alpler kıyısı) de ele geçirmek amacıyla seferler düzenlediler (Kapanşahin, 2013: 128).

Akdeniz’deki diğer bir faaliyetleri ise Malta’ya yapılan fetih hareketleridir. Bu adanın fethiyle birlikte burada gemi yapımı için bir tersane inşa ettiler. Bu dönemde Malta’daki Müslüman hâkimiyeti kalıcı etkiler bıraktırmaktaydı; ada halkının dili ve yer adları üzerinde Arapçanın etkileri bariz bir şekilde görülmekte idi. Hatta Malta’da yapılan kazılarda İslam döneminden kalma para, mezar taşları ve bir cami kalıntısı bulundu. Ağlebîler, bölgedeki “Melita” şehrinin ismini “Medine” olarak değiştirip burayı Malta’daki merkezleri haline getirdiler (Işıltan, 1988: 593).

Ağlebî Devleti, Sicilya ve İfrîkiye arasındaki bölgeye tam anlamıyla hâkim olmuştur (Kapanşahin, 2013: 284).

İfrîkiye’de kurulan ve daha sonra Mısır’ı ele geçirerek devletin merkezini buraya taşıyan Fâtımîlerin, Sicilya Adası ve Güney İtalya ile münasebetleri Ağlebîlerin ortadan kaldırılması ile başlamıştır. Ağlebîlerin kurdukları tersaneleri ve onların donanmalarını ele geçiren Fâtımîler, daha sonra kurdukları donanmalar ile Calabria, Sicilya, Sardunya, Korsika, Balearik, Cenova gibi Akdeniz şehir ve adalarına akınlar düzenlemişlerdir. Fâtımîlerin Mısır’ı ele geçirmesine kadar sürmüştür. Mısır’ın alınmasından sonra Akdeniz ile askerî irtibatını kesen Fâtımîler, dikkatlerini Suriye ve Irak taraflarına vermelerine rağmen Güney İtalya ile ticarî; Sicilya ile de siyasi bağlarını kesmemişlerdir (Tokuş, 2014: 27).

Müslümanların XI. yüzyıla kadar Akdeniz’deki siyasi durum bu şekilde cereyan etmiş, İspanya’dan Suriye’ye kadar olan bütün Akdeniz’i kontrol altında bulunduran ve hiçbir hudut tanımadan hâkimiyetlerini doğu ve batı istikametinde genişleten İslam dünyası Hıristiyanlarca tek düşman olarak ilan edilmiştir (Ayrancı, 2018: 30).

Bundan sonra İspanya Müslümanları başta olmak üzere, tüm Müslümanları ortadan kaldırmaya yönelik mücadelelerini ve İspanya’nın Hıristiyanlar tarafından yeniden fethini (Reconquista) gerçekleştirmek için bütün Avrupa İspanyollarla omuz omuza savaşmak için

seferber olmuş, bu mücadelelerini “Haçlı Seferleri” adı altında yüzyıllar boyu sürdürmüş ve sonuç olarak hedeflerine de ulaşmışlardır. 718’de başlatılan ve yaklaşık sekiz asır devam eden Hıristiyanların “Reconquista” hareketinin gelişme seyri içerisinde, özellikle bir taraftan Hıristiyanların faaliyetleri, diğer taraftan da genişleme ve çöküş gibi doğal süreçler Müslüman İspanya’nın sonunu getirmiştir (Ayrancı, 2018: 31).

İspanya’da Müslümanların giderek zayıflamaları üzerine ve özellikle Haçlı seferleri sırasında Hristiyanlar Akdeniz’de serbestçe dolaşmaya başladılar. İtalya şehir cumhuriyetlerinden Venedik ve Cenova’nın Akdeniz’de hâkimiyet kurmaları Haçlıların deniz yoluyla Filistin’e geçmelerini kolaylaştırdı. Kudüs Haçlı Krallığı’nın Doğu Akdeniz sahillerindeki şehirleri ele geçirmesi, bilhassa Venediklilerle Cenevizliler’in güçlenmelerine sebep oldu. Avrupalılar ziraî ve sınaî bakımdan daha ileri bir seviyeye gelmiş olan İslâm ülkelerinin mahsullerini almak üzere Doğu Akdeniz limanlarına geldiler. Böylece Akdeniz Doğu mallarının Avrupa’ya nakledildiği bir ara ticaret bölgesi haline geldi.

Anadolu Selçuklu Devleti hakkında da kısaca bilgi vermek gerekirse Türkler, Güney ve Batı Anadolu’yu ele geçirmesinden sonra Akdeniz dünyasıyla karşılaşmış, önceleri sadece kendi sahillerinde faaliyet gösterebildiler. Çaka Bey, İzmir bölgesindeki hâkimiyeti sırasında kuvvetli bir donanma meydana getirerek Midilli ve Sakız ile civardaki bazı adaları fethetti. Yine Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad (1220-1237), Akdeniz sahillerinin korunması maksadıyla bir harp filosu meydana getirebilmek için Alâiye’de (Alanya) bir tersane inşa ettirdi. Ancak Selçuklular Akdeniz’de üstünlük sağlayabilecek güce sahip değillerdi. Anadolu beylikleri döneminde Akdeniz’e kıyısı bulunan Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesioğulları’nın denizdeki faaliyetleri de sadece sahillere münhasır kaldı. Orta Çağ’da Akdeniz’de genel olarak durum bu şekilde gelişmiştir (Bostan,1989: 231).

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT VE SEYAHATNÂME

1.1. Seyahat ve Seyyah Kavramı

Arapça “gezmek, gezi” anlamındaki seyahat ile (aslı siyaha) Farsça nâme (risale, mektup) kelimelerinden oluşan seyahat-nâme “gezi mektubu, gezi eseri” anlamına gelmektedir (Yazıcı, 2009: 9-11).

Arapçada seyahat, gezi, göç ve yolculuk anlamına gelen “rihle/rehelât” terimi kullanılırken seyahatnâme türüne de “er-Rihle, Edebü’r-Rihle veya Edebü’r-Rahelat” denilmektedir (el-Mevâfi, 1995: 23-25).

Bu çalışmamızda seyahatnâmeden kastedilen, Arap Edebiyatındaki “rihle” veya “edebü’r-rihle” türüdür. Seyahat / rihle, maddi veya manevi bir amacın gerçekleşmesi için bir mekândan başka bir mekâna intikal etmek anlamına gelen ve “irtihal” mastarından türetilen bir isimdir (el-İsfahani, 2005: 223; İbn Manzur, 2004: 316).

Ayrıca hadis terminolojisinde bu edebi türün tanımı şöyle yapılmaktadır: Sözlükte “yola koyulmak; bir şeyin sırtına binmek” anlamlarındaki “rahl” kökünden türeyen “rihle” kelimesi, terim olarak “hadis öğrenmek (talebü’l-hadîs) ve râvi hakkında bilgi edinmek için seyahate çıkma” mânasında “er-rihle fî talebi’l-hadîs” şeklinde kullanılır. Bu yolculuğa çıkan kimseye “râhil”, bu maksatla çok yolculuk yapanlara “rahhâle, ruhle, cevvale, tevâfü’l-ekâ-lîm” denir (Hatiboğlu, 2009: 106).

Seyahat kelimesi seyh kökünden türemiş bir kelimedir. Suyun yeryüzünde sürekli akması anlamına karşılık gelen “seyh” kelimesi seyahat kavramını doğurmuştur. Bu kavramdan genellikle "yolculuk" manası anlaşılmaktadır. Rihle, seyr ve sefer kelimeleri de seyahat kavramı ile yakından ilişkilidir. Son döneme ait olan yeni sözlüklerde ise seyahat kavramı "planlı ve amaçlı yolculuk" şeklinde tanımlanmıştır (İbn Manzur, 2005: 7).

Seyahatin özünde, planlanmış ve amacı belirlenmiş bir yolculuk vardır. Amacı iyi belirlenmemiş bir yolculuk gezginin zihin dünyasında hedefine ulaşmış bir yolculuk olarak değerlendirilemez. Bu nedenle öncesinde tasarlanmış ve planlanmış bir yolculukta ihtiyaç hissedilen her türlü hazırlığın, gezginin zihin haritasında kendisine iyi bir yer bulmuş olması gerekir (Andaç, 2011: 58).

Seyahat etmek insan hayatına olumlu katkılar sunan bir eylemdir. Aslında insanın seyahatte kaybedeceği herhangi bir şey yoktur. Planlanmış bir seyahatte hedeflenen amaçlar yerine getirilmiş ise bu durum seyahat edenler açısından bir tazelenme ve yenilenme sürecini

doğurur. Amacına ulaşmamış herhangi bir seyahatte dahi en büyük kazanım, seyahat sürecinin kişiye sağlamış olduğu ferahlık ve genişlik imkânıdır (Bayraktar, 2011: 85).

Din ile doğrudan ilgili olan seyahatin İslam geleneğinde önemli bir yeri vardır. İslam geleneğindeki seyahat kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Çeşitli bölgelerde ve iklim şartlarında yaşayan insanları ve toplumları; onlara ait gelenekleri, görenekleri ve kültürleri, eski kavimlerden kalan tarihi eserleri ve haberleri görüp ibret almak, tabiata ve toplumların hayat tarzlarına bakıp Hak Teâlâ’nın hilkatı, kudreti ve hikmeti hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak, O’na karşı kulluk görevini daha bilinçli bir şekilde yerine getirmek, böylece kendini daha fazla geliştirip daha erdemli ve daha yetkin bir insan seviyesine ulaşmak amacı ile yapılan gezi; kısaca amacı kemal (yetkinlik ve fazilet), erdem olan gezi; İslam’da öngörülen ve teşvik edilen gezi böyle tanımlanabilir” (Uludağ, 2005: 5).

Seyyah ise; sadece yabancı topraklardan gelen gezginleri kapsamaz. Aynı zamanda ait olduğu topraklara dair izlenimlerini aktaran gözlemcileri de kapsar (Tabak, 2008: 147).

“Suyun yerin üstünde sürekli akması” anlamındaki “s y h” kökünden mastar olan seyahat (siyaha) terimi, sözlüklerde “yürüme, gitme, yolculuk yapmak, dolaşmak, görmek, ibadet edip ruhbanca yaşamak için yeryüzünde gezip dolaşma” (Mutçalı, 1995: 422) şeklinde açıklanmakta; suyun yerin üstünde akıp durması gibi yolculuk eden de yeryüzünde gezip dolaştığı için ona “Saih” veya “seyyah” denildiği belirtilmektedir (İbn Manzur, 2005: 223).

İnsanı farklı zaman ve zeminlerde hakiki muasır haline getiren seyahatler, ayrı ayrı âlemleri aynı bölgede birleştirir, mesafeleri ortadan kaldırır. İdrak edilen asrın sırrına sahip olarak onu günün emrine vermenin yolunu açar. Dahası dışarıdaki âlemi hatırlatarak mensup olunan dünyayı başka bölgelerle mukayeseye tabi tutup kâinatı yeni baştan kurmaya imkân verir. Bu çerçevede seyyahlar, bugünü ellerine almanın imkânlarını yoklayarak yarına tasarruf eden adamlardır (Şeker, 2008/2009: 38).

Bir seyahat hiçbir zaman yalnızca bir seyahat değildir. Hemen her seyahatin dayandığı birtakım argümanlar ortaya çıkardığı bazı sonuçlar vardır. Öte yandan, seyahatnâmeler insanoğlunun en eski kültürel ürünleri arasındadır. Yeryüzünde var oluşundan, günümüze kadar, yer değiştirme etkinliğinden vazgeçmeyen insanoğlu, bu yolla farklı olanı tanımakta, farklı olanın ilginç yönlerine eğilmekte ve bu farklılıkta belli bir değere sahip olan yanları kendi kültürüne taşımakta sakınca görmemektedir (Asiltürk, 2009: 4).

Seyyahlar her dönemde farklı amaç ve görevlerle yolculuklar gerçekleştirmiş ve gezmiş oldukları bölgelerin hakkında çok önemli bilgileri telif etmişler ve tarihe ışık tutmuşlardır. Telif ettikleri gezi notları ile seyahatnâmeleri ve gezi türlerine göre de

seyahatnâme türlerini geliştirmişlerdir. Seyahatnâmelerin çeşitlerini detaylı bir şekilde açıklayacağız.

1.2. Seyahatnâme ve Seyahatnâmelerin Önemi

Seyahatnâme; yolculukların belli bakımlardan önemli görülen yanlarının anlatıldığı eserlere verilen isimdir. Yani en basit anlamıyla seyahatlerin kaleme dökülmüş haline seyahatnâme denilmektedir (Coşkun, 2009: 13).

Toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi yapısı hakkında bilgiler veren seyahatnâmeler, tarih boyunca çok önemli bir işlev üstlenmiştir. Bugüne kıyasla iletişim araçlarının gelişmediği eski toplumlarda büyük bir boşluğu dolduran seyahatnâmeler, insanların başka coğrafyaları tanımaları ve anlamalarında önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

Anlamı itibari ile seyahatnâme kısaca herhangi bir seyyahın gezmiş olduğu coğrafyalardaki izlenimlerini toplayarak yazı haline getirdiği metinlerdir (Yılmaz, 2013: 588).

Anı veya hatıranın bir alt türü olan seyahatnâme; günlük, biyografi ve otobiyografi türleriyle yakından ilişkilidir (Coşkun, 2009: 13).

Seyahatnâmelerin yazılış gerekçesi gezilip görülen yerlerle ilgili bilgi vermek, o yerlerin görülmeğe değer yerlerini göstermek, bu arada okurun ilgisini çekerek onda görme isteği uyandırmak olsa da, seyahatnâmeler; tarih, coğrafya, sosyoloji gibi farklı bilim dalları için oldukça önemli bir kaynaktır. Çünkü bu tür eserlerde; gezilip görülen yerlerin coğrafi konumu, doğal atmosferi, tarihi özelliklerinin yanı sıra, oradaki insanların yaşayışları, gelenek, görenek ve zevkleri, sosyal ve hukuki ortamları ayrıntılı bir şekilde yansıtılmaktadır (Akkanat, 2009: 14).

Seyahatnâmeler bilmediğimiz, görmediğimiz, tanımadığımız ülkeler ve insanlar hakkında bizleri bilgi sahibi yaptığı ve bizlere farklı dünyaların kapılarını araladığı için son derece önemli eserlerdir.

Seyyahın konu ettiği coğrafyalardaki yaşam kültürleri, örf ve adetler, dikkat çekilen ve ilginç bulunan her şey seyahatnâmede kendisine iyi bir yer bulur. Seyahatnâmelerde sadece gelenekler ve görenekler yer almaz. Gezilen bu coğrafyalarda yaşayan halkların kurmuş oldukları devletlerin tarihi ile kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi hayata ilişkin tüm veriler de seyahatnâmenin önemli konularındandır (Ağayev, 2010: 106).

Bu açıdan bakıldığında seyahatnâmeler neredeyse toplum adına önem arz eden her şeyi kayıt altına alan önemli kaynaklardır. Bir başka deyişle seyahatnâmeler toplumu rahatlıkla fotoğraflayabilen bir özelliğe sahiptir. Çünkü seyahatnâme içeriklerinde tarihsel

dönemlerin iktisadi, siyasi, kültürel ve sosyal açıdan en gerçekçi ve ayrıntılı fotoğraflarını görmekteyiz (Yalsızuçanlar, 2011: 57).

Belki de yazıldıkları dönemi seyahatnâmeler kadar iyi yansıtan başka bir kaynak yoktur. Seyahatnâmeler ait olduğu dönemin aynası olarak nitelenirler. Bu açıdan seyahatnâmelerin tarihi, coğrafi ve siyasi birer belge niteliğinde olduklarını kabul edebiliriz (Duman, 2011: 157).

Seyahatnâmeler İslam tarihi ve kültürü araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bugün bu alandaki çok önemli bilgileri seyahatnâmelerden edinmekteyiz. İslam tarihinde yaşanan önemli hadiseleri tuttıkları notlar ile yansıtan seyyahlar döneme ilişkin çok önemli verileri seyahatnâmeler ile gün yüzüne çıkartmışlardır. Kültür tarihi konusunda araştırma yapanların temel başvuru kaynağı olarak istifade ettikleri seyahatnâmelerde ziyaret edilen ülkelerdeki insanlar, âdetler ve gelenekler hakkında bizzat gözlemlenen çok ilginç hadiseler mevcuttur (Yörükân, 2004: 39).

Seyahatnâmeler yazıldıkları döneme ilişkin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal tarih hakkında kıymetli bilgiler içermesi nedeniyle tarih araştırmacıları için de birinci elden kaynaklar olarak değerlendirilmiştir (Çetin, 2014: 31).

Seyahatnâmeleri sadece "baştan geçenleri" aktaran yapıtlar olarak görmemek gerekir. Seyahatte ön plana çıkartılan şey öncelikle "coğrafyadır. Buna bağlı olarak o coğrafyanın iklimi, insan, eser, yapıt, yol ve ulaşım, günlük hayat gibi pek çok başlık seyahatnâmelerin diğer konularını oluşturmaktadır (Asiltürk, 2009: 912).

Bu nedenle seyyahlar sadece coğrafyayı anlatmakla yetinmemiş, seyahatnâmeyi ilgi çekici kılabilmek için gezilen ülkelerdeki insanlardan, adet, geleneklerden ve yaşanan ilginç olaylardan bahsetmişlerdir (Yörükân, 2004: 39)

Seyahatnâmeleri ilgi çekici kılan unsurlardan biri de üslûptur. Seyahatnâme okuyucuda sıkıcı bir etki yapmamalıdır. İlginç ve dikkat çekici üslûptan yoksun bir seyahatnâme yeterince ilgi görmeyebilir. Seyahatnâme üslûbuyla okuruna, âdeta gezilen coğrafyalardaki havayı teneffüs ettirmelidir. Tasvirdeki ustalık okurda heyecan uyandırmalıdır (Maden, 2008: 147).

Aynı zamanda bir tarih belgesi niteliği gösteren seyahatnâmeler, üslup özellikleri, yeni ülkeler ve çeşitli olaylar karşısında, yazarın davranışını belirten ustalığıyla da, edebi eserler arasında yer alır (Meydan Larousse, 1981: 230).

Bu yönüyle seyahatnâmelerin edebiyata sağladığı katkının büyük olduğunu ifade etmek gerekir. Seyahatnâmeyi okura sevdiren nedenlerden bir diğeri seyyahların daha çok

kendi toplumlarında bulunmayan şeylerden bahsederek dikkat çekmeyi başarabilmeleridir (Asiltürk, 2009: 913).

Bugüne gelinceye kadar seyahatnâmeler hakkında çok şey söylenmiştir. Seyyahların yazdıkları metinler çok yönlü okumalara açık olduklarından zengin birer kaynak niteliğindedir. Seyahatnâmeler, yolculuğun yapıldığı coğrafyanın o günkü sosyal, ekonomik ve eğitim özelliklerini yansıtmasıyla tarihî (hatta yer yer manzara betimlemeleriyle de coğrafi), yazarın büyük bir dikkatle yeni yerlerin maddi ve manevi özelliklerini, yaşantılarının özgün yönlerini içten ve anlaşılır bir dille anlatması ile de edebi bir özellik taşırlar (Maden, 2008: 148).

Sanayi devriminden önceki dönemlerde imkân kısıtlılığı nedeniyle başka diyarlardan bihaber olan insanların bu konuda bilgi edinmelerini sağlayabilecek en önemli kaynaklardan biri seyahatnâmeler olmuştur.

Seyahatnâmeler gerek tarihi belge olma niteliği gerek farklı kültürleri tanımada rehberlik etmesi ve gerekse telif edildiği dile edebi bir eser olma özelliğiyle önemli bir kaynak olma özelliği kazanmıştır.

1.3. Seyahate Çıkma Nedenleri

Seyahat nedenleri eski zamanlardan bu yana çağın gereklerine ve ihtiyaç çeşitlerine göre çeşitlilik göstermiştir. Bu çeşitliliğe rağmen seyahat nedenleri arasında değişmeyen tek unsur ise meraktır. Kuşkusuz insan bulunduğu yerin dışındaki başka mekânları gezip görmek ister. Dünyanın değişik yerlerinde yaşayan insanları ve yaşam biçimlerini merak eder. Bu merakı gidermek, bilinmeyeni tanımak ve keşfetmek için değişik yollar arar (Maden, 2008: 148).

İşte seyahatnâmeler bu yolların denenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Seyyahı harekete geçiren asıl şey meraktır ki merak ile amaç iç içedir. Seyahatin amacı öncelikle bizzat kendisidir. Seyahate çıkmayı istemek ve seyahate niyet etmek bir amacın gerçekleştiğine delalettir. Dolayısıyla seyahati istemek ile seyahatin amacı arasında çok ince bir çizgi olduğu söylenebilir (Alver, 2011: 74).

Eski dönemlerde insanların keşfetmediği ve bilmediği çok yerler vardı. Bu yerlerin gizemi insanın merak duygusunu kamçılıyor ve keşif yapmayı zorunlu hale getiriyordu. Bu arzudan dolayı insanlar uzak ülkelere gittiler. Daha önce hiç görmedikleri insanları ve yerleri tanıma fırsatı buldular. Seyahate ilişkin tuttıkları tüm kayıtlar seyahatnâme olarak ortaya çıktı. Bu nedenle seyahatnâmeler eski dönemlerin önemli bir iletişim unsuru olarak kabul edilmelidir (Maden, 2008: 148).

İnsanın özelliklerinden biri keşif yapan bir varlık olmasıdır. İnsanın keşif yapma arzusu seyahat denilen olguyu ortaya çıkarmıştır. İnsan aynı zamanda dinamik bir varlıktır. İçinde barındırdığı keşfetme arzusu sürekli hareket halinde olmayı, yenilenmeyi, değişmeyi ve değiştirmeyi zorunlu kılmıştır (Alver, 2011: 74).

İslam uygarlığına damgasını vurmuş seyahatlerin nedenini “öğrenme azmi” ile " bilgiye olan sevgi" kelimeleri izah edebilir. Bu amaçlar uğruna en çok seyahat edilen yerlerin başında Bağdat, Şam, Semerkant, Endülüs gibi ilim, irfan ve kültür merkezleri gelmektedir. Eskiden bu merkezlere yapılan yolculuklar aylarca süren meşakkatli yolculuklardı. Bu seyahatler çok zor şartlar altında yapılmakta ve büyük hayati riskler taşımaktaydı. Bu tehlikeli yolculukların göze alınmasının nedeni ise ilme verilen önem ve bilmeye duyulan sevgiydi (Taşdelen, 2011: 40).

Nefsin olgunlaşmasında seyahatin büyük bir etkisi vardır. Çünkü seyahat, sıkıntılara katlanmayı, azıksız kalındığında sabırla Allah’a tevekkül etmeyi öğretir. İmam Şafii yolculukta şu beş faydanın olduğunu söyler:

“Kişi, ufunetini dağıtır. Maişet kazanır. İlmîni artırır. Edep ve görgü seviyesini yükseltir. Ahlaklı iyi kişilerle arkadaşlık yapma ve yeni dostlar kazanma imkânı elde etmiş olur” (İmam Şafii, 2003: 21).

Seyahat sebeplerini en güzel şekilde açıklayan İmam Şafii seyahatin insan hayatında ve kendisini geliştirmedeki en güzel yol olduğunu da izah etmiştir.

Tarih boyunca gerçekleştirilen seyahatlerin nedenleri üzerine çok şey söylenebilir. Kutsal yerleri ziyaret etmek, doğal güzellikleri ve tarihi eserleri görmek değişik kültürlerle ait örf ve adetleri bilmek, şifa bulmak, huzur bulmak, iş ya da hayat kurmak, ilim aramak ya da mürşit bulmak seyahatin birçok nedeninden bazılarını oluşturur. İnsanlığın kaderini derinden etkileyen göçler, savaşlar, coğrafi keşifler ve çeşitli misyonerlik faaliyetleri de bu nedenlere eklenebilir. Nitekim seyahat ile insan ihtiyaçları arasında sağlam bir ilişki mevcuttur (Duman, 2011: 151).

İnsanın her türlü ihtiyacı seyahat nedenini belirleyen ölçütler arasındadır. Seyahatin bizzat kendisi de bir ihtiyaçtır. Ayrıca ihtiyaçların giderilmesi noktasında önemli bir araçtır. Bu nedenle seyahatlerin siyasî, ilmî, edebî, dinî ve ticarî alanlar olmak üzere hemen hemen hayatın her alanındaki ihtiyaçlar ile güçlü bir irtibatı olmuştur. Seyahatnâmelerde tarihçilere, coğrafyacılar, sosyal bilimcilere, ekonomistlere, edebiyat ve din tarihçilerine yarayan pek çok bilgi mevcuttur (Yazıcı, 2009: 104).

Seyahatnâmelerin yazılmasında diplomatik görev, hac, misyonerlik faaliyetleri, ticari seyahatler, askeri seferler ve bilimsel faaliyetlerin çok etkisi olduğu görülmüştür (Yılmaz, 2013: 595).

Bugün yapılan seyahatler ile geçmişte yapılan seyahatler arasında derin farklar bulunmaktadır. Eskiden seyahatler başlı başına bir amaç için yapılırdı. Bu uğurda dağlar, çöller, denizler aşılar ve yabancı yöreler, kentler, insanlar, gelenek ve göreneklerle tanışılırdı. Geçmişte eşsiz ve önemli bir olay olan seyahat, bu gün bir alışkanlığa dönüşerek neredeyse hayatın zorunlu bir parçası hâline gelmiştir. Daha önce de değinildiği üzere seyahatler, insanın zorunlu ihtiyaçlarını giderme adına elzem bir mahiyet arz etmiştir. Bu nedenle günümüzde insanların çoğu kısa ya da uzun süreli olarak seyahat eder durumdadır. Bu seyahatlere insanlar yalnızca gezmek için değil iş gereği, aile ziyaretleri, kültür, spor, dinlenme ve tatil amacıyla ya da inceleme gezileri gibi nedenlerle çıkmaktadır. Seyahat sebepleri ve imkânları artmasına rağmen artık geçmişin o büyük seyyahlarına pek rastlanmamaktadır (Şirin, 2012: 22).

Düneye kıyasla bugünkü seyahat nedenlerinin değişime uğramasında merak unsurunun azalması ileri sürülebilir. Zira geçmişte insanları harekete geçiren en önemli etken merak duygusuydu. Görsel iletişim araçlarının gelişmesi bu duygunun dumura uğramasına neden olmuştur. Dolayısıyla bugün insanların merak ettiği şeylere rahatlıkla ulaşabilmeleri seyahatlere sıradan bir nitelik kazandırmıştır. Bugünün gezginleri daha çok tarihlerini bilmek, görmek, yabancı yerleri keşfetmek, öğrenmek gibi amaçlarla yolculuk yapmaktadırlar (Şahin, 2015: 8).

Geçmiş ile günümüzdeki yolculukları kıyasladığımız zaman karşımıza şu sonuç çıkmaktadır. Geçmişte yapılan seyahatler merak duygusuyla çıkılıp insanlık tarihini bilgi hazinesine katkılar sunmuştur. Günümüzde ise merak ve bir amaca ulaşmanın yerini farklı sebep ve amaçlar almıştır.

1.4. Seyahatnâme Türleri

Seyahatnâme yazmanın birçok sebebi vardır. Bunlar arasında, önemli veya kutsal kabul edilen bir yeri ya da yerleri tanıtmak, gurbette görülen ve yaşanılanları okuyucuyla paylaşma, bir medeniyet, devlet, bölge veya şehir hakkında okuyucuya yanlı veya objektif bilgiler sunma, önem verilen bir kişinin sefer veya seyahatini anlatma gibi sebepler sayılabilir (Coşkun, 2000: 327).

Seyahatnâme türündeki eserler coğrafya ile ilgili gezi eserleri olabildiği gibi, bir şehrin güzelliklerini ve en önemlisi güzelliklerini anlatması bakımından şehrengizler, bazı şairlerin

başlarından geçen önemli ve ibretli olayları anlattıkları (manzum) sergüzeşt nâmeler, gurbete düşenlerin başından geçenleri kaleme aldıkları gurbet-nâmeler, siyasi bir görev için dış ülkelerden birine giden elçilerin yazdıkları, sefaret-nâmeler ile doğrudan doğruya seyahat izlenimlerini aktaran eserlerdir. Bu eserler, nesir diliyle kaleme alınıp, gezilen yerlerin insanları ve çevre özellikleri ile adetler, hayat şartları, giyim, kuşam vb. konularda bilgi verirler (Pala, 1989: 554).

Seyahat türleri amaca göre şekillenmiştir. Geçmişte yapılan seyahatlerde amaç daha çok belirgindir. Bu kısımda seyahatlerin hangi amaçlarla gerçekleştirildiğine dair tür saptaması yapılacaktır. Kaynaklarda amacı bakımından yapılan çok farklı seyahatler zikredilmektedir. Bunlardan en çok zikredilene ilim tahsili için yapılan seyahatlerdir. Hz. Peygamber, çeşitli hadislerinde ilim tahsili için seyahate çıkmanın önemini ifade etmiştir (Çağrı, 2009: 8).

İslam dini ilme çok önem verdiği gibi ilmin önünü açacak her türlü imkânı da değerli kılmıştır. İlim uğruna kat edilen mesafelerin uzunluğu ve imkânların kısıtlılığı nazara alındığında bu seyahatlerin ne kadar kıymetli olduğunu anlamak mümkündür. Çünkü herhangi bir şeyin kıymeti onu elde edebilmek için verilen mücadele ile anlaşılabilir. Bu nedenle ilim uğruna yapılan zorlu yolculuklar, seyahat türleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. İlim uğruna çıkılan seyahat türünün en önemlisi ise dil eğitimi için yapılan seyahattir. Arap dil bilimcileri fasih Arapçayı birebir gözlemlemek suretiyle bedevîlerin ağzından dinleyip öğrenmek için uzun yolculuklar yapmışlardır. Bu tür seyahatler, başta Kur'an olmak üzere temel İslâmî kaynakların doğru anlaşılması ve yorumlanması ihtiyacından kaynaklanmıştır. Ayrıca ibadet maksadıyla yapılan seyahatler de önemlidir. İbadet maksadıyla yapılan seyahatlerin başında ise hac yolculuğu gelir. Cihat yolculuğu da bu çerçevede zikredilebilir (Çağrı, 2009: 8).

Hac yolculukları, insanlık tarihindeki en anlamlı seyahatlerin başında gelmektedir. Geçmişin ulaşım koşulları düşünüldüğünde neredeyse bir ömür boyu bunun hazırlığı yapılır, bunun için imkân hazırlanır. Hac, ibadet olarak belli bir zaman ve belli bir mekânla sınırlıdır. Müslümanlar hac yolculuğunu bir şölene çevirmiştir. İslam dünyasının belli başlı kentleri, yolun uzatılması pahasına ziyaret güzergâhına eklenmiştir. Türkistanlılar İstanbul'a bu vesile ile gelmiş; Anadolu'dakiler Bağdat, Şam ve Kudüs'e yollarını bu vesile ile düşürmüştür (Çağrı, 2009: 8).

Ayrıca bütün bunların dışında bu kısımda coğrafya, tarih ve kültür konularında bilgi toplamak için yapılan seyahatleri de zikretmek gerekir. Bu seyahatler daha önce vurgulandığı üzere ilim öğrenme ve öğretme yanında ülkelerin coğrafi özellikleri, tarihleri, siyasî, idarî,

ekonomik ve sosyal durumları, dinî ve ahlâkî özellikleri vb. konularda bilgi toplama gibi daha geniş amaçlarla yapılan seyahatlerdir (Çağrı, 2009: 9).

Seyahatler seyahat amacına göre tasnif edilmiş ve ona göre de seyahat türü belirlenmiştir. Seyahatnâmeler türlerine göre edebi seyahatler, coğrafi seyahatler, siyasi seyahatler, dini seyahatler ve ticari seyahatler olarak beş kısımda sınıflandırılabilir. Edebi seyahatnâmelere örnek, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'den (ö. 543/1148) itibaren seyahatnâmelerin günlük anılar şeklinde *er-Rihle (Tertibü'r-rihle)* adlı eseridir. Coğrafi seyahatlere Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'nin *Kitâbü Süreti'l-arz'* ile İbn Hurdâzbih'in *el-Mesâlik ve'l-memâlik*'i türün ilk ürünlerindendir. Siyasi seyahatlere *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*'ni, dini seyahatlere ise İbn Cübeyr'in kutsal toraklara olan seyahatnâmesini ve ticari seyahatlere de Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Büldân* isimli eserini örnek verebilir (Yazıcı, 2009: 13).

1.4.1. Edebi Seyahatler

Seyahatnâmelerin, gezilip görülen yerlerin coğrafi konumu, doğal atmosferi tarihi özelliklerinin yanı sıra, oradaki insanların yaşayışları, gelenek, görenek ve zevkleri, sosyal ve hukuki ortamları ayrıntılı bir şekilde yansıtmışından dolayı tarih, coğrafya sosyoloji gibi farklı bilim dalları için oldukça önemli bir kaynak olduğundan bahsetmiştik. Seyahatnâme, bünyesinde taşıdığı bu türden ayrıntılar sebebiyle önceleri daha çok edebiyat dışı ilgi alanlarında çalışanların dikkatini çekmiş, zamanla edebiyatçıların ilgi alanına girmiştir. Seyahatnâme özelliği gösteren bazı eserlerin 'sefernâme', 'menzil kitabı', 'ruznâme' gibi adlarla anılması bu konuda bir fikir verebilir. Zira bu tür eserlerde edebi bir nitelik oluşturmaktan ziyade sosyal fayda ön planda tutulmuştur.

"Seyahat edebiyatı" kavramı, Arap Edebiyatına Batı'dan geçmiştir. Nitekim bu kavram, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*'nin XIX. Asrın yarısından itibaren başlayarak Fransızca, İngilizce ve başka dillere çevrildikten sonra Arap edebiyatında kullanılmaya başlanmıştır. Önceleri sadece "Seyahat" kelimesi kullanılmış, daha sonra bu sözcük, "Edebiyat" ile birlikte kullanıla-gelmiştir. Esasen seyahat edebiyatı ile diğer edebiyatlar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Diğer edebiyatlarda yazar, kendi alanının dışına çıkmaz, ayrıca kendinden de bahsetmez. Seyahat edebiyatında ise yazar, kendisi hakkında da bilgiler verir; gittiği gördüğü yerlerle ilgili uzun uzun değerlendirmede bulunur. Bu değerlendirmeler tarihi, coğrafi, edebi ve sosyal açıdan önem kazanır. Seyahat edebiyatının aşağıdaki gibi çeşitli tanımları yapılmıştır: "Yazarın, çeşitli ülkelerde yapmış olduğu seyahatlerle ilgili izlenimleridir. Yazar, zaman zaman gezmiş olduğu yerlerdeki halkın adetlerinden geleneklerinden ve ahlaki

değerlerinden; zaman zaman da görmüş olduğu doğa manzaralarının inceliklerinden bahseder...” “Seyahat edebiyatı; gezginlerin dünyanın herhangi bir yerine yapmış oldukları seyahatlerinin izlenimleridir. Gezgindir, bu gezi ile ilgili olarak tasvirler yapar, tanık oldukları yerlere ait gözlem ve izlenimlerini güzel bir üslup içerisinde, dikkatle anlatırlar. Yalnız burada iki temel unsur var: Biri, seyahatlerden bahsedecek kişinin, gezgin olması ve seyahatlerden mutlaka zevk alması; diğeri ise, üslubunun seyahat ruhunu yansıtırması...” (Yazıcı, 2006:100).

Edebi seyahatlere diğeri bir örnek ise hac yolculuklarının aktarıldığı kitaplardır. Anlatılan unsurlar ve ayrıntılar arttıkça, kullanılan dil ve anlatım teknikleri geliştikçe seyahatnâme kendisine özgü bir kimlik kazanmış ve artık edebiyatın ana bir kolu haline gelmiştir. Bir edebiyat metni olarak seyahatnâme elbette sanat değeri yüksek eserler arasında yer alır. Çünkü seyahatnâme yazarı, eserini vücuda getirirken yüksek bir üslup oluşturma gayreti içerisine girecektir. Böylece, okuyucunun dikkatini bir hayli çekmiş ve okunurluğunu arttırmış olacaktır. Seyahatnâmenin estetik dokusundaki yükseklik, kuşkusuz yazarın anlatım gücüyle orantılı vuku bulacaktır. Seyahatnâmelerin edebiyatla bağını pekiştiren bir başka husus, onun başka türlerle olan içli dışılığdır. Seyahatnâmelerin bu ilişkisi en çok hikâye, roman, şiir (manzum seyahatnâme), deneme, mektup, röportaj gibi edebi metinlerde kendisini hissettirir.

Seyahatnâmenin edebiyat türleriyle ilgisini bu şekilde özetledikten sonra, edebiyat tarihçiliği nazarındaki kıymetine de temas etmek istiyoruz. Zira edebiyat ile genel tarihin bir başka ortak sahası olan edebiyat tarihçiliği, seyahatnâmelere çok şey borçludur. Bunlardan en önemlisi, seyahatnâmelerde şair ve yazarların biyografileri ile ilgili bilgilere rahatlıkla ulaşabilmemizdir. Bu eserler sayesinde ki şair ve yazarların, buldukları ve gittikleri yerlerle ilgili ayrıntı ve malumatı öğrenebilir, böylece onların hayat hikâyelerinin bilinmeyen yönlerini aydınlığa kavuşturabiliriz.

Seyahatnâme ile edebiyat tarihi ilişkisinde son bir husus, edebi eserlerdeki motiflerin hangi döneme veya memlekete ait olduğunu, seyahatnâmeler yoluyla daha ayrıntılı öğrenme imkânımızın olduğudur. Bu noktada edebiyat tarihçisinin yapacağı hassas bir çalışma, sadece kendisine değil, edebiyat sahasında araştırma, inceleme ve tahlil çalışmaları yapan akademik camiaya da fayda sağlayacaktır (Akkanat, 2009: 14).

1.4.2. Coğrafi Seyahatler

Coğrafya tabiri Grekçede “yeryüzünü anlatan yazı” anlamındaki “geographia” kelimesinden Arap diline geçmiş ve “cuğrafiya” şeklinde Ebû Bekir Zührî (XII. yüzyıl), İbn

Said Mağribî (XIII. yüzyıl) gibi İslam coğrafyacıları tarafından kullanılmıştır. Ayrıca ilmi'î-coğrafiya tabirine İhvan-ı Safa risalelerinde (X. yüzyıl) rastlanmaktadır. İslam dünyasındaki ünlü coğrafyacıardan Harizmî'nin (ö. 847) eserlerinde coğrafya kavramına karşılık olarak- eseriyle de aynı adı taşıyan- *Süretü'l-Arz* (yerin biçimi) tabiri kullanılmıştır. Me'sudi (ö. 956) de "*Kat'u'l-Arz*" (yeryüzü araştırması) kavramını kullanmıştır (Maqbul, 1993: 50).

Herodotos'a kadar dayanan coğrafik seyahatler dünya tarihi boyunca sürekli keşfetmek ve yerleşimler kurmak amacıyla tekrar tekrar yolculuklara çıkılmasını elzem kılmıştır. Tacir ve denizcilerin seyahatlerde edindikleri çok sayıda coğrafi bilgiyi bir araya toplamayı ve bir dünya haritası çizmeyi deneyenler ilk Yunanlılardır. M.Ö. 5. Yüzyılda yaşayan Herodotos, dokuz bölümden oluşan *Tarih* adlı eserinde efsane ve mitosları, kendi görüşleriyle kaynaştırarak, ilk dünya portesini çizmiştir.

Herodotus'tan başlayan dünyadaki coğrafi çalışmalar Abbâsîlerin ilk döneminde (VIII. Asrın ikinci yarısı), Eski Yunan, Hint, İran ve diğer antik çağ astronomi ve coğrafya eserlerinin tercüme edilmesi ile birlikte seyahat edebiyatını bilimsel coğrafya ile birleştiren bilimsel coğrafi eserler yazılmaya başlanmasıyla yeni bir safhaya geçmiştir. Hintlilerin coğrafya kitabı olan *Süryasindhanta* adlı eserin tercümesiyle, Hint coğrafyası ile tanışılmış oluyordu. Bunlar arasında Yunan coğrafyası en ileride olanıydı; Tyreli Marinus'un coğrafya kitabı, Dünyayı yedi bölgeye ayıran Batlamyus'un *Mecisti* adlı kitabındaki coğrafya görüşleri, Platon'un *Timaius*'u ve Aristo'nun *Meteorologica* ile *De Caclu* adlı eserlerinin Arapça 'ya defalarca tercümesi neticesinde, Gereco-Roma coğrafyası Müslümanlarca tanınmaya başlanmıştır. Konuyla ilgili olarak Andre Miquel şunları söyler; "Müslümanlar coğrafya alanında araştırmalara başladıklarında ilk bilgilerini Yunan kitaplarından aldılar. Astronomide olduğu gibi Batlamyus onların ilk kılavuzu oldu" (Demirci, 2009: 12).

Tercümelerin Arapça 'ya kazandırılması ile Arap coğrafyacıları böyle bir bağlamda doğar gelişir; biraz önce değindiğimiz gibi, Batlamyus başta olmak üzere, eski kozmoğrafyacı ve haritacıların tarzında yapılan bir dünya betimlemesi ile yolların, güzergâhların, eyalet toprak vergilerinin, sınırlardaki durumun, yani imparatorluğu ilgilendiren verilerin Bağdat hükümetindeki çeşitli birimler tarafından kaydedilmesi. Doğrudan yabancı ülkeleri işleyen bir başka edebiyat türü ise, elçilik raporlarından, Kostantiniye'den geri dönmüş tutsakların veya Uzakdoğu'ya giden denizci İslam coğrafyacıları Ekvatoru, enlem, boylam (meridyen) dairelerin uzunluğu, aralarındaki mesafelerin uzaklığını bu günkü hesaplamaların sonuçlarına çok yakın değerlerde bulmuşlardır. Bu kitapların müellifleri eski Yunan ve Hint'in coğrafyaya ait bilgilerinden faydalandıkları gibi, İslam dünyasında yetişen astronomların bilgilerinden de çok şeyler eklediler.

Genellikle İslam dünyasından bahseden coğrafyacıların yanında, İbn Hurdazbih, Mes'ûdî, İdrisî, İbn Said el-Mağribî, Ebü'l-Fidâ gibi Doğu Asya, Batı Avrupa, Ekvator'un güneyindeki Afrika ülkelerinden bahseden coğrafyacılar ve seyahatnâme yazarları oldu. İbnu'l-Fakih, İbn Sina, İdrisî gibi yerçekiminden, İbn Rusteh gibi güneşin hareket etmeyip âlemin merkezi olduğundan bahseden müellifler çıktı (Şeşen, 2001: 95).

İslam dünyasındaki coğrafya biçimindeki araştırmalar astronomi, kozmografya, felsefe, matematik, tasviri coğrafya, seyahatnâmeler gibi konular içerisinde de yer bulmuştur. İlk dönem coğrafya kitapları *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, *Kitabu'l-Büldân*, *Suverü'l-Ekalim* gibi değişik isimlerle adlandırılmıştır. İbn Hurdazbih, Ya'kubî ve İstaharî bunların ilk temsilcileri olmuştur (Ağarı, 2007: 169).

İslam dünyasında kaleme alınan Orta Çağ coğrafya kitapları, genellikle siyasi ve askeri tarihe dair bilgiler veren dönemin İslam tarihçilerinin ihmal ettikleri sosyal ve iktisadi hayat için son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bilindiği gibi bu eserler ülkeler ve şehirlerarasındaki yolların durumu ve mesafeleri ve bölgeleri ve fiziki yapıları gibi coğrafi bilgilerin dışında şehirler, şehirlerin mimari yapıları, konuşulan diller, nerede hangi çeşit ürünlerin yetiştirildiği, bu ürünlerin fiyatları ve hangi tür ağırlık ölçülerinin kullanıldığı gibi hususlarda verdikleri bilgilerle de hala günümüzde araştırmacıların ilgi odağı olmaya devam etmektedirler (Çetin, 2005: 103).

Coğrafi seyahatlerin geçmişi Herodotos ile başlamış Batlamyus ile devam etmiş ve bunların rehberliğinde Müslüman coğrafyacıların tarih safhasına çıkmasıyla birlikte coğrafik seyahatleriyle aynı değerleri bulmuşlar ve yeni keşiflerini de eklemişlerdir. Coğrafik seyahatler de şehirler hakkında bilgiler verilmesi seyahatnâmelerde bahsedilen bölgeler hakkında ki bilgileri teyit açısından önemlidir. Coğrafya eserleri aynı zamanda da birer seyahatnâme özelliği taşımaktadır.

1.4.3. Siyasi Seyahatler

Tarih boyunca seyahatler hayatın değişmez bir parçası olmuştur. Bu seyahatler Orta Çağda edebi, coğrafi, dini ve ticari olduğu kadar devletlerarası münasebetleri geliştirmede siyasi seyahatler gerçekleşmiştir.

VII. asırdan itibaren Araplar, diğer milletlerle hem seyahatler hem de çeşitli heyetler vasıtasıyla irtibat kurmuş ve bu şekilde komşularıyla ilgili önemli bilgiler elde etmişlerdir. Burada, ilk gezginlerin resmi görevliler olduklarını belirtmemiz gerekir. O dönem gezginlerin resmi görevli olarak gitmelerinin ardındaki neden, gidilecek yerlerin uzak olması dolayısıyla büyük harcamaların söz konusu olmasıydı (Yazıcı, 2009: 104). Bu bağlamda aklımıza ilk

gelen, Abbâsî halifesi Vâsık Billah'ın (842/847) Sellamü't-Tercüman adlı şahsı Çin Seddi hakkında bilgi edinmesi için Çin'e göndermesidir. Sellamü't-Tercüman, burayı ziyaretten sonra ülkesine dönünce etrafındakilere gözlemlerini anlatmıştır.

Endülüs Emevî Emiri II. Abdurrahman tarafından Yahya b. Hakem el-Bekri (770-864) yılları arasında Bizans'a ve Normandiya'ya elçi olarak gitmiş ve gittiği yerler hakkında daha sonra bilgiler aktarmıştır. Abbâsî halifesi tarafından Temim b. Bahr el-Muyevvi (760-800) adında birisi ise Uygur ve Dokuz Oğuzlar'a elçi olarak gitmiş, yirmi gün stepte yol aldıktan sonra Turfan yakınlarındaki Kon-chou'ya varmış ve bunlar hakkında bilgi aktarmıştır. Elçi yol boyunca gördüğü Kımek Türklerinin, Zerdüş ve Maniheist inanca sahip olduğunu aktarmıştır. Abbâsî halifesi Mehdi tarafından Ashab-ı Kehf ve Yecüc-Mecüc gibi Kur'an'da anlatılan kabilerin yerlerini tespit için gönderilen heyet de Efes ve Hazar ülkelerini dolaşmış ve geriye birçok bilgi bırakmıştır (Demirci, 2009: 12).

Orta Çağ seyyahlarından elçilik seyahatnâmeleri arasında en meşhuru, İslam'ın Türkler arasında tecelli ediş tarzına dair veriler içeren seyahatnâmeler çerçevesinde akla gelebilecek ilk örnek; çöl ateşinin yutulduğu aşılmaz yolları kervanlarla geçen İbn Fadlan'ın (ö. 310-922) *Risaletü İbn Fadlan* eseridir. İdil Bulgar Hanlığı'na İslam'ı öğretecek din adamları ile cami ve kale yapacak mimarları gönderen Abbasî elçilik heyetinin kâtibi ve bu seferi anlatan seyahatnâmesi Türk, Slav, Hazarlar ve İskandinav halkları hakkında değerli bilgiler ihtiva eder.

Çok önemli bir araştırmacı ve üslupçu olan İbn Fadlan, bu eserinde geçtiği yerlerin coğrafyası, halkları, onların dinleri, hukukları, idare tarzları, sosyal durumları ve adetleri hakkında gözleme dayanan son derece önemli bilgiler vermiştir. 1800 yılından itibaren pek çok çalışmaya konu olan bu eser eski Türk tarihi bakımından son derece kıymetli ve önemlidir. Aynı zamanda bu eseri Ramazan Şeşen tercüme etmiştir (Şeşen, 2009: 104).

Orta Çağ seyyahlarından bir diğeri ise Marco Polo'nun seyahati özellikle Türk ve İslâm âlemi hakkında yer alan özlü bilgiler vardır. Marco Polo'nun seyahati sırasındaki gözlemlerini ihtiva eden ve Batı'da edebiyat, kültür ve doğubilim alanlarında önemli bir yere sahip olan eserin asıl metni henüz ele geçmemiştir (Şakiroğlu, 2009: 43).

Siyasi seyahatler ile elçilik görevinde bulunan resmi görevliler seyahatleri sonucunda gittiği ülkeler hakkında önemli bilgiler vermiş, Sultanların fermanları ile de birçok ülkelere yolculuk etme ve inceleme fırsatı elde etmişlerdir.

Siyasi seyahatlerin diğer bir yönü ise seyahat edilen ülkenin siyasi, ekonomik ve etnik yapısı hakkında elde edilen bilgiler 16. yüzyıla gelindiğinde sömürgecilik faaliyetlerine ciddi anlamda rehberlik etmiştir.

1.4.4. Dini Seyahatler

Dini seyahatler başlığı altında şu seyahat türlerini sayabiliriz:

a. İlim tahsil etmek ve ilim yaymak, İnsanları İslam'a davet ve insanlara İslam'ı tebliğ için yapılan seyahatler.

b. Hac ve kutsal yerler için yapılan seyahatler

c. Hicret ve iltica için yapılan seyahatler

d. Cihat ve gaza için seyahatler

e. Uzak yerlerdeki akraba, hısım ve dostları, üstat ve hocaları, âlim ve ustaları ziyaret için (sıla-i rahim)

Dini seyahatler başlığı altında topladığımız seyahatleri bu şekilde sıraladıktan sonra, bu seyahatler ve bu seyahatleri kısaca açıklamaya çalışacağız.

İlim tahsili için seyahat yapmak dini bir vecibe hükmünde olup Hz. Peygamber çeşitli hadislerinde ilim tahsili için seyahate çıkmanın önemini ifade etmiştir. Bir hadiste, “İlim elde etmek amacıyla evinden çıkan kimse evine dönünceye kadar geçirdiği bütün zamanını Allah yolunda harcamış sayılır” (Tirmizî, “İlim”, 2) buyurulmuştur. Bunun yanında Kur'an'ın ilk emrinin “oku!” olması (el-Alak 96/1), çeşitli ayetlerde ilmin, âlimlerin ve hikmetin yüceltilmesi (meselâ bk. el-Bakara 2/269; ez-Zümer 39/9; el-Mücâdile 58/11), Müslümanlarda ilim sevgisini doğurmuş, özellikle Resûlullah'ın hadislerine ulaşma tutkusu bilgi amaçlı seyahatlerin en önemli etkenlerinden birini oluşturmuştur. Bilgi edinmek için birçok âlim çeşitli ilim merkezlerini dolaşmış, buralarda çok sayıda âlimle tanışıp öğrenim gördükten sonra başka merkezlere gitmiş, ömürlerini bu şekilde öğrenim ve öğretim seyahatleriyle geçiren, ana yurdundan binlerce kilometre uzaklara giderek oralara yerleşen âlimler olmuştur.

Hadis derleme çalışmaları için yapılan bu seyahatler büyük fedakârlıklar gerektiriyordu. Örneğin Suriye'de bulunan bir âlimin duymuş olduğu bir hadisi ilgili kişinin ağzından teyit ettirebilmesi için Medine'ye seyahat yaparak orada günlerce beklemesi gerekiyordu (Touti, çev. 2004: 21).

Meselâ, Fârâbî aslen Türkistanlı olup ilim seyahatine çıkarak, Irak ve Suriye bölgelerinde dolaşmıştır. Mağrib'deki Tilimsân'da doğan Ahmed b. Muhammed el-Makkarî Fas, Merakeş, Tunus, İskenderiye, Kahire, Hicaz, Kudüs, Şam ve Gazze gibi merkezlere ilmî seyahatler yapmış, bu sayede *Nefhu't-tîb* adlı eserinde 280'den fazla âlimi tanıtmıştır. Pek çok âlimin en önemli eserleri bu tür seyahatlerin ürünüdür. Gazzâlî de *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı kitabını yaklaşık on yıllık seyahati sırasında hazırlamıştır. Yine Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'si onun Mekke seyahatinin mahsulüdür. İlim için seyahate bu derece

önem verilmesinde ilmi en tanınmış hocalardan öğrenme, onlardan icazet alma, böylece âlimler silsilesinde kendine bir yer edinme ihtiyacı da rol oynamıştır (Touti, çev. 2004: 13).

Müslümanlar ve Gayr-i Müslimler açısından en önemli dini seyahatler Hac amaçlı yapılan seyahatlerdir. Semavi dinlerde olsun semavi olmayan dinlerde olsun her sene belirli zaman dilimlerinde farklı yerlerden kutsal kabul edilen yerlere ibadet maksatlı yolculuklar yapılır. Bunları kısaca açıklayalım:

Hac ibadeti her yıl İslâm dünyasında düzenli bir seyahat geleneğinin oluşmasını, yolcuların ağırlanmasıyla ilgili kurum ve kuralların gelişmesini sağlamış, hacıların yedirilmesi, içirilmesi ve barındırılması gibi temeli İslâm öncesi dönemlere dayanan hizmetleri kurumsal bir yapıya kavuşturmuş, Mekke ve Medine İslâm âlimleri için buluşma ve bilgi alışverişi merkezi haline gelmiştir (Çağrı, 2009: 9). Hac Seyahatnâmelerin ortaya konulan ilk eserlerin başında İbn Cübeyr'in seyahatnâmesi gelir. Gırnata'dan 8 Şevval 578/ 3 Şubat 1183 de başladığı hac yolculuğu bu türdendir. Yazdıklarını hac yolculuğu esnasında günlük biçiminde tutmuş ve bunları tahminen 582/1186 yılında kitap haline getirerek adını "*Tezkira bi'l-ahbar fi't-tifakati'l-esfar*" (Sefer Sırasında Rastlanan Olayların Anlatımı) koymuştur (İbn Cübeyr, 1959: 7).

Diğer dinler de hac ibadetleri olup Yahudilikten Hristiyanlığa, Budizm'den Şintoizm'e kadar birçok dinde hac amacıyla yolculuklar yapılmıştır ve yapılmaktadır.

Yahudilikte haccın tarihini Hz. İbrahim'e kadar götürmek mümkündür. Tekvin'de; İbrahim'in Harran'dan ayrıldıktan sonra vardığı Kenan diyarında Kutsal Meşe Ağacı'nın altında sonra Bethel ile Ai arasında bir yerde ve daha sonra da Hebron'da "Tanrı'nın görüldüğü yerde bir altar yapıp, Tanrı'ya kurban takdim ettiği" ve ona ibadette bulunduğu anlatılmaktadır (Erbaş, 2002: 106).

Hristiyan ilahiyatçılarının "manevi yolculuk" diye tanımladıkları "hac", Hristiyanlar için Hz. İsa'nın bizatihi kendisini takip etmekten ibarettir. Lourdes¹ ve Fatima² günümüzde Avrupa'da hac maksadıyla en çok ziyaret edilen merkezlerdir. Lourdes yılda yaklaşık beş milyon, Fatima dört milyon, Paris'teki Rue de Bac ise bir milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir (Erbaş, 2002: 118).

Budist hac geleneğinin en karakteristik özelliği, Buda'nın hatıralarının saklandığı mabetlerin (stupaların) veya diğer kutsal yerlerin etrafında saygıyla dönmektir. Özellikle

¹1858'den beri Bernadette Soubirous'un Hz. Meryem için tahsis etmiş olduğu, Güney Fransa'da Pireneler'in yükseklerinde önemli bir hac merkezi (<https://lourdesfrancetaylorsultana.weebly.com/significance-of-lourdes.html>, erişim tarihi: 25.5.2018)

²Portekiz'de Lizbon'un kuzeydoğusunda bulunan önemli bir hac merkezi (<https://www.livescience.com/29290-fatima-miracle.html>, erişim tarihi: 25.5.2018)

Güney Asyalı Budistler bir tür “tavaf” olarak nitelendirilebilecek bu hareketi gruplar halinde yaparlar. Şintoizm’de hac merkezi olarak kabul edilen yer, İse’dir (Erbaş, 2002: 105).

Dini seyahatler ya dini amaçlı ibadetleri yerine getirmek ya da dini kralları öğrenmek için yapılan seyahatlerdir. Bu seyahatler de ziyaret yerleri her din için kutsal yerlerdir ve günahlardan temizlenmek amacıyla bu ziyareti gerçekleştirirler. Bu ziyareti gerçekleştiren seyyahlar ibadet amacıyla farklı ülkelerden çıkıp bu ziyaretler esnasında geçtiği güzergâhları, ülkeleri ve gördüğü ilginç şeyleri hac yolculuklarını tamamladıktan sonra telif etmişlerdir.

Hicret, insanlık âleminin tarihte çeşitli vesilelerle şahit olduğu ve bütün peygamberlerin ve onlara inanan insanların Allah Teâlâ’ya ibadeti gerektiği şekilde eda etmek için yaşadığı önemli bir olaydır. Peygamberler ve onlara inananlar, düşmanları tarafından hicret edilmeye zorlanmışlar, onlar da imanları uğruna vatanlarını, yurtlarını ve oradaki varlıklarını bırakıp hicret etmişlerdir (Demir, 2015: 160).

Cihat ise Arapça’da “güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak” manasındaki cehd kökünden türeyen cihat, İslâmî literatürde “dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm’ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır (Güzel, 1993: 527).

Batılı araştırmacıların cihadın anlam ve mahiyetiyle ilgili olarak gerçeği yansıtmayan görüşleri yanında cihadı “mukaddes savaş” (holy war, guerre sainte) şeklinde tercüme etmeleri de doğru değildir. Cihat kelimesi her zaman savaş anlamını ifade etmediği gibi pratikte savaşın mukaddes sayılması da hayat anlayışından kaynaklanmaktadır. Müslüman, Batı hayat anlayışına göre mukaddes sayılabilecek belki tek şey olan ibadeti bile gösteriş veya maddî menfaat maksadıyla yapar da Allah’ın rızasını gözetmezse dince makbul sayılan bir iş yapmış olmaz, hatta bu durum onu şirke kadar götürebilir. Buna karşılık onlarca mukaddes sayılmayan yeme, içme gibi tabii şeyleri, ilâhî bir emanet olan hayatın sürdürülmesi, sağlığın korunması ve dolayısıyla yaratanın rızasına vesile olacak davranışlarda bulunmak amacıyla yaparsa bu bir ibadet olur. Savaş da böyledir ve yalnız Allah rızası için yapılır (M. Hamîdullah, 1962: 94).

Sıla-i Rahim ise akraba ve yakınları ziyaret etme, hallerini ve hatırlarını sorma, gönüllerini alma anlamında bir İslam ahlâkı terimdir. İslam’da insanlar arası ilişkilere önem verildiği gibi özellikle yakınlardan başlayarak anne ve babanın ve sırayla diğer akrabaların ziyaret edilip gözetilmesi prensibi son derece önemlidir. Dini bir vecibe olan Sıla-i Rahim,

Hız. Peygamber (sav) tarafından tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: ...Bir adam Hız. Peygamber'e gelerek: “-Yâ Resûlullâh; beni Cennete sokacak bir ibadet söyler misiniz?” dedi... Resûlullâh şu cevabı verdi: “Allah'a ibadet eder ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmazsın, namaz kılar, zekât verir ve sıla-i rahm edersin” (Buhari, Zekât: 1).

1.4.5. Ticari Seyahatler

İnsanları yolculuğa sevk eden etkenler arasında ilmi, siyasi, coğrafi ve sadece ilmi artırmak veya âlimlerle buluşma olarak kısıtlayamayız. Aynı şekilde bu etkenler, sadece hac farızasını eda etmek için yolculuk yapmakla da sınırlandırılmaz. Ticaret için de yolculuk yapılmıştır. Eski zamandan beri eldeki imkânlar yolculuğa çıkmayı, uzak yerlere sefer etmeyi gerektiriyordu (Dayf, 1987: 80).

Seyahatin tarihi, kendi küçük dünyaları dışında başka insanların, her şeyden önce de başka mallar ve hazineler olduğunu fark eden kâşiflerle başlar. Onlar, insanların ayak izlerinin açtığı patikaları, dağ yamaçlarını ve nehir boylarını izleye izleye yabancı diyarları dolaştılar.

Eski milletlerden Asyalısı, Avrupalısı, Afrikalıları kendilerini çevreleyen denizlerde yolculuk yapmışlardır. Ticaret eşyalarını, savaş ve gazveler için askerlerini deniz yoluyla taşımışlardır. Ancak uzak okyanuslara açılmamışlardır. Araplar Atlas Okyanusu'nun, meçhul karanlıklar içinde gizlediklerini bilmedikleri için karanlıklar denizi olarak isimlendirmişlerdir. Hint ve Pasifik Okyanusu'nun durumu da aynı şekildeydi. Araplar devletlerini kurdukları zaman eski deniz olarak nitelendirdikleri Kızıldeniz, Rum denizi, Orta Akdeniz de açılmaya başladılar. Onların körfezlerini koruyan filoları vardı. Tüccar kabileleri Kızıldeniz ve el-Kulzum denizinden geçtikleri gibi okyanuslardan da geçmeye başladılar.

Hindi erken asırlarda fethetmelerinin sebebi tüccarların orayı çevreleyen okyanusa inmeleriydi. Sadece bu değil, Çin Denizi ve Pasifik Okyanusu'nun da kapılarına dayanmışlardı. Güneye doğru ilerleyip doğu Hint adalarına ulaşıyorlardı. Japon adalarını ‘vak el vak’ şekilde isimlendirdikleri zannediliyor. Arap tüccarlar aynı şekilde bu adalara da ulaşmışlardı. Madagaskar'ı da keşfettiklerinde Doğu Afrika'ya, Somali'ye ve Güney Somali'ye gitmişlerdir. Bu ülkelerden ve adalardan sınırsız envaî çeşit ticaret mallarını taşımışlardır. Coğrafya kitapları buraların zenginliklerinden, kaynaklarından bugün bize bahsetmektedir. Ticari gemiler en çok bu kısımda gidip geldiği için Hint ve Pasifik Okyanusu ile ilgili kitaplar daha çok yazılmıştır (Dayf, 1987: 20).

Müslüman tüccarları daha İslam'ın ilk asrında Doğu Çin limanlarına ulaşmışlar, İslamiyet'i bu bölgeye götürmüşlerdir. Bu sebeple Çin kaynaklarında Ebü'l-Abbas el-Seffâh ve Harun er-Reşid'in adları geçer (Şeşen, 2009: 97).

O zamanlarda denizlerde yolculuk yapmak gerçek bir eğlence ve gelir sayılıyordu. Bu yolculuklar esnasında birçok sürprizle karşılaşılıyor, farklı milletlerden insanlarla tanışılıyor ve denizlerde yaşayan çeşit çeşit balıklar, kuşlar görülüyordu. Bu tacir-seyyahlar coğrafya kitaplarında gördükleri (keşfettikleri) denizlerden, adalardan, şehirlerden bahsetmeye önem verdiler. İşin başından beri bazı seyyahlar yolculukları esnasında gördükleri ilgi çekici, acayip şeyleri hikâye etmişlerdir. Bu denizci tacir ve seyyahların anlattığı hikâyeler gezi edebiyatının ilk örneklerini teşkil etmiştir. “*Bin bir Gece Masalları*” ve “*Sindbad*”ın hikâyelerinde olduğu gibi (Dayf, 1987: 21).

Bu anlamda tanınmış en büyük Müslüman tacir-seyyah Süleyman et-Tâcir’dir. Süleyman Çin ve Hint mallarını Arap ülkelerine getiren Iraklı tüccarlardandır. Onun yolculuğu Hint ve Pasifik Okyanusu’na doğru idi, bu yolculukta adalarda ve başka yerlerde şahit olduğu şeylere önem verdi. Süleyman et-Tacir bu yolculuğu kaleme aldı. Öyle ki, yazılan bu kitap, Arap deniz yolculuklarının elimiz altında bulunan en eski belgelerinden sayılıyor. O kitabını 237/851 senesinde yazmıştır ve ancak müstakil bir kitap olarak bize ulaşmamıştır. Bu kitap Ebû Zeydi’s-Sirrânî diye isimlendirilen hicri 4. (miladi 10.) asırda yaşamış olan Irâki’nin kitabında bize ulaşmıştır. Süleyman, yolculuğundan edindiği bilgilerle birlikte seyyahların sözlerinden topladığı bilgileri, Çin ve Hint ehlerinden bir grubun haberlerini de bu kitaba ekledi. Müsteşrikler tarih silsilesi adında bu kitabı ve eki (Süleyman’ın *Rihle*’si ve Irâki’nin ona eklediği kısmı) neşretmişlerdir (Dayf, 1987: 29).

Aynı zamanda tanınmış coğrafyacı olan İbn Havkal da ticaret maksadıyla yollara düşmüştür. Aslen Nusaybinli olduğu bilinen İbn Havkal’ın, Bağdat’ta oturduğu da elimize ulaşan kayıtlardan anlaşılıyor. Hem tacir hem coğrafyacıdır. Bu arada Fatımiler adına ajanlık da yapmıştır. 331/945 yılında ticaret yapmak ve coğrafi bilgi toplamak için Bağdat’tan ayrılmıştır. 367/977 yılına kadar Endülüs’ten Taraz’a kadar İslam dünyasının her tarafını dolaşmıştır (Şeşen, 2009: 101).

Bu gezileri neticesinde, yukarıda da bahsedildiği gibi, *Suretü’l-Arz* adlı eserini oluşturmuştur. Tüccar seyyahlara örnek olarak, Yâkût el-Hamevî’yi (ö.626/1229) de zikredebiliriz, ki esasen onun yolculukları ticaret içindir. Onun telifi olan coğrafya kitabı *Mu’cemü’l-Büldân* büyük bir şöhret kazanmıştır (Dayf, 1987: 80).

Modern çağda Avrupa’da kara ve deniz yolculukları genellikle ticari mülahazalarla yapılıyordu. Özellikle denizci Prens Henry (1460-1495) asrından itibaren deniz yolculukları artmıştır. Avrupa’da yeni kavimlerin, yeni yerlerin keşfi yarışına, deniz ulaşımında garnizon rekabetine, çekişmelerine şahit olundu. Avrupa’nın yayılmacı politikası, kıtanın dışındaki ticari pazarların açılması ile ortaya çıkan rekabetin deniz yolculuklarının gelişmesinde önemli

yeri vardı. Buna rağmen kara yolculukları da durmadı, bilakis, kalkınma, ilerleme (Rönesans) asrından beri Avrupalı toplumların kültüründe (uygarlığında) deniz yolculuğuyla beraber aktif görevini sürdürdü. Bu kara ve deniz yolculuklarının desteğiyle Avrupa'da iktisadi temeller genişleyerek 19. yüzyılda en mümtaz seviyeye ulaştı. Ticari gelişmeler arttı ve modern kapitalizm ortaya çıktı. Üretimde uluslararası piyasaların açılması, bölgesel gelişmeler ve keşif gayesi gibi nedenlerden dolayı yolculuk faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda yolculuklar, insan ve âlem hakkında faydalı malumatlarla Avrupalıların hem fikri hem de maddi anlamda zenginleşmesinde önemli rol oynadı. Bu zenginlikler ile birlikte ulaşım araçlarındaki gelişmeler ve buharlı makinelerin icadıyla ulaşım kolaylaşmış ve böylece sadece erkekler yolculuk yapmamışlardır. Aynı şekilde bayanlar da yolculuk yaptılar. Bu anlamda 19. asrın sonlarında 20. asrın başlarında Arap ülkelerine yolculuk yapan İngiliz seyyah Gertrude Bell'i (1868-1926) zikredebiliriz (Fehim, 1989: 32).

Teknolojik gelişmeler, ulaşım araçlarındaki ilerlemeler insanları benzeri görülmemiş bir şekilde yolculuk yapmaya sevk etmiştir. Bunun neticesinde yirminci asrına gelindiğinde seyahatler yeni tarihi bir sürece geçmiştir. Asırlar boyu biriken bilgiler ve modern teknolojiden istifadeyle insan ve âlem hakkındaki bilgiler arttı. 20. asrın içinde tamamlanan keşifleri Fransız Laros Vakfı'nın hazırladığı kitap bize kâşif seyyahların havada, karada, denizde, çöllerde, ormanlarda, dağlarda, vadilerde hatta kuzey kutbunda birçok çeşitli alanda takip ettikleri yolu açıklamaktadır. Uçaklar ve fotoğraflar kayıt aletleri yeryüzünün keşfedilmesinde etkili ve yeni bir rol oynamıştır (Fehim, 1989: 33).

1.5. Arap Seyyahların Seyahatnâmeleri

Seyahatnâmelere en çok önem veren milletlerden biri Araplar olmuştur. Araplar İslamiyet'ten önce de dünyanın değişik yerlerine seyahatler yapmışlardır. Seyahat edebiyatı kavramı Arap edebiyatına Batı'dan geçmiştir. Bu kavram, XIX. asrın yarısından başlayarak Fransızca, İngilizce ve başka dillere çevrildikten sonra Arap edebiyatında kullanılmaya başlamıştır (Yazıcı, 2007: 99).

Seyahate bu denli önem veren Araplar, çöllerde kaplı bölgelerde yaşıyorlardı. Geçimlerini büyük oranda ticaretle uğraşarak sağlıyorlardı. Arapların seyahatleri sırasında tespit ettikleri, kuyular, kaynaklar, vahalar ve otlakların mevkileri kendileri için hayati bir önem taşıyordu (Yörükân, 2004: 22).

Bu nedenle bu yerleri kayıt altına alarak yer tespiti yapmak ihtiyacını hissetmişlerdi. Tarihi kayıtlarda Arap ülkelerinden başka ülkelere seyahat yapıldığı bilgileri mevcuttur. Özellikle VII. asırdan itibaren Araplar siyasi, askeri ve ekonomik nedenlerle diğer milletlerle

hem seyahatler hem de çeşitli heyetler vasıtasıyla irtibat kurmuşlardır. Arapların komşuları ile ilgili önemli bilgileri elde etmeleri bu irtibatlar vasıtasıyla olmuştur (Yazıcı, 2004: 101).

İslamiyet'ten sonra ise durum biraz daha farklılaşmıştır. İslamiyet'le birlikte Müslüman Araplar din, çevre, idare, ticaret ve askeri seferler gibi birtakım saikler nedeniyle bazı temel coğrafi bilgilere ihtiyaç duymuşlardır. Bu aşamadan sonra Araplar açısından daha şümüllü bir coğrafi bilgilenme süreci başlamıştır. Özellikle fethedilen yerlerde idarenin tesisi ve gelirlerin sağlıklı toplanabilmesi için o bölgenin iyi tanınması gerekmektedir. Hâkimiyet kurulan alanlarda yürütülen ticari faaliyetler ve farklı kültürlerle kurulan temaslar coğrafi bilgilenme sürecini zorunlu kılmıştır (Yörükân, 2004: 22).

Arapların fethettikleri yerler dini ve kültürel açıdan birleştirilmiştir. Sonrasında bu bölgelerin iyi bilinmesi ve tanıtılması ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle de bazı yazarlar, şehirler, bölgeler, bu yerlerin yolları ve vergisi hakkında bilgi vermek için kitaplar hazırlamıştır (Yazıcı, 2007: 105).

Bu kitaplar bir nevi yol rehberi görevini görmüştür. Kitaplardaki bilgiler daha sonraları seyahate çıkanlara büyük kolaylıklar sağlamıştır. Mesela bu kitaplarda Araplarca fethedilen ülkelerdeki Müslümanların hacca güvenle gitmelerinin sağlanabilmesi için hangi yolların ve konaklama yerlerinin uygun olduğu, izlenen güzergâhlar ve buradaki yerleşim alanları hakkında genişçe bilgiler verilmiştir (Yazıcı, 2007: 106).

Arap seyyahların bu seyahatnâmelerinin en büyük faydalarından biri dil bilimi açısından Arap edebiyatına sağladığı büyük katkılar olmuştur.

1.6. Orta Çağ'da Seyahat

Müslüman seyyahlar, Orta Çağ'da çok çeşitli yerlere seyahatler düzenlemiş bu seyahatler sonucunda elde edilen bilgi ve deneyimler insanların istifadesine sunulmuştur. Müslüman seyyahlar bu dönemde çok aktif ve macera sever bir tutum sergilemişlerdir. Farklı toplumların kültürü, ilim, sanat ve ilgi çeken pek çok şey incelenmiş ve notlar alınmıştır. Hatta bazı Müslüman seyyahlar, çok daha önce, adeta arkeologlar gibi birçok antik kenti ve mezarlıkları dolaşarak bu alanları çok detaylı şekillerde tanımlayan çalışmalar yapmışlardır (Tekin, 2014:752).

Orta Çağ'da seyahati önemli kılan saiklerin başında âlimlerin ilme olan tutkusu gelmektedir. Hz. Osman döneminde sahabeler çok farklı bölgelere gitmişler ve o yerleri kendilerine mekân kılmışlardır. Sahabelerin yerleştikleri merkezler ilim havzasına dönüşmüştür. Zamanla hadislerin kaybolma tehlikesi, Müslümanları büyük bir endişeye sevk etmiş henüz sahabeler hayatta iken Müslümanları hadislerin peşinden koşmaya zorlamıştır.

Bu uğurda uzun soluklu seyahatler yapılmış ve bu yolculuklar “*Rihle*” ya da tam olarak “*er-Rihle fi talebi'l-ilm*” adıyla anılmıştır (Dini Terimler Sözlüğü, 2009: 306).

Bu nedenle denilebilir ki Orta Çağ'da ilim uğruna uzun seyahatler yapmayan hemen hiçbir büyük İslam âlimi yok gibidir. Gerçekleştirilen bu seyahatlerde temel gaye ilim öğrenmek ve öğretmektir. Bazıları çok sayıda ilim merkezini dolaşmış, gittiği her bir yerde bir müddet kalıp ilim ve irfan aldıktan sonra ilmini daha da artırmak için başka ilim merkezlerine seyahate devam etmişlerdir. Orta Çağ'a ait pek çok seyahatnâme bu âlimlerin eseri olarak ortaya çıkmıştır (Çakmak, 2009: 144).

Parasızlık, yorgunluk, bitkinlik, yokluk, açlık, hastalık, hırs, maceracılık gibi kavramların Orta Çağ'da ki seyahatlerin niteliğini açıklayan bir yönü vardır. Orta Çağ gezginlerinin bu kadar sıkıntıya katlandıktan sonra çıkmış oldukları seyahatlerde tutmuş oldukları notlar, insanlığın ortak hikâyesinin bir bölümünü açığa çıkartarak bu dönem ile ilgili bilgi edinme imkânı tanımıştır (Yalsızuçanlar, 2011: 60)

Seyahatnâmeler, İslam medeniyeti ve kültürünün zenginleşmesine büyük katkılar sağlamıştır. Seyahat anlatılarında asıl amacın ilim ve irfan dünyasına katkı sağlamak olduğu açıkça görülmektedir. Orta Çağ seyahatnâmelerinin özellikle dönemin ülkeler arası ilişkilerini yansıtmaya bakımdan çok büyük faydaları olmuştur. Bu seyahatnâmelerin ülkeler arası kültürel ve ticari ilişkilerin artmasına vesile olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN CÜBEYR'İN HAYATI VE SEYAHAT

2.1. İbn Cübeyr'in Hayatı

Seyyah İbn Cübeyr 10 Rebi'ül-Evvel 540/31 Ağustos 1145 yılında Belensiye³ (Valancia) veya Şatibe⁴ (Jativa) şehrinde dünyaya gelmiştir. İbn Cübeyr'in ismi Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Said b. Cübeyr b. Said b. Cübeyr b. Muhammed b. Abdüsselam el-Kinânî el-Belensî'dir. Kinanî kabilesine mensup olan İbn Cübeyr'in dedeleri Endülüs'e sonradan yerleşmiş bir ailedir (Ferruh, 1990: 252).

İbn Cübeyr her şeyden önce oldukça köklü ve kültürlü bir aileye mensuptur. Bu sebeple çok küçük yaşlardan itibaren kaliteli bir eğitim almaya başlamıştır. İbn Cübeyr, ilk derslerini babasından almış, daha sonra Ebü'l-Hasan b. Ali b. Ebü'l-Asîlî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Yes'ûn ve Ebû Muhammed Kasım b. Asâkir gibi âlimlerin yanında okumuş ve baba mesleğini devam ettirip Muvahhidler'in kâtipliğini yapmıştır. Dini ilimlerin yanında edebiyat alanında kendisini yetiştiren İbn Cübeyr aynı zaman da bir şairdi. Kabiliyeti ve başarısı sayesinde Gırnata valisi Ebû Sa'îd Osman bin Abdülmü'min'e kâtip olmuştur (Karaaslan, 1999: 401).

Kâtipliğinin yanı sıra şair olan İbn Cübeyr asıl ününü, alışılmamış bir güzergâh takip ederek ve dikkatli bir seyyah gözüyle incelemelerde bulunarak yaptığı hac seyahatine borçludur (Makkari, 1968: 386).

İbn Cübeyr'in hayatını incelediğimizde Endülüs'te el-Vezir Ebû Cafer Ahmed b. Abdurrahman el-Vekkaşi'nin kızı Atike Ümmü'l-Mecd hanım efendiyle Sebte kentinde evlenmiştir. Bu evliliğin akabinde kayınpederi tarafından kendisine yardım maksatlı çok miktarda mal ve mülk verilmiştir (Karaaslan, 1999: 401).

2.1.1. İbn Cübeyr'in Seyahatleri

İbn Cübeyr'in hac ibadeti amacıyla yapmış olduğu yolculukları aynı zamanda kaleme almış olduğu meşhur seyahatleridir. İbn Cübeyr'in hayatını incelediğimizde üç defa hac amacıyla yolculuk yaptığını görmekteyiz. İlk yolculuğunu 8 Şevval 578/4 Şubat 1183

³ Endülüs'te suyu çok ve bol ağaçlı meşhur bir şehir olup Tedmir ile Kurtuba'nın doğusuna düşmektedir. Ayrıca İslam medeniyetinin başlıca merkezlerinden birisi olan bu şehir orta Akdeniz sahili üzerinde yer almaktadır. (el-Hamevî: 1995: 490).

⁴ Kurtuba şehrinin doğusunda yer alan eski ve büyük bir şehirdir (el-Hamevî 1995:309).

başlayarak 578-580/1183-1185 yılları arasında, ikinci yolculuğunu 585-587/1189-1191 yılları arasında ve üçüncü yolculuğunu ise 614/1217 yılında yapmıştır (Ferruh, 1990: 253).

İlk ziyaretine arkadaşı Ahmed b. Hasan ile Sebte'den başlayan İbn Cübeyr, Sardinya, Sicilya, Girit, Mısır, Hicaz, Irak, Suriye ve Filistin gibi pek çok ülkeyi gezmiştir. İslam dünyası üzerine ilgisi olan Seyyah bu alanda oldukça fazla bilgi sahibi olmuştur.

İkinci ziyaretini ise Kudüs'ün Selâhaddin Eyyûbî tarafından fethedilişi sebebiyle yapmıştır. Bu vesile ile 585/1189 da Gırnata'dan Kudüs'e oradan da diğer ülkeleri ziyaret ederek Hicaz'a gitmiş ve Hac ibadetini ifa ederek 587/1191 yılında Gırnata'ya dönmüştür. Böylece ikinci seyahatini de tamamlayan İbn Cübeyr önce Gırnata ardından da Malaka, Sebte ve Mağrib'e yerleşerek oralarda ikamet etmiştir (Karaaslan, 1999: 401).

İbn Cübeyr'in üçüncü ve son ziyareti ise eşinin vefatı üzerine gerçekleşmiştir. Sebte'de vefat eden eşinin defninden sonra eşinin acısına dayanamayıp tekrardan Hacca gitmeye karar vererek üçüncü yolculuğuna çıkmıştır. Sebte'den yola çıkan İbn Cübeyr önce Mekke'ye varmış, Hac ibadetinden sonra da bir müddet Mekke'de kaldıktan sonra Kudüs'e yerleşmiştir. Oradan da Mısır'da İskenderiye'ye yerleşen seyyah yolcuğunu burada noktalamıştır. Vefatına kadar burada eğitim ve öğretimle meşgul olup yine bu şehirde vefat etmiştir (Ömer Ferruh, 1990: 253).

2.1.2. İbn Cübeyr'in Vefatı

Kaynaklarda İbn Cübeyr'in en son ikamet ettiği İskenderiye şehrinde vefat ettiği sabittir. Çünkü İbn Cübeyr üçüncü seyahatinden sonra Mısır'ın İskenderiye kentine yerleşmiş ve orada ömrünü tamamlamıştır. İbn Cübeyr, 614/1217 yılında Şaban ayının 29'unda vefat etmiştir. (Ömer Ferruh, 1990: 253).

Orta Çağ'ın en önemli seyyahlarından olan İbn Cübeyr *er-Rihle*⁵ isimli seyahatnâmesiyle Arap Edebiyatı'nın seçkin örnekleri arasında girmiş ve seyahatnâmesi kendi türünde yazılan birçok seyahatnâmeye öncülük etmiştir (Huseyn, 1976: 47).

2.2. İbn Cübeyr Seyahatnâmesi'nin Önemi ve Özellikleri

Seyahatnâmeler, sosyal bilimlerin farklı dalları olan sosyoloji, tarih, coğrafya, psikoloji, halk bilim, edebiyat ve bunun gibi alanlar için birinci elden gözlem, fikir ve bilgi taşıyan kaynaklardır.

⁵ İbn Cübeyr'in orijinal ismi *er-Rihle* olan *Endülüs'ten Kutsal Topraklara* isimli seyahatnâmesi 341 sayfa olup İsmail Güler tarafından Türkçe 'ye çevrilmiştir.

İbn Cübeyr Seyahatnâmesi Arapça olarak telif edilmiş olup Orta Çağ Akdeniz’de coğrafi olduğu kadar tarihî, sosyolojik ve folklorik açılarından da önemli bir kaynaktır. Orijinali 341 sayfa olan bu eser birçok araştırmacı için önemli bir kaynak olmuştur.

İbn Cübeyr seyahatnâmesi, özellikleri bakımından sekiz madde de sıralayabiliriz.

1. XII. yüzyılda Akdeniz’de yapılan bir deniz yolculuğunu, gemileri, denizcileri, liman ve gümrükleri, uğradığı yerlerin sosyal, kültürel ve dini durumlarını, idarecilerini, şehirlerin genel tasvirini, şehirlerde ve güzergâhları üzerindeki tarihî ve arkeolojik eserleri açık ve akıcı bir üslûpla anlatmakta, geçtiği bölgelerin coğrafi yapılarını, iklimlerini, konaklama yerleri arasındaki mesafeleri, insanların sosyal yaşantılarını ve iktisadi durumlarını objektif bir gözlemci dikkatiyle yansıtmaktadır (Karaarslan, 1999: 400).
2. Arap edebiyatının seçkin örneklerinden biri kabul edilen İbn Cübeyr’in seyahatnâmesi kendi türünde çok önemli bir yere sahiptir ve daha sonra kaleme alınan birçok seyahatnâmeye öncülük etmiştir (Yazıcı, 1999: 10).
3. Başta İbn Battûta olmak üzere pek çok seyyah onun üslûbundan etkilenmiş, ayrıca özellikle şehir tasvirlerinde çeşitli cümlelerini aynen iktibas etmiştir. Bu konu üzerinde duran araştırmacılar, İbn Battûta’nın genel olarak özet şeklinde ve bazen da aynen İbn Cübeyr’in *er-Rihle*’sinden alıntı yaptığına işaret etmişlerdir (Karaarslan, 1999: 400).
4. İbn Cübeyr yapmış olduğu seyahatte, kişiler üzerinde ayrıntılı olarak durmuş, tarihi eserlere dair detaylı tasvirler yapmıştır. Ayrıca haçlı savaşları ile ilgili çok ilginç bilgiler vermiştir. Seyahatnâme deniz yolculuğu, liman ve gümrükler, şehirler, tarihi eserler, türbeler, cami ve mescitler, vakıflar, adet ve gelenekler, ilim ve irşat meclisleri, bazı halk toplulukları ve önemli şahsiyetleri konu edinmiştir. Geçtiği her yeri genel hatlarıyla anlatan İbn Cübeyr bazı yerlerin üzerinde uzun uzadıya durmaktadır. Meselâ İskenderiye gümrüğünde karşılaştığı zorluklardan ve Kahire’deki önemli eserlerden geniş biçimde bahseder (İbn Cübeyr, 1959: 6).
5. İbn Cübeyr seyahatini gün gün anlatmakta, zaman zaman da anlatmaktan aciz kaldığı şeyler karşısında kısa cümleler kullanmıştır. Aslında İbn Cübeyr, büyük bir ihtimalle seyahatlerinde tuttuğu notları yayımlamak istememiştir. Bunları günlük notlar hâlinde tutmasının gayesi, gezdiği yerler ve halkı hakkındaki izlenimlerini, Gırnata’yı, babası Abdülmü’min el-Kumî’yi temsilen yöneten Ebû Osman Sa’îd b. Abdülmü’min’e sunmaktır. İbnü’l-Hatîb, Ebü’l-Hasen eş-Şarî’den naklen İbn

Cübeyr'in bir öğrencisinin bu notları seyahatin aşamalarına göre yeniden düzenlediğini söyler (Huseyn, 1976: 25)

6. Selâhaddin-i Eyyûbî'yi ve adaletini över; Nil vadisini, zamanın en işlek hac limanlarından biri olan Ayzâb'a kadar yaptığı çöl yolculuğunu ve rastladığı ilkel kabilelerin hayat tarzlarını, bu limandan Cidde'ye gidip gelen gemilerin inşa biçimlerini, oradaki idarecilerin ve birtakım insanların hacıları nasıl sömürdüklerini ayrıntılı olarak anlatır (Karaarslan, 1999: 400).
7. Bu seyahatnâme, İbn Cübeyr'in hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan karakterini, fikir ve inançlarını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Eşyayı ve olayları tespiti onun fevkalâde bir bilgi ve kültür birikimine, gözlemlerini abartmadan ve makul ölçüler içinde nakletmesi de tarafsız bir analiz, tenkit ve tarih anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. İbn Cübeyr'in sonraki nesiller tarafından *Rihletü'l-Kinâni* diye bilinen seyahatnâmesi Avrupa'da XIX. yüzyılın ortalarında tanınmış ve özellikle Haçlı tarihi ve Sicilya ile ilgili olması sebebiyle dikkat çekerek birçok defa çeşitli dillere tercüme edilip kısmen veya tamamen yayımlanmıştır (Karaarslan, 1999: 401).
8. İbn Cübeyr, 1183-1185 yıllar arasında, Mekke'ye Hacca giderken, Ceneviz gemileriyle üç yolculuk yapmıştır. Sebte'den İskenderiye'ye, Akka'dan Messina'ya, Trapani'den Cartagena'ya. Bu yolculuklar üzerine anlattıkları deniz yolculuğunun sorunlarını büyük ölçüde kavradığını ve bu konudaki duyarlılığını göstermektedir (Karaarslan, 1999: 401).

Kısacası yukarıda özelliklerini sıraladığımız ve incelememize konu olan bu eser, tarih, edebiyat, siyaset ve sosyoloji bilimi açısından irdelenmeyi hak eden ilginç ve bir o kadar da zengin bir eserdir.

2.2.1. Seyahatnâme Metninin Özellikleri

a) Yazılış Tarihi

Seyyah İbn Cübeyr tarafından "*Rihletü'l-Kinâni*" diye adlandırılan eser, 1183-1185 yılları arasında yaptığı yolculukların günlük notlar hâlinde tutularak gezilen yerler ve halklar hakkında izlenimlerini, Gırnata'yı, babası Abdülmü'min el-Kumî'yi temsilen yöneten Ebû Osman Sa'îd b. Abdülmü'min'e takdim etmek amacı ile telif etmiştir. İbnü'l-Hafîb, Ebû'l-Hasen eş-Şârî'den naklen İbn Cübeyr'in bir öğrencisinin bu notları seyahatin aşamalarına göre yeniden düzenlediğini söylemiştir (Karaarslan, 1999: 400).

b) Üslûbu

Arapça olan eserin dili açık ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Eseri incelediğimizde dil kurallarına uygun ve cümlelerin anlam bütünlüğüne dikkat ettiğini görmekteyiz. Genel olarak dört farklı üsluptan bahsedebiliriz.

1- İbn Cübeyr gözlemlerini makul ölçüler içerisinde abartısız bir dil ile anlatmıştır.

2- İbn Cübeyr şehir tasvirlerini ve kişileri anlatırken tarafsız bir dil kullanmış ve bununla birlikte söylemlerine inançlarını yansıtmıştır.

3- İbn Cübeyr tarihsel olarak tarihi olayları detaylı bir şekilde ele alarak tarihçi yönünü ortaya koymuştur.

4- İbn Cübeyr siyasi, sosyolojik ve kültürel birçok konuyu ele alarak seyahatnâmelerin ana omurgasını inşa etmiştir (Yazıcı, 2006: 109).

c) Seyahatnâmenin Tarihî Önemi

i) Genel Tarih Bakımından Önemi

İbn Cübeyr Seyahatnâmesi edebiyat, tarih, siyaset ve sosyoloji açısından tarihin bilinmeyen bazı karanlık noktaları aydınlatma bakımından zengin bir eserdir. Seyahatnâme türünde ortaya konulan ilk eser olma özelliği ile başta İbn Battûta gibi birçok seyyaha ilham kaynağı olmuştur (Yazıcı, 206: 108).

ii) Sicilya ve Haçlı Tarihi Açısından Önemi

İbn Cübeyr'in yaşadığı dönem Eyyûbîler ve Haçlılar tarihine denk gelmektedir. İbn Cübeyr'in sonraki nesiller tarafından *Rihletü'l Kinânî* diye bilinen seyahatnâmesi Avrupa'da XIX. yüzyılın ortalarında tanınmış ve özellikle Haçlı tarihi ve Sicilya ile ilgili olması sebebiyle dikkat çekerek birçok defa çeşitli dillere tercüme edilip kısmen veya tamamen yayımlanmıştır (Hizmetli, 2011: 118).

iii) Orta Çağ Denizcilik Tarihi Bakımından Önemi

İbn Cübeyr'in yapmış olduğu seyahatleri deniz yoluyla yaparak Orta Çağ'daki denizcilik tarihine ışık tutacak çok önemli bilgiler vermiştir.

İbn Cübeyr'in yapmış olduğu üç seyahatin genel olarak Akdeniz'de deniz yoluyla yapmış olması, geçtiği güzergâhlar üzerindeki kentler, limanlar ve ülkeler hakkında önemli bilgileri aktarması seyahatnâmesinin 13. yüzyıl Akdeniz'i hakkında tarihe ışık tutacak bir kaynak olmasıdır. Özellikle Orta Çağ'da XII. ve XIII. yüzyıllardaki limanlar, ülkeler hakkındaki siyasi ve sosyal yapı ve denizcilik tarihi açısından önemli bilgiler vermesi bu eserin Akdeniz tarihi açısından önemini ön plana çıkarmaktadır.

2.3. İbn Cübeyr'in Akdeniz'deki Seyahat Güzergâhı

Seyyah İbn Cübeyr'in XII. ve XIII. yüzyılda yapmış olduğu seyahat ve seyahat güzergâhı, aynı zamanda bizlere Orta Çağ Akdeniz havzasındaki limanlar, ülkeler hakkındaki siyasi ve sosyal yapıyı bununla birlikte o dönemdeki deniz yolculuğunun şartlarını detaylı bir şekilde öğrenme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca deniz yolculuklarının belirli liman kentlerinden yapılması ve ticari bir gemi ile yolculuğa çıkıldığıının vurgulanması o dönemde güvenli bir yolculuğun ancak ticari gemilerle yapıldığını anlatmaktadır. Orta Çağ'ın büyük seyyahlarından İbn Cübeyr'in yapmış olduğu bu seyahat aynı zamanda tarihi, edebi, coğrafi ve denizcilik tarihi açısından önemli bir seyahattir.

İbn Cübeyr, 1183-1185 yıllar arasında, Mekke'ye Hacca giderken, Ceneviz gemileriyle üç yolculuk yapmıştır. Sebte'den İskenderiye'ye, Akka'dan Messina'ya, Trapani'den Cartagena'ya. Bu yolculuklar üzerine anlattıkları deniz yolculuğunun sorunlarını büyük ölçüde kavradığını ve bu konudaki duyarlılığını göstermektedir (Proyer, 2004: 19).

2.3.1. İbn Cübeyr'in Endülüs'ten Mısır'a Seyahat Güzergâhı

Seyyah İbn Cübeyr'in çıktığı bu yolculuklar sayesinde bizlere yaşadığı yüzyıldaki deniz yolculukları ve güzergâhları hakkında bilgi aktarmaktadır. Yola çıktığı Endülüs'ten ulaşacağı son nokta olan Mısır'a kadar olan güzergâhlar ve mesafelerden bahsederek deniz seyahatleri açısından önemli bilgiler vermiştir.

Seyyah İbn Cübeyr'in Hac yolculuğu için ilk güzergâhı Endülüs⁶ (İspanya)'den Mısır'a deniz yoluyla takip ettiği bir hat olacaktır. Gırnata⁷ (Granada)'da yaşamış olduğu şehirden çıkarak o dönemde ülkesi olan Muvahhidin Devleti'nin⁸ sınırları içerisinde gemiye bineceği Sebte⁹ (Ceuta)'ya kadar dokuz günlük bir seyahat gerçekleştirmiştir.

Bu yolculukta Gırnata ile Tarifa¹⁰ yarımadası arasında konakladığı kaleler, şehirler ve köyleri zikretmiş, Muvahhidin Devleti'nin İber Yarımadasına¹¹ sızmak için kullandıkları kaleye ulaşarak yolculuğa çıkacakları Sebte (Ceuta) yarımadasına ulaşip aynı gün Mısır'ın İskenderiye¹² şehrine gidecek olan Cenevizli Rumlara¹³ ait bir gemide kolayca yer

⁶ İslâm hâkimiyetindeki İspanya (Özdemir,1995: 211).

⁷ Endülüs'de en uzun süre İslâm hâkimiyetinde kalan ve Zirîler'le Nasrîler'e başkentlik yapan bir Akdeniz şehri (Özdemir, 1996: 51).

⁸ Kuzey Afrika ve Endülüs'te 1130-1269 yılları arasında hüküm süren Berberî hanedanı (Özdemir, 2006:410).

⁹ Sebte, günümüzdeki adı Ceuta, Endülüs adasının karşısında Fas'ta yer alan bir liman şehridir (el-Hamevi, 1995: 182).

¹⁰ Tarif yarımadası (Paloma) Granada'nın güney batısından Cebel-i Tarık karşısında bulunan yarımadadır. Adanın ismi Tarif b. Malik'ten gelmektedir (Atçeken, 2011: 29).

¹¹ İber Yarımadası ya da İberya, günümüzde Avrupa kıtasının Akdeniz'e uzanan üç yarımadasından biridir. İber Yarımadasında İspanya ve Portekiz devletleri yer almaktadır. Yarımadanın en güneyinde yer alan Cebel-i Tarık Boğazı vardır (Atçeken, 2011: 29).

¹² Mısır'ın ikinci büyük şehri, Afrika'nın ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biridir (Seyyid, 2000: 576).

bulduklarını Allah'a dua ve şükür de bulunarak yolculuklarının nasıl başladığını detaylı bir şekilde açıklamıştır.

Yolculuk güzergâhı Endülüs sahilinden Daniye¹⁴ adasına kadar karaya yakın güzergahtan devam etmiş daha sonra anakarada karadan uzaklaşarak Yabise, Mayorka ve Minorca¹⁵ adaları güzergahından devam etmiştir. Başlamış oldukları Sebte ile aralarındaki mesafe 8 mecar (800 deniz mili) olduğunu belirtmiştir (İbn Cübeyr, 1959: 8).

Minorca adasından sonraki istikametleri Serdaniye¹⁶ (Sardunya) adasıdır. Aralarındaki mesafe ise 400 deniz milidir. Serdaniye adasına ulaştıklarında hava şartlarının birden değiştiğini şiddetli yağmur ve fırtına sebebiyle orada demir atmak zorunda kaldıklarını ve karşılaştıkları bir Rum gemisi ile birlikte Sicilya¹⁷ adasına doğru hareket etmek için anlaştıklarını ve uygun hava şartlarını beklediklerini belirten İbn Cübeyr, Sicilya'ya devam eden yolculuklarının daha ağır şartlarda olduğunu, yelkenlerinin kırıldığını ve parçalandığını, gemide bulunan Müslümanların dua etmeye başladığını aktarır. Sicilya adasına ulaştıklarında ise ümitsizliklerinin yok olduğunu belirten İbn Cübeyr Allah'a şükür ve hamd etmektedir (İbn Cübeyr, 1959: 9).

Sicilya adasına ulaştıktan sonra aradaki mesafenin yedi yüz deniz mili olduğunu yeni istikametlerinin rotasının Sicilya ile Girit¹⁸ arası olduğunu belirtmiş, deniz yolculuklarına Sicilya kıyısı boyunca iki yüz deniz mili devam ettikten sonra rüzgârın kesilmesiyle birlikte biraz durmak zorunda kalmışlardır. Hava şartlarının yolculuğa müsait olmasıyla birlikte tekrar yollarına devam edip Girit adası açıklarında demir atmışlardır (İbn Cübeyr, 1959: 12).

Girit adasından sonra ki rota ise İskenderiye olacaktır. Aralarındaki mesafenin altı yüz deniz mili olduğunu belirten İbn Cübeyr dört günlük bir yolculuğun ilk gününde İskenderiye'ye bağlı Humam adasını sağ taraflarına olarak üç günlük daha yolculuk yaparak İskenderiye Feneri'ni¹⁹ görerek karaya ulaşma sevincini yaşamıştır. İskenderiye şehrine ulaşmasıyla birlikte İspanya'dan Mısır'a Orta Çağ Akdeniz'de deniz yolculuğunun rotasını,

¹³ İtalya'nın Cenova şehrinde kurulan ve Orta Çağ Akdeniz de ticarî bakımdan önem kazanan bağımsız şehir devleti olup Orta Çağ'daki en önemli deniz güçlerindedir (Gallotta, 1993: 363).

¹⁴ Valensiya körfezinin güney burnunda yer alan yerleşim alanı (Harekât, 1992: 404).

¹⁵ Balear takımadalar grubunda yer alan adalardır.

¹⁶ Akdeniz'de, İtalya'ya ait bir ada. Akdeniz'in Sicilya'dan sonra ikinci en büyük adasıdır (Şakiroğlu, 2009: 133).

¹⁷ Akdeniz'in en büyük adası olup İtalya'nın güneyinde yer alır (Şakiroğlu, 2009: 138).

¹⁸ Yunanistan'ın güneyinde bulunan Akdeniz'deki büyük adalardan birisidir (Tukin, 1996: 85).

¹⁹ Âyîne-i İskender veya İskender feneri, üç katlı ve yüksekliği 135 metreyi bulan İskenderiye (veya Pharos) Feneri'nin tepesinde bulunduğu rivayetinden dolayı, İskenderiye Feneri adıyla da anılmıştır. Mısır'da İskenderiye Limanı karşısındaki Pharos adası üzerinde yapılan bu anıt-fenerin geçen gemilere yol göstermesi, şehri ve limanı aydınlatması, tepesindeki âyîne-i İskender'in 40 mil uzaktan görünmesi gibi özellikleri, onun dünyanın yedi harikasından biri sayılmasına sebep olmuştur. 650'ye (1252) kadar varlığını koruyan bu fener, yapıldığı çağda (MÖ. III. yüzyıl) teknik bakımdan çok ileri bir eser olarak kabul edilmiştir. Bu durum, aynaların bilinmeyen şeyleri öğrenmek için sihir yapmada ve büyücülükte kullanıldığı kanaatini yaygınlaştırmış ve bununla ilgili birçok efsanenin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Pala, 1999: 252).

adalar arasındaki mesafeyi ve deniz şartlarını detaylı bir şekilde anlatarak İspanya'dan yola çıkan bir geminin yaklaşık bir ay içerisinde İskenderiye'ye ulaşacağı bilgisini aktarmıştır (İbn Cübeyr, 1959: 13).

İbn Cübeyr'in bu seyahati esnasında uğramış olduğu ülkelere ait siyasi ve sosyal yapıyı bununla birlikte o dönemdeki deniz yolculuğunun şartlarını detaylı bir şekilde yazmıştır. Ayrıca deniz yolculuklarının belirli liman kentlerinde yapılması ve ticari bir gemi ile yolculuğa çıkıldığının vurgulanması o dönemde güvenli bir yolculuğun ticari gemilerle yapıldığı anlaşılmaktadır. Yönlerin bulunması açısından da deniz fenerlerinin denizcilik açısından ne kadar önemli olduğunu anlamaktayız.

2.3.2. İbn Cübeyr'in Akdeniz'de Bahsettiği Ülkeler, Kentler, Limanlar ve Tarihi Yapılar

İbn Cübeyr Endülüs'ten Mısır'a ve Akka'dan Endülüs'e seyahatini gidiş ve geliş güzergâhı olmak üzere detaylı bir şekilde eserinde bahsedip sırasıyla Muvahhidin Devleti, Sicilya Krallığı ve Konstantiniyye ve Mısır ülkeleri hakkında bilgiler vermiştir. Ek-1'de gidiş ve geliş haritasını vererek o dönemdeki güzergâhları ortaya koymaya çalıştık.

Seyyah, ilk olarak kendi devletinden bahsetmiştir. Yaşamış olduğu Gırnata şehrinden gemiye bineceği Sebte limanına kadar yapmış olduğu dokuz günlük yolculukta Gırnata, Ceyyan, İstice kenti, İbnu's-Selim kenti, Tarif yarımadası, Kasr-ı Masmude ve Sebte kentlerinden detay vermeden bahsetmiştir.

Deniz yolculuğuna başlayan İbn Cübeyr, Endülüs sahil şeridinden sırasıyla Daniye, Yabise Adası, Mayorka adası, Minorka adası, Sardunya adası, Sicilya adası, Girit adası ve İskenderiye'ye bağlı Humam adasını zikrettikten sonra İskenderiye kentine ulaşmıştır.

Bu yolculukta Sebte, Kusmerka ve İskenderiye limanlarının adını zikretmiştir. Bahsetmiş olduğu kentler ve adalar hakkında gözlem ve inceleme durumu olmadığından dolayı çok fazla detay vermeyerek aralarındaki mesafeleri ve demir attığı yerlerdeki halklar ve dini unsurlar hakkında bazı bilgiler vermiştir. Kusmerka Limanı ile ilgili şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Kusmerka limanına demir attığı zaman Yahudilere ait eski bir yapının izleriyle karşılaşan Seyyah, yerleşim yerlerine alışveriş için giden bazı yolcuların seksen kadar Müslüman esirin pazarda satıldığını görmüş ve seyyaha anlatmışlardır. Buna üzülen seyyahımız onların kurtulması için dua etmiştir” (İbn Cübeyr, 1959:9).

2.3.2.1. Mısır ve İskenderiye

Seyyah İskenderiye'ye olan yolculuğunu tamamladıktan sonra İskenderiye Limanında Mısırlı memurların gümrük işlemlerini ve yüz kızartıcı muameleyi detaylı bir şekilde anlatmıştır.

2.3.2.1.1 İskenderiye²⁰

Seyyah, seyahati esnasında daha önce hiç karşılaşmadığı ve hayranlıkla anlattığı İskenderiye kenti hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Bu bilgileri verirken daha önce gezdiği yerler hakkındaki bilgiler ile kıyaslamaktadır. Şehirdeki mimari yapı ise seyyahı adeta büyülemiştir. İbn Cübeyr, İskenderiye'deki gördüklerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Kentin konumu güzel, binaları geniştir. Öyle ki seyahatimiz esnasında yolları daha geniş, binaları daha yüksek, daha eski bir tarihe sahip, çarşıları insan kaynayan böylesine kalabalık bir kente hiç rastlamadık. Kentin ilgi çekici yanlarından biri de, alt yapısının tıpkı üst yapısı gibi kadim, ama aynı ölçüde sağlam oluşudur. Bunda Nil'in büyük payı vardır; bu büyük nehrin suyu, bütün kent toprağını sular ve yer altından tüm sokakları dolaşır. Burada kendi aralarında bağlantılı kuyular birbirlerini beslerler. Burada heybetli, yüksek, geniş ve insanı hayran bırakacak güzellikte mermer levha ve sütunlar gördük. Hatta bazı geçitlerde öyle yüksek sütunlar var ki, adeta gökyüzünü baştanbaşa kaplıyor. Bütün bunlar ne anlam ifade ediyor, niçin dikilmişler bilen yok. Söylenildiğine göre, eskiden bunların üzerinde filozoflara ve zamanın yöneticilerine ait binalar varmış. Büyük ihtimalle bunlar gözetleme maksadıyla dikilmiş yapılar” (İbn Cübeyr, 1959: 14).

İskenderiye hakkında detaylı bilgiler veren Seyyah şehrin kadim bir şehir olduğunu tespit edip Nil nehrinin bunda büyük bir payı olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda bazı tahminler de bulunarak burada büyük filozofların ve yöneticilerin binaları olabileceğini duyduğu rivayetlere göre anlatmıştır.

2.3.2.3. İskenderiye Feneri

Dünya'nın yedi harikasından birisi olan İskenderiye Feneri, İskenderiye'deki şaşırtıcı yapıların en büyüğü diyerek hayranlığını gizleyememiştir. Ek-6'da günümüze kadar ulaşan kalıntısının resmini verdiğimiz fener hakkında şu bilgileri vermiştir:

“İskenderiye'nin en şaşırtıcı yapılarından en büyüğü feneridir. Allah yolunu arayanlara bir işaret olmak üzere kullarına bu feneri yapmayı nasip etmiştir. Bu fener olmasa denizdekiler İskenderiye toprağını bulamazlar. Fener yetmiş milden daha uzak bir mesafeden görülmektedir. Yapısı çok eski ve dayanıklı.

²⁰ Afrika'nın ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biridir. Nil deltasının batı kenarında yer alan İskenderiye Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada önemli ticaret ve ulaşım merkezidir. Büyük İskender'in emriyle ve Grek tarzı Hippodamos planında (dama tahtası) kurulan şehrin inşasının tamamlanması ve Mısır'ın başşehri olarak meydana çıkması Batlamyus hanedanı devrine rastlar (Seyyid, 2000: 576).

İnsan, yükseklikte gökyüzüyle yarışan bu feneri anlatmaktan aciz kalır. Göz onu kuşatamaz. Kelimeler tarifinde yetersiz kalır; gören onun heybetine kapılır.

Dört yanından çevresini ölçtüğümüzde elli arşın daha uzun olduğunu gördük. Yüksekliğininse yüz elli adam boyundan daha fazla olduğu söylenmektedir. İçeriden bakıldığında görüntü daha da ürkütücüdür; geniş merdivenler, koridorlar, sayısız odalar. Öyle ki, bu mekânda çalışan ya da koridorlara geçen kişi, rahatlıkla yolunu şaşırabilir. Kısaca bu fener kelimelerle anlatılamaz. Allah onu daima korusun ve ezan sesinden mahrum bırakmasın!

Fenerin tepesinde kutsal kabul edilen mescit vardır. İnsanlar orada dua ederek Allah'tan bereket dilerler. Seyyah, fener üzerindeki mescitte namazını kılmış ve dua etmiştir” (İbn Cübeyr, 1959: 15).

İskenderiye Feneri hakkında birçok tarihçi, coğrafyacı ve seyyahlar bilgiler vermiştir. Bu verilen bilgiler ile seyyahın verdiği bilgiler birbirini teyit etmektedir. İbn Cübeyr'in ziyareti esnasında gördüğü İskenderiye Feneri'nin bazı parçalarının ortadan kaldırıldığını tarihçilerin verdiği bilgilere anlamaktayız.

İskenderiye Feneri ile ilgili İbn Cübeyr dışında farklı bilgileri şöyle sıralayabiliriz.

İbn Rüsteh *el-Alaku'n-Nefise* isimli eserinde İskenderiye fenerini İskenderiye Kulesi diye bahsedip Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan gelen rivayeti zikretmiş ve İskenderiye fenerinin mimari yapısı hakkında ise şu bilgileri vermiştir:

“Rivayete göre Abdullah b. Amr b. El-As, dünyanın harikaları dört tane demiştir. İskenderiye Kulesine asılı aynalar. Onun altında oturan biri, Konstantiniyye'de bulunan birini, aralarındaki deniz genişliğine rağmen görür.

Bu kule, etrafı camdan yapılmış dört yengeç üzerine dikilmiştir. Fenerin tepesine üç yüz basamaklı merdivenle çıkılır. Her basamakta denizi gösteren küçük bir pencere vardır. Fenerin yüksekliğinin mimari arşınla 300 arşın olduğu söylenir” (İbn Rüsteh, çev. 2015: 137).

İskenderiye feneri hakkında Ebü'l-Fidâ şu bilgileri vermektedir; “Bu fenerin yüksekliği 180 arşındır. Düz bir arazide olan, dağ ve işaret bulunmayan İskenderiye'ye gemilerin yol bulabilmesi için inşa edilmiştir. Fenerin tepesinde Çin demirinden bir ayna vardı ve aynada Roma, Bizans gemileri görünürdü. Hristiyanlar İslam tarihinin başlarında Velid b. Abdülmelik devrinde bu aynayı yok ettiler (Ebü'l-Fidâ, çev. 2015: 107).

XII. yüzyılda (1165-1173) İslam coğrafyasını dolaşan Yahudi Seyyah Tudelalı Benjamin, İskenderiye ile ilgili olarak, gördükleriyle birlikte duyduklarını da aktarmıştır:

“Büyük İskender, İskenderiye limanında denize doğru bir rıhtım, bir de kral yolu inşa etmiş. Yine bu rıhtımda büyük bir fener kulesi dikmiş ki, buna Arapça Menarü'l-İskenderiyye denmektedir. Kulenin tepesinde cam bir ayna bulunmaktadır. Bu ayna sayesinde Hellen veya Batı memleketlerinden şehre deniz yolundan gemilerle yapılacak bir baskın veya saldırı, yirmi günlük bir yolculuk mesafesinden görülebilmiş. Ve şehir halkı da bu saldırılara karşı hemen savunma tertibatı almış. Büyük İskender'in ölümünden uzun bir süre sonra Hellen memleketinden Theodoras adındaki zeki bir kaptan gemisiyle İskenderiye'ye gelmiş. Hellenler o sıralarda Mısır'ın boyunduruğu altında imişler. Kaptan Mısır kralına

hediye olarak pek çok altın, gümüş ve ipek elbiseler takdim etmiş. Zamanın âdeti üzere, fener kulesinin önünde demirlemiş. Zamanla bu kaptan fener kulesinin görevlisi ve bu görevlinin maiyetinde çalışanlarla düşüp kalkmaya; kulenin bekçisiyle kurmuş olduğu dostluk sayesinde de kuleye daha sık girip çıkmaya başlamış. İlerleyen zamanlarda bir gün kaptan, mükellef bir ziyafet vererek ikram ettiği şarapla bekçi ve kule görevlilerinin hepsini sarhoş etmiş. Görevliler şarabın etkisiyle sızıp kaldığında adamlarıyla beraber kuleye girerek aynayı parçalamışlar ve o gece şehirden kaçmışlar. Artık Hıristiyanlar o zamandan itibaren gemilerle buralara baskın düzenlemeye başlamışlar. Girit ve Helenlerin sömürüsü altındaki Kıbrıs gibi büyük adaları almışlar. Bir diğer yazmada şu ifadeler de yer almaktadır: İşte bu zamandan itibaren, Mısır kralı Helenlere karşı mağlup olmaya başlamıştır. Bugün (Benjamin'in ziyaret ettiği sıralar) bu fener, İskenderiye'ye gelen gemiciler için bir sınır işaretidir. Şöyle ki, denizde olan biri gündüz yüz mil öteden bu feneri görebilir, geceleri ise gemiciler, bir görevli tarafından kulede yakılan fenere doğru gemilerini sürerler” (Benjamin-Ptachia, çev. 2009: 124).

Benjamin, yanlış olarak feneri İskender'in inşa ettirdiğini söylemekte, yukarıda da belirtildiği gibi ilettiklerine duyduklarını da eklemektedir. Ancak buraya aldığımız metnin son paragrafından, Benjamin'in feneri gördüğü ve fenerin halen kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çalışmanın tümünde “Hellen” kelimesi kullanıldığından ve bütünlüğün korunması açısından alıntı parçada geçen “Yunan” kelimeleri yerine de “Hellen” kelimesi kullanılmıştır.

İskenderiye şehrinin tarihin her döneminde stratejik ve tarihi önemi olduğunu, milattan önce yapılan eserlerin tarihçiler ve seyyahlar tarafından hayranlıkla anlatılması da kadim şehrin önemini teyit etmektedir.

2.3.2.4. İskenderiye Kenti ile İlgili İbn Cübeyr'in Diğer Tespitleri

İbn Cübeyr “Bu kentin övgüye değer üstün yönlerinin sebebi Sultan'dır” diyerek övgüye değer kişinin sultan Selâhaddin Ebü'l Muzaffer Yusuf el-Eyyûbî olduğunu söylemiş ve onun için dua etmiştir. Ayrıca İskenderiye kentinin alt yapısı ve halkın yaşantısı hakkında önemli bilgiler vermiştir.

İskenderiye kenti hakkında medreselerden hastanelere, doktorlardan zahitlere camilerden külliyelelere kadar tespitlerde bulunan İbn Cübeyr şu şekilde anlatmıştır:

“Burada okullar, hekimler ve zahitler içinde barınaklar yapılmıştır. Uzak ülkelerden gelen herkese sığınacağı bir barınak, öğrenmek istediği sanatı kendisine öğretecek bir usta, her türlü ihtiyacını karşılamaya yetecek bir maaş verilir. Sultanın dışarıdan gelen bu yabancılara ilgisi fazladır. Hatta gerektiğinde yıkanabilecekleri hamamlar, hastalananların bakımı için bir hastane yaptırmış, tedavilerini yapan hekimler görevlendirmiştir. Tavsiye ettikleri ilaç ve gıdaların hastalara verilmesi için her birinin emrinde hizmetçiler vardır. Özellikle gariplerden hastaneye gelemeyen hastaları ziyaret edip, tedavilerini yapmaları için durumlarını hekimlere ileten görevliler tayin edilmiş” (İbn Cübeyr, 1959: 15).

Burada hizmet veren okullar, hastaneler ve hamamların dışında da aynı yardım için kurulmuş bir vakıf sistemi vardır. Bu sistem sultan tarafından kurulmuş ve başına güvenilir

kişiler konulmuştur. Burada yardımlar yapılmakta ve günlük ekmekler dağıtılmaktadır. Bu hizmetin sağlıklı bir şekilde yapılması için de zekâtlardan, Hristiyan ve Yahudilerden alınan cizyelerden sekizde üçünü devlete, sekizde beşini de yardımlara aktarılmaktadır.

İbn Cübeyr'in kent hakkında vermiş olduğu diğer bir bilgi ise kentte bulunan camilerin sayısının binlerce olduğudur. Kentte bulunan mescitlerle ilgili olarak şöyle bahsetmektedir:

“Mescidi en çok olan beldelerden biridir. Öyle ki insanlar sayılarını tam olarak bilmemektedirler. Bazıları yüksek rakamlar söylemekte bazıları ise az. Çok olduğunu söyleyenler on iki bin mescitten söz ediyorlar, kimi sekiz bin mescit diyor diğerleri ise daha değişik rakamlar veriyor. Bazen dördü beşi bir arada bulunabiliyor, hatta bazıları külliye halinde. Hepsinin sultan tarafından atanmış imamları var ve beş mısır dinarı maaş alıyorlar...” (İbn Cübeyr,1959: 17).

İskenderiye hakkında bu bilgileri veren İbn Cübeyr Akdeniz sahil kentinden güneye Kahire'ye doğru yolculuğunu devam edip Hac yolculuğunu tamamlamasından sonra dönüş yolculuğuna Akdeniz'in diğer bir liman kenti olan Akka'dan başlatacaktır.

2.3.3. Şam Bölgesi ve Kentleri

İbn Cübeyr, kutsal topraklardaki ziyaretlerini tamamladıktan sonra Irak şehirlerini ve ardından da Şam beldesi olarak bilinen Suriye'ye gelerek buradaki gezi ve gözlemlerine başlamıştır. Dımeşk kentinden Akdeniz sahil kenti olan Banyas'a gelen seyyah bu kent hakkında bilgiler vermiştir.

2.3.3.1. Banyas Kenti

Dünya'nın en eski antik kentlerinden olan Banyas, üzerinde birçok ulus ve medeniyetin hâkimiyet kurduğu en eski kentlerden birisidir. Banyas tarih boyunca birçok medeniyete ve dinlere ev sahipliği yapmış ve Roma, Bizans, Arap Devletleri, Haçlılar ve Osmanlı Devleti gibi uyarlıklar hüküm sürmüştür.

Ebü'l-Fidâ, Banyas şehri hakkında şunları söylemiştir:“Banyas; ağaçların, ırmakların bulunduğu bir beldenin adıdır. Dımeşk'in biraz güneye meyleden 1,5 konak batısındadır. El-Azizi 'de 'Banyas, karlı bir dağın dibindedir. Dağ, şehre bakar tepede, sanki sarık gibi beyaz durur, yaz-kış kaybolmaz” (Ebü'l-Fidâ, çev. 2017: 214).

İbn Cübeyr Dımeşk'tan Banyas'a geldiğinde bu kent için 'Allah burayı korusun' diyerek dua etmiştir. İbn Cübeyr bu kent hakkında şu bilgileri vermiştir.

“İslam beldelerinin sınırını oluşturan küçük bir kenttir. Kale surlarının dibinde akıp çevresinde dolanan ve kapılarının birinden dışarı çıkan bir nehir vardır. Su değirmenlerin aşağısında denize dökülür. Kent daha önce Frankların elindeyken Nurettin (Zengi) tarafından istirdat edilmiştir. Ova da ekim yapılan geniş bir alan vardır. Kıyısında Frankların ovaya nazır Hunin Kalesi bulunur. Banyas ile arası üç

fersahtir. Bu ova Müslümanlarla Franklar tarafından ortaklaşa kullanılır. Ovanın bir paylaşım çizgisi vardır. Ürünü eşit paylaşırlar. Hayvanları bir arada otlar ve iki toplum arasında bir adaletsizlik olmaz” (İbn Cübeyr, 1959:273).

2.3.3.2. Tibnin (Toron)

İbn Cübeyr Tibnin kentindeki gözlem ve tespitlerini yaptıktan sonra Frankların hâkimiyeti altındaki beldelerden Akka kentine doğru hareket etti. Yolculuğu esnasında gördüğü ilginç şeylerden birisi hayretle tasvir ettiği vadidir. Bu vadiyi şöyle tasvir ediyor:

“Pazar günü seher vakti yola çıkıp, Hunin ile Tibnin arasında yer alan defne ağaçlarıyla kaplı bir vadiden geçtik. Vadi, dipsiz bir çukur gibi derindi. İki kıyısı birbirine yaklaşıyor ve sanki tepede birleşiyordu. Astil adındaki bu vadiye bir ordu girse kaybolabilirdi. Buraya giren kurtulamaz, yolunu bulup çıkamazdı. İnişi de çıkışı da iki zorlu engeldi. Hayretler içinde bu vadiyi seyrettik. Burayı geçip biraz yürüyünce Franklara ait büyük kaleye Tibnin’e (Toron) vardık (İbn Cübeyr, 1959: 274).

İbn Cübeyr’in Tibnin ile anlatmış olduğu bir diğer önemli konu ise alınan gümrük vergisidir. Bu beldeye giren herkesten sorgusuz sualsiz vergi alındığını ve Magripli yolculara da zorluk çıkarttıklarını şu şekilde bahsetmektedir:

“Burada kervanlardan vergi alınıyordu. Yöneticisi, kraliçe diye anılan bir domuzdu ve Akka’yı yöneten domuzun anasıydı. Kalenin aşağısında geceledik. Sorgusuz sualsiz vergimizi kestiler. Vergi, kişi başına Sur parasıyla bir dinar ve bir kırattı. Tacirlerin buna itiraz hakları yoktur. Çünkü kahrolası kralın topraklarına girmektedirler ve orada ticaret vergisi alınmaktadır. Vergi, kırat²¹ olarak tespit ediliyor. Yani bir dinar yirmi dört kırattır”... (İbn Cübeyr, 1959: 274).

İbn Cübeyr Mağripli yolculara ise çıkarttıkları zorluklardan şu şekilde bahsetmektedir:

“Bu verginin alınmasında diğer İslam beldelerinden gelenlere değil de, en çok Magriplilere zorluk çıkarılır. Çünkü bir grup Magripli askerin daha önce Nureddin’le (ra) beraber kalelerden birine saldırımları sonucu zenginleştikleri yayılınca Franklar bunu unutmamışlar ve Magriplilerden bu vergiyi alarak onları cezalandırmak istemektedirler. Bütün Magripliler bu topraklara her geldiklerin bu vergiyi vermek zorundadırlar” (İbn Cübeyr, 1959: 274).

İbn Cübeyr’in burada ki tespitlerinden bir diğeri ise bölge hakkındadır. Birbirine bitişik düzenli ova ve bayındır arazilerden geçen Seyyah bölge ahalisi hakkında bazı tespitleri şunlardır.

“Buralardaki ahali tamamen Müslümandı. Beladan Allah’a sığırırız; ancak bunlar Franklara karşı çok gevşektiler. Çünkü ürün toplandığında yarısını ve kişi başı bir dinar beş kırat vergi veriyorlardı. Meyveler için basit bir vergi ödüyorlar. Franklar da bunun dışında onlara bir şey yapmıyorlar; evlerine ve diğer şeylerine dokunmuyorlardı. Franklar’ın elinde bulunan Şam sahilindeki bütün kentlerde durum böyledir. Köyler ve araziler Müslümanların elindedir. Durumları iyi olmayan Müslümanlarla durumu iyi olan Müslümanlar arasına fitne girmiştir. Bunlardan bir grup kendilerinden iyi durumda olanlardan

²¹ Kırat: Değerli madenlerde kullanılan birimdir. Burada kastedilen ise o dönemde kullanılan para birimi olan altındır.

şikâyetçi olup düşmanın adaletine sığınmaları başlarına gelen en büyük felaketlerdendir” (İbn Cübeyr, 1959:275).

2.3.3.3. Akka

Akka kenti günümüzde Filistin’in batı kıyısında bulunan önemli bir liman şehridir. Bugün İsrail Devleti sınırları içinde yer alan Akka şehri, Hayfa koyunun (eskiden Akka koyu) kuzeyinde muhtemelen MÖ III. binyıl içinde kurulmuştur. Ahd-i Atik’te Akko adıyla geçen şehre eski Mısırlılar ve Grekler Ptolemais, Fransızlar ise Acre adını vermişlerdir (Emecen, 1988: 265).

Haçlı seferleri Akka’nın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu önemli liman şehri 1104’de, I. Haçlı Seferi kumandanlarından Kudüs Haçlı Krallığı’nın kurucusu I. Baudouin (1100-1118) tarafından ele geçirilerek Hristiyanların hareket üssü haline getirildi. Bu dönemlerde sayısız çiftlikleri, büyük ve emniyetli limanı, kalabalık ve değişik menşeli halkı ile geniş bir şehir olarak tarif edilen ve bölgenin en büyük ticarî merkezi olan Akka, 9 Temmuz 1187’de Selâhaddin-i Eyyubî tarafından alınarak Haçlı varlığına son verildi (Emecen, 1988: 265-266).

Kudüs’ü geri alma yolunda Hristiyanlar için büyük bir engel teşkil eden stratejik öneme sahip Akka Kalesi III. Haçlı Seferi sırasında bir haçlı kuvveti tarafından kuşatıldı ve şehir Henry de Champagne’in idaresine 1191 yılında son verildi. Böylece uzun süre Filistin’deki Haçlı Krallığı’nın merkezi olan Akka, 1291’de Memluk Sultanı el-Melikü’l-Eşref Haçlıların Filistin’deki hâkimiyetine son verince Akka’daki Haçlı varlığı tamamen yok edilmiş oldu (Emecen, 1988: 265).

İbn Cübeyr’in Akka’yı ziyaret ettiği dönemde bölgeye Haçlılar hâkimdi. Akka Hâkimi ve domuz annesi olarak bahsettiği kişi IV. Baldoin’dır. Bölge, onlar tarafından idare ediliyordu. Bölgenin büyük bir liman kenti olduğundan bahseden seyyah kentte gördüklerin şu şekilde anlatmaktadır:

“Franklar’ın Şam topraklarındaki kentlerinin merkezidir. ‘Denizde yürüyen dağlar gibi gemilerin’(Rahman Suresi: 24. ayet) yük boşalttığı, her geminin uğradığı bir limandır. Büyüklükte Konstantiniyye’ye benzer. Gemilerin ve dostların buluştuğu, her taraftan Müslüman ve Hristiyan tacirlerin bir araya geldiği bir yerdir. Sokak ve caddeleri kalabalık olup, adım atılacak yer yoktur. İnkâr ve isyanla kaynar. Her taraf domuz ve haçlarla doludur. Her tarafı pis ve necistir. Franklar burayı Müslümanların elinden VI. yüzyılın ilk on yılında almışlardır. Müslümanlar burası için çok gözyaşı dökmüşler ve onların üzüntü nedenlerinden olmuştur. Mescitleri kiliseye minareleri çan kulesine döndürülmüş. Büyük camisinin sadece bir kısmı küçük bir mescit olarak Müslümanların elinde temiz kalmıştır. Garipler orada farz namazı kılmak için toplanırlar. Mihrabında Salih Peygamber’in (as.)

kabri bulunur. Allah burayı bu kutsal kabrin hürmetine kâfirlerin pislüklerinden korusun” (İbn Cübeyr, 1959: 276).

İbn Cübeyr kentin çok kalabalık olduğunu söyler. Bu ticaret merkezindeki limanın gemilerle dolu olduğunu belirtir. Kentin, Haçlılar tarafından alınmasından sonra, camilerin kiliseye çevrildiğini belirterek üzüntüsünü dile getirmiştir.

İbn Cübeyr Akka’da Âdem (as) ile ilgili bir hikâyeden bahsedip ve burası hakkında gördüğü şeylerden şu şekilde bahseder:

“Kentın doğusunda Aynü’l-Bakar denen bir membaı var. Allah Âdem (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’in sığırını buradan çıkarmıştır. Suyu dik basamaklarla inilir. Üzerinde sadece mihrabı kalmış mescit mevcut. Franklar, doğusunda kendilerine bir tapınak yapmışlar. Müslüman da kâfir de orada toplanır ve herkes kendi kıblesine döner burası Hristiyanlarca korunan önemli bir yer. Allah Müslümanlara orada sürekli namaz kılmayı nasip etsin” (İbn Cübeyr, 1959: 277).

İbn Cübeyr Akka’da iki gün kaldıktan sonra 12 Cemaziyülahır/20 Eylül Perşembe günü karadan Sur kentine doğru yola çıkarlar. Bu yolculuğunu da şu şekilde anlatır:

“Zap adında büyük bir kaleden geçtik. Bu kaleden, birçok köy ve tarım arazisinden başka, çevresi surlarla çevrili İskenderune denilen köy gözükmektedir. Sur’dan Bicaye’ye gidecek olan bir geminin haberini aldığımız için oraya gidiyorduk. İki kent arası yaklaşık otuz mil olduğundan Perşembe akşamı varıp Müslümanların konaklaması için hazırlanmış bir hana indik” (İbn Cübeyr, 1959: 277).

İbn Cübeyr’in Akka’dan Sur’a gitmesinin nedeni sefere çıkacak olan bir gemi hakkında haberdar olmasıdır. İki günlük bir yolculuk sonunda bu kente ulaşmıştır.

2.3.3.4. Sur

Sur kenti, Lübnan’ın Akdeniz sahil şeridindeki en önemli antik kentlerden birisidir. Tarihi MÖ. 3000 yıllara kadar inen Sur (Tyre, Tyrus) , Beyrut’un 83 km. güneyinde yer alır. Fenikeliler döneminde Akdeniz’deki stratejik konumu ve limanı sebebiyle önemli bir ticaret merkezi olan Sur, Büyük İskender’in istilasında uğradığı tahribattan sonra milattan sonra 64 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra da Bizans’ın hâkimiyeti altına giren şehir Hz. Ömer döneminde 638 yılında barış yoluyla alınmış ardından Arapların deniz kuvvetleri üssü haline gelmiştir (Altan, 2009: 535).

İbn Cübeyr Sur kentine geldiğinde, Akka kenti ile Sur kentini bir kıyaslamıştır. Sur kentinin, Akka’dan daha temiz olduğunu halkının Müslümanlara daha yumuşak davrandığını vurgulamıştır. İbn Cübeyr Sur kenti ve halkı hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Sağlamlığı örnek olarak gösterilen bir yerdir. Yenilgiye boyun eğmez ve fethetmek isteyene kendini teslim etmez. Franklar burayı beklenmedik saldırılar sırasında sığınabilecekleri güvenli bir yer olsun diye hazırlamışlar. Sokak ve caddeleri Akka’dan daha temiz. Halkı kâfir olmakla beraber daha yumuşak başlıdır ve Müslüman yabancılar iyilik yapmaya daha eğilimlidirler. Ahlakları daha hoş, evleri geniştir.

Müslümanlar burada daha rahat ve huzurludur. Akka ise daha inkârcı, daha isyankâr ve daha kâfirdir” (İbn Cübeyr, 1959: 277).

İbn Cübeyr, Sur Kenti’nin sağlamlığı hakkında dillerde dolaşan ‘Sağlamlığı örnek olarak gösterilen bir yerdir’ sözünü, kentin en belirgin özelliğidir diyerek sebebini şu şekilde açıklar:

“Dillerde dolaşan sağlamlığı ve dayanıklılığı ise en ilginç yönüdür. Bunun nedeni biri karaya diğeri denize açılan iki kapısının bulunmasıdır. Biri dışında her yönden denizle çevrilidir. Kara tarafından hepsi duvarlarla çevrili üç veya dört kapı geçildikten sonra içeri girilir. Deniz kenarında bulunan kentlerin hiçbiri bunun gibi değil. Kent üç taraftan surlarla, dördüncü taraftan ise kireç sıvalı duvarla çevrili. Gemiler, sur altında geçerek demirlerler. Adı geçen iki kule arasında büyük bir zincir bulunmaktadır. Gerildiğinde girmek ve çıkmak imkânsızdır. Ancak gevşetildiği zaman gemiler geçebilir. Bu kapıda ayrıca nöbetçiler bulunur. Gireni çıkkanı gözetlerler” (İbn Cübeyr, 1959: 277).

İbn Cübeyr Sur Limanı’nı ise Akka limanı ile kıyaslayarak liman hakkında şu bilgileri vermektedir:

Akka Limanın konumu çok güzel. Sur limanı da buna benzer; ancak buradaki gibi büyük gemileri kaldıramaz. Onlar liman dışına demir atarlar. Sadece küçük gemiler limana girebilir. Sur limanı daha mükemmel, daha güzel ve daha büyüktür” (İbn Cübeyr, 1959: 277).

İbn Cübeyr gemiye binmek için geldiği bu kentte binmek istediği geminin küçük olduğunu görünce vazgeçmiştir. Burada on bir gün konakladıktan sonra deniz yolu ile tekrar Akka kentine dönmüştür.

İbn Cübeyr Akka ile Sur kentini şu şekilde kıyaslamış ve yolculuğa çıkacağı gemi hakkında şöyle bilgiler vermiştir:

“Akka ve sur kentlerinin çevresinde bahçe bulunmaz. Deniz kenarına bitişik düz ve geniş bir arazi üzerine kurulmuşlar. Kentleri meyve civardaki bahçelerden getirilir. Büyük çapta gelirleri vardır. Yakındaki dağlarda işlek araziler bulunur. Oralardan meyve gelir. Bu ikisi, en canlı kentlerdendir. Akka’nın doğusunda, kent sırasında, içinden su akan bir vadi vardır. Ve denizin kenarında bir başka yerde bulunamayan eşsiz manzaralı, at meydanı olarak kullanılan bir kumsal bulunur. Kentin hâkimi, sabah akşam burada talim yapar. Allah yerle bir etsin. Askerler de burada toplanır. Sur şehrinin kara yönündeki kapısında bir kaynak suyu vardır. Basamakla çıkılır, su kuyuları çoktur. Her evde bir tane bulunur inşaallah. Allah gücü ve kudret ile burada İslam’ı tekrar hâkim kılar” (İbn Cübeyr, 1959: 283).

İbn Cübeyr yolculuğa çıkacağı gemi hakkında o dönemin en büyük gemilerinden birisi olduğunu anlatmış, şu bilgileri vermiştir:

“6 Ekim Cumartesi günü Allah’ın verdiği su ve erzak nimetiyle gemiye tırmandık. Büyük bir gemiydi. Müslümanlar Franklardan ayrı bir köşede yerlerini aldılar. Kudüs’ü ziyaretten gelen Hristiyan hacılarda gemiye bindiler. Gemide 2000 den fazla insan olmuştu. Kendine başka tapılacak bulunmayan Allah, ikram ve ihsanıyla bir an önce sağ salim kıyıya varıp bunların arkadaşlığından kurtulmamızı nasip etsin. Geminin yükünü almasını ve Allah’ın izni ile uygun bir rüzgârın esmesini bekledik” (İbn Cübeyr, 1959:284).

İbn Cübeyr Akka Limanında uygun rüzgâr esmediği için; limanda on iki gün beklemiştir. O dönemde yelkenli olan gemilerin hareket kabiliyeti rüzgârın durumuna göre değişmekte ve uygun rüzgârla hareket etmekteydiler. İbn Cübeyr'in uykuda olduğu bir vakit gemi hareket etmiştir. Gemiye yetişmek için dört kürekli kayık kiralayıp nasıl yetiştiklerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Gemi üstünde beklediğimiz günlerde karada yatıyor ve arada bir gemiyi gözetliyorduk. 18 Ekim Perşembe günü sabah vakti, her zaman ki gibi karada yattığımız bir sırada gemi demir aldı. Yol hazırlıklarımı tamamlamak için sabahı beklemedi. Biz de yüklerimizden ayrı kalırız endişesi ile temkinli davranmayıp su ve azık bulundurmaya ögütleyen sözleri unuttuk. Çünkü gemi gitmişti. Hemen dört kürekli kayık kiralayıp gemiye yetişmek için denize açıldık. Aslında bu riskli bir işti; ancak, Allah bizi korudu ve akşam vakti gemiye yetiştik. Bize ulaşma nimeti veren Allah'a şükrettik. Bu uzun yolculukta güne kötü başlamıştık, ama şükürler olsun iyi bitti. Her durumda hamd ve şükür Allah'adır” (İbn Cübeyr,1959: 284).

İbn Cübeyr, hac ziyaretlerini tamamladıktan sonra Irak ve Şam bölgesindeki şehirleri gezmiş, buradaki gezi ve gözlemlerini tamamlamıştır. Gemiye binmesiyle dönüş yolculuğuna başlayan seyyah, yine dönüş yolculuğuna Akdeniz üzerinden ama farklı bir istikametten olacaktır. Sebte'den İskenderiye'ye gelen İbn Cübeyr'in bu seferki yolculuğu Akka'dan başlamıştır.

2.3.4. İbn Cübeyr'in Akka'dan Endülüs'e Seyahat Güzergâhı

İbn Cübeyr Hac yolculuğunu tamamladıktan sonra ülkesine dönmek için yine Akdeniz üzerinden yeni bir gemi yolculuğu yapması gerekiyordu. Bunun için en uygun liman, Akka limanıydı. Burada seyahat edeceği gemiden yerini ayırtan Seyyah, gemi ve yolculuğu hakkında bilgiler vermiştir. Vermiş olduğu bu bilgiler denizcilik tarihi açısından çok kıymetlidir.

John H. Proyer, İbn Cübeyr'in Akka'dan denize açıldığı geminin Ceneviz ticaret gemisi olduğunu ve büyük bir olasılıkla o günlerde Akdeniz'de dolaşan yelkenlilerin en büyük ve en gelişmiş olduğunu belirtmiştir (Proyer, 2008: 20).

Seyyah geminin kapasitesi hakkında da bilgiler verir. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Akdeniz üzerinde deniz yolculuğu hakkında çok önemli bilgiler paylaşır. Deniz yolculuğunun yılın belli mevsim ve aylarında yapıldığını söyler ve hareketin ise uygun rüzgâra göre başladığını şu şekilde anlatır:

“Akka limanında yükleme işinin tamamlanıp Allah'ın adı ve bereketi, izni ve keremi ile yola çıkmayı beklerken 9 Ekim Salı günü hilal gözüktü. Uygun rüzgâr esmediği için limanda on iki gün bekledik.

Bu doğu memleketinde rüzgârın esmesinde de garip sırlar vardır. Çünkü burada, doğu rüzgârı ancak ilkbahar ve sonbahar da eser. Yolculuk da bu mevsimde yapılır. Tacirler, mallarını bu mevsimlerde

Akka limanına indirirler. İlbahar da yapılan yolculuk Nisan'ın yarısından sonradır. Ancak o zaman doğu rüzgârı canlanır ve Mayısın sonuna kadar veya Allah'ın takdirine göre biraz daha fazla, ya da az devam eder. Sonbahar yolculuğu Ekim'in yarısından sonradır. Yine bu sıralarda doğu rüzgârı canlanır, fakat ilkbahardakinden daha kısadır ki on beş günden ya biraz daha az, ya da biraz daha fazla sürer. Bunun dışındaki zamanlarda rüzgârın esiş şekli çok değişkendir. Batı rüzgârı daha uzun sürer. Mağrip, Sicilya ve Bizans ülkesine yolculuk yapanlar, bu iki mevsimde doğu rüzgârının esmesine kesin gözüyle bakarak beklerler. Yüce hikmet ve büyük kudret sahibini tesbih ederim. Ondan başka tanrı yoktur” (İbn Cübeyr, 1959: 284).

Dönüş yolculuğu çıkacağı gemiyi kaçıran İbn Cübeyr, gemiye yetişmek için dört kürekli kayık kiralayıp, gemiye yetişmesiyle yolculuğu başlamış oluyor. Seyyahın başladığı yolculuk, rüzgâr sebebiyle çok çetin geçmektedir. Cenevizli kaptanın ustalığıyla yol aldıklarını anlatmaktadır. Yolculukları esnasında başlayan fırtına ile geçirdikleri tehlikeden şu şekilde bahsetmektedir:

“Rüzgâr, bazen artıp bazen yavaşlıyordu. Beş gün boyunca bu şekilde yol aldık. Sonra birden ters yönden batı rüzgârı esmeye başladı. İşinde usta olan Cenevizli kaptan, rüzgârı bazen sağına bazen de soluna alarak gemiyi geri atmasına engel oluyordu. O sıralarda deniz sakindi. Fakat 19 Recep/27 Ekim Cumartesi gece yarısı veya ona yakın bir saatte fırtına koptu ve artemon denen yelken direğini kırarak üzerindeki yelken beziyle birlikte denize attı. Geminin ortasına düşme tehlikesinden bizi Allah korudu. Çünkü siren direği gibi kocamandı. Gemiciler koşup büyük siren direğindeki yelkenleri indirdiler ve gemi durduruldu. Cankurtaran kayıklarından sorumlu denizciler, denize düşen parçayı üzerindeki yelken beziyle birlikte çıkardılar ve şaşkın vaziyette idik. Büyük yelkeni açtılar. ‘Artemeno dolon’ adı verilen küçük bir yelken çektiler. Sabah oluncaya kadar zorlu bir gece geçirdik ve Allah kurtuluş nasip etti” (İbn Cübeyr, 1959: 285).

Dönüş yolculuğunu gün gün anlatan Seyyah, aynı zamanda denizde yaşadıkları ilginç ve tehlikeli olayları da teker teker anlatmıştır. Hava şartlarının durumuna göre yolculuğa devam eden Seyyah, hava şartlarının kötü olması sebebiyle de zaman zaman geminin uygun yerlerde demir attığını ve hava şartlarının düzelmesiyle birlikte yolculuğa devam ettiklerini anlatmıştır.

Yolculuklarının yirmi sekizinci gününe ulaştıklarında Perşembe günü Girit adası²² görüldü. Adayı sağ tarafını dolaşan gemi kıyı boyunca zor hava şartlarında yolculuğa devam etmiştir.

Şimal Yeli Fırtınası

Seyyah yolculuğunda iki fırtınadan bahsetmektedir: Şimal yeli fırtınası ve Batı Yeli fırtınası. İlk olarak Şimal Yeli fırtınasından bahseden sey yah şu şekilde anlatıyor:

²² Batı dillerinde Krete, Creta, Crète şeklinde yazılan ve Araplar'ın İkrîtiyye, Akrîtiş, İkrîdiş, İkrîtiş adını verdikleri Girit adası Akdeniz'i Ege denizinden ayıran bir konumda olup 8259 km² büyüklüğündedir. Batı-doğu istikametinde uzunluğu yaklaşık 260 km. genişliği ise 15-50 km. arasında değişmektedir (Tukin, 1996: 85).

“17 Kasım Cumartesi günü ada²³ gözden kayboldu. Uygun kuzey rüzgârı ile yol alıyorduk. Birden gök gürledi ve fırtına koptu. Gemi, iki yelkeni ve iki kanadı sanki uçuyordu. Denizin koca koca dağları sanki uçuyor dibiymi. Buna rağmen insanlar sükûnet içinde idiler; ümit karamsarlığa üstün gelmişti. Karayı göremediğimiz yirmi altı gün içinde, su ve erzak azaldığından endişelerimiz artmış, ölümün yaklaştığını hisseder olmuş, açlık ve susuzluk gibi iki tehlike arasında kalmıştık. Birisi, Afrika tarafına Mağrip topraklarına döndüğümüzü, bir diğeri Anadolu topraklarına doğru döndüğümüzü, bazıları Şam tarafına Lazkiye'ye döndüğümüzü bir başkası da İskenderiye tarafındaki Dimyat'a yöneldiğimizi söylüyordu. Rüzgârın bizi Roma tarafında boş bir adaya sürükleyip kışı orada geçirme mecburiyetinde kalmaktan veya bayındır bir adaya sürüklenmesinden korkuyorduk. Bu ihtimallerin hiçbiri de kabul edilebilir gibi değildi. Sonun da Allah imdadımıza yetişti; belayı ve ümitsizliği giderdi. Şimdi Allah'ın keremiyle inşallah Sicilya Adası'nın görüldüğü müjdesini bekliyoruz” (İbn Cübeyr, 1959: 288).

Batı Yeli Fırtınası

İbn Cübeyr Batı yeli fırtınasından da şu şekilde bahsediyor:

“18 Kasım 1184 Pazar gecesi, gece yarısı rüzgâr batıdan esmeye ve yağmur yağmaya başladı. Rüzgâr fırtınaya dönüştü ve bizi kuzeye savurdu. Pazar sabahı durum daha da kötüleşmişti. Deniz çileden çıkmış ve sanki çıldırmıştı. Üstümüze dağ gibi dalgalar geliyor ve gemiye öyle bir çarpıyordu ki, taze bir dalın üstünde savrulması gibi savuruyordu. Dalgalar kale duvarcılığı gibi yükseliyor ve üzerimize yağmur boşalıyordu. Gece dalgalanma daha da arttı; uğultusu kulaklarımızı sağır etti. Fırtına şiddetini artırınca yelkenler indirildi ve büyük gemi direklerinin yarısına gelen küçük yelkenlerle yetinildi. Yaşamaktan ümit kesildi. Dalgalar her yandan üzerimize saldırdığından hayata veda etmeye hazırlandık...

Ölümden kıl payı kurtularak sabaha çıktığımızda solumuzda Girit adasının dağları ile yüz yüze gelmek, ürperti veren tesadüflerlendi. Daha önce de bu adayı sağımıza alarak geçmiştik. Biz onu ardımızda bıraktığımızı zannederken fırtına bizi tekrar oraya doğru sürüklemişti. Ne yapacağımızı şaşırmiştık. Sicilya'ya doğru giderken bu adanın sağımızda kalması gerekirken rotamızın tam tersine dönmüştük”...(İbn Cübeyr, 1959: 289).

Seyyah, bu tehlikeli yolculuğunda başından geçen bu olayı anlattıktan sonra geminin uygun yere demir atmak için uygun bir yer aradığından bahsedip deniz yolculuğu hakkında şu tespiti söyler:

“Her yolculuğun bir zamanı vardır. Deniz yolculuğu da uygun vakitte yapılır, bizim ki gibi rastgele kış aylarında yapılmaz” (İbn Cübeyr, 1959: 290).

İbn Cübeyr yapmış olduğu bu yolculuklarla Orta Çağda deniz yolculuğunun şartlarını ve gemilerin yapıları hakkında ilginç bilgiler vermiştir. Yıl içerisinde yapılan yolculukların dönemlerini ve iklim şartlarının yolculuklardaki önemini vurgulamıştır.

²³ Girit adası kastedilmektedir.

2.3.4.1. Sicilya

Akdeniz'in en büyük adası olan Sicilya, Grekçede Sikelia, Latince'de Sicilia, Arapça'da ise Sıkılliye (İbnü'l-Esîr, 1986:371) diye bilinen adanın en eski adı ise Afrika kökenlerinden geldiğine inanılan 'Eıxavia'dır. Sicilya kelimesinin Yunanca 'da "dörtte üç", eski dilde ise "İncir ve Zeytin" anlamına geldiği kayıtlara geçmektedir (Poyraz, 2015: 16). Ek-8 de haritasını verdiğimiz Sicilya hala günümüzde stratejik öneme sahip bir adadır.

Yüzölçümü 25.708 kilometre kare olan Sicilya adası, Akdeniz ticaret yollarının kavşağında yer alması ve tarıma elverişli topraklara sahip olması bakımından tarih boyunca büyük bir iktisadî önem taşımıştır. Bununla birlikte üzerinde pek az istisna dışında müstakil bir devlet kurulmadığı görülür (Şakiroğlu, 2009: 138).

Palermo merkezli Akdeniz'de İfrîkiyye karşısında yer alan Sicilya adasının batı ucunda Tunus yer almaktadır. Adanın çevresi 100 mildir. Sicilya dik açılı bir üçgeni anımsatır. İlk açısı kuzeydedir. Bu bölgesinde Kara Avrupa'sı ile arasında oldukça dar bir boğaz yer alır. İkinci açı ise, güneyde Trablus'un karşısındadır. Üçüncü açısı batısındadır. Palermo'nun önünde çok sayıda öbek öbek suların çıktığı bir dağ vardır. Bu dağ Gırbal dağıdır. Aynı zamanda, kuzeyinde küçük bir adada yanardağ bulunur ve Calabria diyarı da bu bölgede yer alır. Sicilya'da bulunan şehirler: Palermo, Trapani, Mâzer, Agrigente, Messine, Casriyenne'dir (Şakiroğlu, 2009: 138).

Sicilya tarihinde Ada, Araplar tarafından VI. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar birçok kez alınmaya çalışılmış ancak başarı sağlanamamıştır. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Sicilya adası 704 yılında Endülüs fatihi Musa b. Nusayr önderliğinde Kuzey Afrika ve Sicilya arasında bulunan Pantellerie (Kussîre) adası fethedilmiştir. Bunun ardından 740 yılında meşhur Afrika fatihi Ukbe b. Nâfi'nin yeğeni Habîb b. Ebû Ubeyde ise, Sirakuza şehrini muhasara altına almıştır. Bu fetihler esnasında farklı kültürler kaynaşmış ve aynı zamanda bu kültürler yeni bir birleşimle yoğrulmuştur (Yıldız, 2017: 67-88).

Abbâsîler döneminde Ağlebi devleti hâkimiyetine giren Sicilya, yaklaşık iki yüz elli yıl Müslümanların hâkimiyetinde kalarak Kelbi yönetiminin yıkılmasından sonra birbirleriyle sürekli mücadele halinde olan mahallî beylikler ortaya çıktı ve adada İslâm'ın egemenliği zayıflamaya başladı (Şakiroğlu, 2009:138).

Sicilya tarihine kısa bir giriş yaptıktan sonra Seyyah, Sicilya adası ve şehirleri hakkında vermiş olduğu detaylı bilgileri inceleyelim. Seyyah Sicilya'ya yaklaşırken esen şiddetli rüzgâr ile birlikte korku ve sıkıntıyla bir gün daha geçirdi.

Sicilya'ya bağlı Calabria toprağına demir atan kaptan erzak ve gıda temini için yolcuların alışveriş yapmaları için süre verdi. Gemide bulunan Hristiyan ve Müslümanlar

yeterli erzak ve ekmekleri aldıktan sonra tekrardan uygun rüzgârla birlikte yola devam etmişlerdir. Seyyah meşhur yanardağdan şu şekilde bahsetmiştir: “Hilali gördüğümüz gecenin sabahında, ateşten bir dağ olan Sicilya’da bulunan meşhur yanardağı²⁴ uzaktan gördük ve sevindik” (İbn Cübeyr, 1959: 293).

Seyyahın yolcuğu esnasında; rüzgârın şiddeti ile gemi karaya oturur ve boğulma tehlikesi yaşarlar. Yaşamış olduğu tehlikeliyi şöyle anlatır:

“Rüzgâr ve dalgalar gemiyi dövmeye devam etti. Kıç tarafındaki ayaklarından biri kırıldı. Kaptan, belki işe yarar diye demirlerinden birini attı, ama fayda vermedi. İpi koptu ve denizde kaldı. Kurtuluş ümidi kalmadığını anlayınca ölüme hazırlandık ve kararlılığımızı sabırla devam ettirdik. Denizciler önemli yolcuları, kadınları ve eşyalarını götürmek için cankurtaran teknesini hazırlamışlardı. Bir kez karaya çıktılar ama geri gelemediler. Dalgalar kayığı fırlattı ve artık yolcuların tüm ümitleri sönmüştü” (İbn Cübeyr, 1959:293).

İbn Cübeyr yaşamış olduğu bu tehlikeyi Sicilya Kralı William’ın adamlarının cankurtaran kayıklarını göndermesi ile atlattığını ve Kral’a minnettar olduğunu belirtmiştir.

2.3.4.1.1. Messina Kenti

İbn Cübeyr Messina Kenti hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Çok önemli bir liman kenti olan Messina aynı zamanda Akdeniz’de gemilerin buluştuğu önemli bir noktadır. Nüfus yoğunluğunun yanı sıra ciddi bir ticaret merkezdir. Ayrıca ziraat kenti olan Messina toprakları bereketli ve ürünleri çeşitlidir. Seyyah bu kenti şu şekilde anlatmaktadır:

“Bu kent Müslüman olmayan tacirlerin ve bütün beldelerden gelen gemilerin buluştuğu bir yerdir. Her türlü mal uygun fiyatla bulunmaktaydı her tarafa kâfirler hâkimdi burada Müslümanlara yer yoktu haça tapanlarla dolu olan kentin nüfusu kalabalıktı. Kalabalıktan neredeyse adım atacak yer kalmamıştı. Ancak pislik ve kokuşmuşluk her yana sinmişti. Yabancı kişi burada bir cana yakınlık hissetmiyordu. Çarşıları hareketli büyük; erzak bol ve lüks yaşamaya elverişliydi her ne kadar yabancı olsanız da dilini bilmeseniz de gece gündüz güven içinde yaşanabilecek bir yer idi” (İbn Cübeyr, 1959:296).

İbn Cübeyr kentin coğrafi ve iktisadi yapısı hakkında ise şu bilgileri verip gördüğü limanlar arasında en garip olanının burası olduğunu belirtmiştir:

“Kent dağların eteklerine yerleşmişti ön tarafında yer alan deniz güneye düşüyordu limanı en garip limanlardan biriydi çünkü büyük gemiler karaya degecek kadar yakından oraya giriyorlar. Gemiden karaya direkler uzatılıyor ve onların yardımıyla ilerliyordu hamallar yükleme ve boşaltma sırasında kayıklara gerek kalmadan yükleri ile gemilere çıkabiliyorlardı. Ancak biraz açığa demirleyen gemilerde kayık kullanıyordu deniz çok derin olduğundan gemiler limanda atların ahırda dizildiği gibi sırayla diziliyordu liman üç mil enindeydi ve anakara ile ada arasındaki bir sokak gibiydi karşı kıyıda büyük bir kent olan Reggio vardı. Messina Sicilya adasının büyük kentlerindendi. Sicilya’nın birçok kenti

²⁴Etna Yanardağı kastediliyor.

meskûn bölgeleri ve arazileri var. Konuyu uzatmamak için hepsini anlatmadık” (İbn Cübeyr, 1959: 296).

Volkanik Yanardağı ve bereketli toprakları hakkında ise şu bilgileri vermektedir:

“Adanın boyu yedi eni beş günlük yoldu adı geçen volkan da (Etna Yanardağı) buradaydı. Çok yüksek olduğu için tepesi dumanlı; yaz kış karla kaplıydı. Adanın bereketi anlatmakla bitmez bayındır kısmının genişliği ürünün bolluğu ve lüksü ile Endülüs’e benzer, erzak bol ve çeşitlidir türlü meyvelerle doludur ama haça tapanların elindedir üzerinde gezip bolluk içinde yaşarlar. Bu mülk içinde Müslümanlarda onlarla iç içedir Hıristiyanlar Müslümanları iyi idare etmekte ve onları kullanmaktadırlar. Onlardan yılda iki mevsim vergi almakta topraktan kazandıklarına el konmaktadırlar. Allah onların durumlarını düzeltsin ihsanıyla akıbetlerini hayırlı eylesin. Sicilya’nın dağlarında elma kestane fındık armut gibi meyveler veren bahçeler bulunmaktadır” (İbn Cübeyr, 1959: 297).

2.3.4.1.2. Etna Yanardağı

Avrupa’nın en yüksek ve en aktif yanardağı olan Etna yanardağı 3340 m. yüksekliğinde ve Sicilya’dadır (Küçükcan, 2001: 445). Messina’da dokuz gün kalan İbn Cübeyr kentten ayrılırken gördüğü yanardağı hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Salı gecesi bir tekneye bindik ve bahsettiğimiz şehre (Palermo) doğru yola çıktık. Allah yumuşak bir doğu rüzgârı gönderdi ve tekneyi çok güzel sürükledi. Biz de meskûn bölgeleri birbiri ardınca gelen köyleri, tepelerin üstünden etrafi seyreden kale ve hisarlar seyrederek yol aldık. Deniz de sağımızdaki dokuz adayı gördük. Yüksek bir dağ gibi duruyorlardı. Bu adalardan ikisi Sicilya toprağına yakındı ve sürekli ateş püskürtüyordu. Tepesinden duman tütüğünü görebiliyorduk. Geceleri alevleri havaya yükselen kızıl bir ateş halinde görülen ünlü volkan buydu. Bize anlatıldığına göre, gördüğümüz ateş, bu iki dağdaki kraterlerden fişkıran gazlardan oluşmaktaydı. Gaz, bazen öyle güçlü fişkırmış ki, koca kayaları havaya fırlatır ve yeniden geri düşmesine engel olurmuş. Bunlar duyduğumuz ve doğruluğuna inandığımız en garip şeylerdi. Sicilya adasında ki yanardağ da ilginç bir dağdır. Çünkü tepesinden fişkıran alevler, bazı yıllar bir (lav) sel olur. Üzerinden geçtiği her şeyi yakar ve sonunda denize varıp yüzeyinde biraz kalır ve çok geçmeden dibe çöker” (İbn Cübeyr, 1959: 296).

2.3.4.1.3. Palermo Kenti

Adanın en güzel kenti ve Müslümanların Medine olarak isimlendirdiği, Hıristiyanların ise Palermo dedikleri kenttir. Arapçada da Palermo olarak bahsedilen şehir hakkında İbn Cübeyr şunları söyler:

“Kentte Müslümanlar yaşamaktadır. Kendilerine ait mescitleri ve varoşlarda çarşıları çoktur. Geri kalan Müslümanlar çiftliklerde, köylerde ve Sarkosta gibi diğer kentlerde yaşarlar. Fakat Kral William’ın yaşadığı Medine, Messina’dan daha büyük ve kalabalık bir kenttir”... (İbn Cübeyr, 1959: 297).

Kral William’ın yönetiminden güzel bir şekilde bahseden İbn Cübeyr adil bir kral olduğunu söyler ve bu kentte bulunan ihtişamlı yapısıyla dikkati çeken Kral William’ın Palermo’da muhteşem saray ve zarif bahçelerinin olduğundan söz eder.

2.3.4.1.4. Cefalu Kenti

Adanın zirai anlamdaki en verimli kenti olan Cefalu aynı zamanda Müslüman bir grubun yaşadığı şehirdir. İbn Cübeyr kent hakkında şunları söyler:

“Cefalu verimli bir sahil kentidir. Kamu hizmetleri yaygın, sırasıyla dizilmiş üzüm asmaları ve diğer ağaçlar vardır. Çarşıları düzenlidir. Burada, Müslüman bir grup yaşar. Geniş ve çember biçiminde zirvesi olan bir dağı vardır. Üzerindeki kaleden daha dayanıklı bir kale yokmuş. Denizden gelecek İslam donanmalarının Allah onlara zafer nasip etsin ani saldırılarına karşı bir sığınak olarak yapılmış gece yarısı buradan kalkıp ağır hareketle Perşembe günü kuşluk vakti sırma kentine vardık iki kent arası yirmi mildir. Teknelerimizi değiştirip bir başkasını kiralamıştık çünkü bizi getiren iki denizci bu kent halkındandı” (İbn Cübeyr, 1959: 301).

2.3.4.1.5. Termini Kenti

İbn Cübeyr Termini kentinin durumunu Cefalu kentiyle kıyaslamaktadır. Şehrin coğrafi yapısı ve kentteki yapılar hakkında bilgiler vermektedir. Cefalu kentinden daha iyi durumda olan Termini kentine giriş denizden yapılmaktadır. Yüksek konumda ve güçlü bir kaleye sahip olan bu kentte sıcak su kaynakları olup, Müslümanlar dış mahallede yaşadıklarından şu şekilde bahsetmektedir:

“14 Ramazan/20 Aralık Perşembe günü burada konakladık. Şehrin aşağısında denizin içeriye doğru kabarıp sonra yine çekildiği bir koyda demirlemiştik. Batı rüzgârı esmeye başlayıp harekete izin vermediğinden Cuma gecesini de burada geçirdik bulunduğumuz yerde varmak istediğimiz Hristiyanların Palermo dediği kent arasında yirmi beş mil vardı. Uzun süre burada kalmaktan korktuk fakat arasındaki mesafeyi iki günde alınca işimizi kolaylaştıran Allaha şükrettik daha sonra duyduğumuza göre tekneler demirledikleri yerde yirmi otuz gün veya daha fazla beklemişler.

Ramazanın yarısına tekabül eden Cuma günü karadan yürüyerek yola devam etme niyetiyle sabahladık niyetimize bağlı kalıp bazı eşyalarımızı yüklenerek arkadaşlardan bir kısmını da teknelerde kalan eşyanın yanında bırakarak yola çıktık gidip gelenin çokluğu ve meskûn arazinin bolluğu nedeniyle yol boyu kendimizi çarşıda geziyor sandık.

Hristiyan gruplarla karşılaştıkça bize selam veriyor ve sıcak davranıyorlardı. Müslümanlara yumuşak davranmalarının siyaseten olduğunu ve çoğu cahili aldatıp tuzağa düşürebileceğini gördük. Sonunda Sad Şatosuna vardık. Burası kentten bir fersah uzaktaydı” (İbn Cübeyr, 1959: 303).

2.3.4.1.5.1. Sad Şatosu

İbn Cübeyr’in, mimari yapıları hayranlıkla detaylı bir şekilde anlatması, seyyahın sanat ve estetiğe vermiş olduğu değeri ön plana çıkarmaktadır. İskenderiye Fenerinde de olduğu gibi Sad Şatosunu da detaylı bir şekilde anlatmıştır:

“Deniz kenarında yer alan şato, sağlam ve eski bir yapıydı. Müslümanların adaya hâkim oldukları zamandan kalmıştı. Eskiden olduğu gibi hala sağlam ve eski bir yapıydı ve hala Allah’ın izni ile kullarının yaşadığı yerdir. Çevresinde birçok Müslüman, zahit ve salihin kabri bulunmaktadır. Bu şato

bereketi ile ünlüdür. Her yerden buraya konuklar gelir. Karşısında bir su kaynağı olup, mecnune gözesi diye anılır. Şato'nun demirden sağlam kapısı var. İçeride evler çevreyi seyreden düzenli odalar mevcut. Yerleşim için gerekli her türlü gereç bulunur. Tepesinde dünyanın en güzel mescitlerinden birisi yer alır. Mescit uzun ve dikdörtgen şekilde zemini tertemiz hasırla döşelidir ki öyle güzel hasırları daha önce hiç görmedik. Bakır ve camdan yaklaşık yirmi kandil asılıdır. Ön tarafta şatonun tepesini dolaşan geniş bir yol bulunur. Şatonun dibinde tatlı suyu olan bir kuyu vardır. Mescitte rahat bir gece geçirdik çoktandır duymadığımız ezan sesini işittik. Orada oturanlar bize ikramda bulundular mescidin farz namazları ve bu kutsal ayda teravih kıldırın bir imam var” (İbn Cübeyr, 1959: 303).

İbn Cübeyr, şatonun yaklaşık bir mil yakınında, kent yönünde, benzer bir şatodan daha bahseder. Ayrıca su fişkırın sarnıçları, Akka ve Sur'da Müslümanların hastanelerine benzeyen kiliseleri, hayret dolu cümleler ile ifade eder. Daha sonra saraya girişinden bahsetmektedir:

“Sabah namazını kıldıktan sonra kente doğru yola çıktık. Kentin kapısından girmek üzereyken önümüzü keserek kralın (Allah Müslümanları onun yönetiminden kurtarsın) saraylarının bulunduğu kapıya götürdüler. Kralın görevlendirildiği kişinin huzuruna çıkarıldık ve geliş nedenimiz sorgulandı. Meğer her yabancıya böyle yaparlarmış. Saraya ait alanlardan kapılardan geçtik. Gözlerimizi kamaştıran bizi hayretler içinde bırakan çevreye hâkim köşkler düzenli meydanlar bahçeler ve hizmetçilere ait odalar gördük. Gördüklerimiz bize Allah'ın şu ayetini anımsattı: ‘Eğer bütün insanlar tek toplum haline gelmeyecek olsalardı rahman olan Allah'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını üzerinde yükseldikleri merdivenleri evlerinin kapılarını üzerine yaslandıkları keresteleri gümüşten yapar ve altın bezeklerle süslerdik’²⁵ (İbn Cübeyr, 1959: 304).

Seyyah sarayın iç kısmındaki mimari yapının detaylarından şu şekilde bahsetmektedir:

Geniş bir meydan ortasında bahçe içinde dört bir tarafı revaklarla çevrili bir eyvan²⁶ gördük. Eyvan alanı boydan boya kaplıyordu. Söylendiğine göre burası Kral'ın arkadaşları ile işret(içki meclisleri yaptıkları için) yermiştir. Etrafındaki revaklarda ve odalarda diğer yöneticiler oturur” (İbn Cübeyr, 1959: 304).

Fasih Arapça konuşan kralın görevlisi bazı sorular sordu. Özellikle Konstantin yani Bizans hakkında sorular sormuş olması o dönemdeki siyasi konular hakkında bilgi aldığını göstermektedir. Kralın huzuruna girdikten sonra hana yerleşen Seyyah, saraydan çıkışını şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Saraydan çıkıp hanlardan birine yerleştik. Tarih 16 Ramazan/22 Aralık cumartesi idi. Saraydan çıkışta üstü kapalı çok uzun sütunlu bir yolda yürüdük ve görkemli bir kiliseye vardık. Öğrendik ki Kral kiliseye giderken bu yolu kullanırmış” (İbn Cübeyr, 1959: 304).

2.3.4.1.6. Sicilya'nın Başkenti

İbn Cübeyr, Sicilya'nın başkentine ulaştığında görmüş olduğu olağanüstü manzaraları, su kaynakların ve kent planını ön plana çıkararak şu şekilde anlatmaktadır:

²⁵ Zuhurf Suresi: 33-35.

²⁶ Özellikle Güneydoğu Anadolu evlerinde avluya bakan, önü açık, üstü kapalı, yüksekçe döşemesi olan ortasında bir de küçük havuzu bulunan oturma yeri. (Turani, , 1968:105)

“Adalar içinde medeniyet merkezidir. Bolluk ve canlılık gibi iki güzelliğe birden sahiptir. Nereye baksan güzellik, uygunluk ve yeşillik görürsün. Eski ama güzel göz alıcı ve zariftir. Cezip edici manzaraları vardır. Serapa güllük gülistanlık alanlarda dolaşırın. Sokak ve caddeler geniştir. Olağanüstü güzel manzaraları ile göz kamaştırır. Hayret verici bir durumu vardır. Ve yapıları Kurtuba’yı andırır. Binaları keddan taşından (yontma sünger taşı) yapılmıştır. Bir göz içinden çıkan su kenti ikiye ayırır. Ayrıca dört su kaynağı tüm kenti sulamaktadır. Sular buraya sahip olan kralın dünyasını güzelleştirmektedir. O da (Allah onu kahretsin) burayı başkent yapmıştır. Kralın Sarayları suyun kenarına gerdanlık gibi dizilmiştir. Meydanlarında ve bahçelerinde eğlenerek ve dinlenerek gezer. Allah bu kralı fazla yaşatmasın. Birçok saray gibi yapılmış sarnıçlar ve geniş yollar vardır. Kentin her yanında süslü sarayları, Ruhbanlara tahsis edilmiş yerleri, haçları altın ve gümüşten dökülmüş kiliseleri bulunmaktadır. İnşallah Allah kudreti ile bu adayı ıslah eder. Bir İslam memleketi yapar. Korkulan bir yerden güven duyulan bir yer haline getirir. O da dilediğine güç yetirir” (İbn Cübeyr, 1959: 305).

İbn Cübeyr bu kentteki Müslümanlar hakkında da önemli bilgiler verip Kurtuba şehri ile kıyaslayarak şu bilgileri aktarmıştır:

“Bu kentteki Müslümanların imanlarını gösteren bazı izler hala vardır. Mescitlerin çoğunu canlı tutar aleni okunan ezanla namazlarını kılarlar. Hıristiyan nüfustan ayrı olarak yaşadıkları mahalleleri bulunmaktadır. Çarşılarda ticareti ayakta tutan Müslümanlardır. Hutbe yasaklandığı için Cuma kılınmamaktadır. Sadece bayram namazlarını Abbâsî halifesine dua ettikleri bir hutbe ile kılarlar. Problemlerini götürdükleri bir kadıları vardır. Büyük cami de yaktıkları mumlar eşliğinde ramazanı ihya ederler. Bunun dışında sayısız mescit vardır. Çoğunda çocuklara kuran öğreten hocalar bulunur. Kısacası diğer Müslüman kardeşlerinden uzakta küffâr hükmü altında malları namusları ve çocukları tehlike içinde yaşamaktadırlar. Allah ikram ve ihsanıyla onları korusun.

İnsanlar iki şey arasında bir yönden benzerlik kurarlar. Bu kentinde de Kurtuba’ya benzeyen yönü eski saray diye bilinen eski bir yerleşim bölgesinin bulunmasıdır. Bu kısım yeni kentin merkezindedir. Allah onu korusun. Kurtuba da böyledir. Eski sarayda görkemli köşkleri andıran evler bulunur. Öyle güzel manzaraları vardır ki insan hayretler içinde kalır” (İbn Cübeyr, 1959: 306).

2.3.4.1.7. Antakyalı Kilise

Seyyah İbn Cübeyr’in hayranlıkla bahsettiği bu kilise günümüzde Palermo’nun merkezinde bulunan Martorana olarak da bilinen Santa Maria dell’Ammiraglio kilisesidir²⁷. Günümüze kadar ayakta kalan eserin resimlerini Ek-10’da verdiğimiz ve İbn Cübeyr’in dünyanın en güzel ve süslü binası olarak nitelediği başkentteki Antakyalı Kilise’dir. Bu seyahatinde en çok beğendiği yapılardan birisi olan bu kilise hakkında detaylı bilgi vermesi

²⁷ Palermo’nun merkezinde bulunan Martorana olarak da bilinen Santa Maria dell’Ammiraglio kilisesi muhteşem kutsal bir yerdir. Kilise’nin yapılması için Norman Kralı I. Roger’in veziri olan Antakyalı George 1143 yılında görevlendirildi. Kilise II. Roger döneminde 1185 yılında tamamlandı. Mimari yapısındaki tasarım ve dekorasyon, Bizans stili ve Yunanistan’ın sanatını seven George’un kendisi tarafından üstlenildiği ve denetlendiği söylenmektedir (Vaiou, çev. 2015:2).

İbn Cübeyr'in şahsiyetindeki tarafsız bir gözlemci kişiliğinin yanı sıra sanat ve estetiğe verdiği önemi göstermektedir. İbn Cübeyr, Antakyalı Kilise'yi şu şekilde anlatmaktadır:

“Kâfirlerin, şahit olduğumuz ilginç işlerinden biri de, Antakyalı Kilise idi. Hristiyanların büyük bayramı olan Doğum Günü'nde bu kiliseyi gördük. Kadın erkek içeriği doldurmuşlardı. Burası, nitelenecek kelimelerin yetmeyeceği bir yapıydı. Kesinlikle söyleyebilirim ki, burası dünyanın en güzel süslenmiş binası idi. İç duvarlarının tamamı altındandı. Renkli mermer levhaların bir benzerini görmemiştik. Her biri altınla işlenmiş, yeşil taşlarla dallandırılmış ve taçlandırılmıştı. Üst tarafa sıra halinde tezhipli vitraylar konulmuştu. Yansıyan ışıklar insanın gözünü alıyordu ve Allah korusun, insanın gönlünü çeliyordu. Öğrendiğimize göre, bunu yaptıran kişi, bu müşrik Kralın dedesinin veziri imiş. Burası için kilolarca altın harcamış ve kiliseye de onun adı verilmiş. Kilisenin bir de renkli mermer sütundan ayaklar üstünde duran ve kubbe üstüne kubbe biçiminde yapılan çan kulesi bulunmaktadır. Buna 'Sütunlar Kulesi' deniliyor. Gözün gördüğü en garip yapılardandır. İnşallah, Allah'ın lütfu ve keremi ile en yakın zaman da ezanla şereflenir” (İbn Cübeyr, 1959: 306).

2.3.4.1.8. Trapani Kenti

Trapani kenti, Sicilya'da bulunan kentler arasında üç tarafı denizle çevrili adada ki tek kenttir. Hristiyan toplumların Etraban (Trapani) diye isimlendirdikleri ancak Etrabenş ve Trabnaş olarak da anılan şehir, Sicilya Adası'nın batı bölgesinde yer alan, yüzölçümü açısından oldukça dar bir alana sahiptir. Sicilya'nın güney sahili limanında bulunan Trapani şehri ile Tunus arasındaki mesafe yakınlığı sebebiyle adanın önemli bir şehridir (Himyeri, 1980: 28). Seyyahın ziyaret ettiği dönemde Müslümanların elinden çıkan bu ada etrafı beyaz surlarla çevrili ve gemiler için uygun bir liman kentidir. Arazileri verimli olan bu kentte Müslümanlar ve Hristiyanlar vardır. Afrika'ya geçiş noktası olan adanın Tunus ile arası bir günlük mesafedir. Yarımadanın stratejik açıdan önemli bir yerde olması sebebiyle ada halkı er ya da geç istila edileceğine inanmaktadır. Ada hakkında detaylı bilgi veren seyyah, adanın tekrardan Müslümanlar tarafından fetih edilmesi için dua ettikten sonra, şöyle bahsetmektedir:

“Allah tekrar fethini nasip etsin. Küçük yüzölçümlü bir kenttir. Yüzölçümü büyük değildir. Güvercin kadar beyaz surla çevrilidir. Liman, gemiler için en uygun ve en güzel limanlardandır. Bundan dolayı Rumlar, özellikle Afrika kıyısını geçmek isteyenler, daha çok buraya gelirler. Çünkü burası ile Tunus'un arası bir gün ve bir gecedir. Buradan oraya yolculuk, uygun rüzgâr estiği sürece, yaz kış kesintisizdir. Dolayısıyla karşıya geçmek, dar bir boğazdan geçmek kadar kolaydır. Kentte çarşı, hamam ve bir kent için gerekli tüm ihtiyaçların karşılandığı, yerler vardır. Üç taraftan denizle çevrili olduğundan, denize uzanan diller üzerindedir. Karaya dar bir boğaza bağlıdır. Diğer taraflarının tamamı denize sahildir. Halk, ne kadar gecikirse geciksün er geç buranın istila edileceğine inanıyor (İbn Cübeyr, 1959: 308).

Verimli büyük bir arazi üzerine kurulu olup, fiyatlarda ucuz olduğundan yaşamak için uygun bir yerdir. Halkı Müslüman ve Hristiyan'dır. Her iki grubun mescit ve kiliseleri vardır. Kuzeydoğu köşesinde, kente yakın, zirvesi yüksek, tepesi geniş tek başına bir dağ bulunmaktadır. Orada Rumlara ait bir hisar

vardır. Dağdan hisara köprü üzerinden geçilir. Dağda hisara bitişik büyük bir Rum kasabası da bulunmaktadır. Söylentiye göre oranın kadınları, adanın (Allah Müslümanlara nasip etsin) en güzel kadınlar imiş” (İbn Cübeyr, 1959: 309).

Çok verimli arazisi olan bu kentte bağlar, bahçeler ve su kaynakları bulunmaktadır. Burada bulunan tek dağ olan Hamid Dağına, Müslümanların çıkmasına izin verilmemekte ve orada olası bir fetih harekâtına karşı bir hisar bulunmaktadır. Seyyah, Endülüs’e gitmek için burada iki gemiye rastlamıştır. Kent ve çevresi hakkında şunlardan bahsetmektedir:

“Trapani’nin batısında iki fersah uzakta birbirine yakın, üç küçük ada vardı. Birine Marettime, diğerine Yabise, üçüncüsüne de içinde yaptığı kale gibi bina da rahibin yaşadığı için Rahip deniyordu ve düşmanların sığınağı idi. Diğer iki ada da bina yoktu” (İbn Cübeyr, 1959: 309).

2.4. Seyahatnâmede Bahsedilen Bazı Önemli Şahsiyetler

Seyahatnâmelerde zikredilen bazı önemli liderler ve devlet yapısı adeta tarihe ışık tutmakta ve o dönemlere ait olan bilgi belge ve vesikaları teyit etmektedir. Çalışmamızda bu konuyu ele almamızın temel amacı; o dönemde yaşayan seyyahların gezdikleri yerler ve bu yerlerin siyasi ve sosyal durumu hakkında bilgi sahibi olmaktır. Seyyahın liderlerden bahsetmesi ve bahsettiği liderlerinden Selâhaddin Eyyûbî’yi övdüğü gibi; Sicilya Kralı William’ı da övmesi, seyyahın tarafsız bir bakış açısıyla gözlemlediğini göstermektedir. Bu başlık altında seyyahın ziyareti esnasında yaptığı gözlem ve tespitleri inceleyeceğiz.

2.4.1. Selâhaddin-i Eyyûbi

Ebü’l-Muzaffer el-Melikü’n-Nâsır Selâhaddin Yusuf b. Necmeddin Eyyûbî b. Şadi (ö. 589/1193) “Dünya tarihinde haklı bir şöhret kazanan ve örnek bir sultan olarak gösterilen Selâhaddin-i Eyyûbî, Türk-İslâm tarihinin en tanınmış kahramanlarından biridir” Fransız tarihçisi Albert Champdor kitabının adını “*Saladin le plus Heros de l’Islam*” yani İslam’ın en saf kahramanı diye koymuştur (Champdor, 1947: 1).

Selâhaddin, kaynakların ittifakla belirttiğine göre dindar, merhametli, cömert, güler yüzlü, vakur, sağlam iradeli, mert ve heybetli bir kişiydi. Her konuda Nureddin Mahmud Zengî’nin takipçisi, onun başlattığı eserlerin tamamlayıcısı olmuş, yeni bir devlet kurduğunu bile iddia etmemiştir. Müslümanlar onun şahsında ideal bir sultan, Haçlılar ise gerçek bir İslâm kahramanı görmüştür. Doğulu ve Batılı tarihçilerin, yazarların eserlerinde kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Sultanlığı döneminde aynı kişilerle çalışmış, onlara değer vermiştir. Bunların başında veziri Kadı el-Fâzıl, kâtibi İmâdüddîn el-İsfahânî gelir. Emirlerinden hiçbiriyle bir ihtilâfa düşmemiş, danışmanlarının görüşlerine daima önem vermiştir.

Danışmanlarından Usame b. Münkız onu Hulefa-yi Râşidîn devrini yeniden canlandıran bir kişi olarak anar (Şeşen, 2009: 337).

Tarihçilerin anlattığına göre Selâhaddin zamanını ya ilim ya cihat veya devlet işleriyle geçirirdi. Kur'an'ı ezberlemiş ve iyi bir eğitim görmüştü. Arapça, Türkçe, Farsça ve Kürtçe biliyordu. Bahaeddin b. Şeddâd tarih bilgisinin kuvvetli, kültürünün geniş olduğunu, meclisinde bulunanların başkasından duymadıkları şeyleri ondan duyduklarını söyler. Selâhaddin verdiği sözü ne pahasına olursa olsun tutar, affetmeyi severdi (Şeşen, 2009: 337).

Adaleti İbn Şeddâd ve İbn Cübeyr tarafından özellikle vurgulanmıştır. Aşırı derecede cömert olduğu, öldüğünde özel hazinesinden sadece 1 Mısır dinarıyla 36 veya 47 Nasırı dirhemi çıktığı kaydedilir. İmâdüddîn el-İsfahânî, Selâhaddin'in savaşa girdiği zaman kendi atını askerlere verip başkasından at istediğini, herkesin onun atına bindiğini ve onun iyiliğini beklediğini, III. Haçlı Seferi sırasında askerlere 12.000 at dağıttığını söyler. İbn Şeddâd ise herkes hakkında iyi sözler söylenmesini istediğini ve ahde vefa gösterdiğini belirtir (Şeşen, 2009: 339).

İbn Cübeyr, seyahatnâmesinde Haçlı seferlerinin yapıldığı döneme ilişkin önemli aktarımlarda bulunmuştur. Haçlı seferleri denildiği vakit akla gelen ilk isimlerden birisi Sultan Selâhaddin-i Eyyûbî'dir. Haçlılara karşı mücadelesiyle tanınan bu İslâm kahramanı, Eyyûbîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır (Şeşen, 2009: 337).

Voltaire'e göre Selâhaddin-i Eyyûbî, günümüzde Ortadoğu'da ve tüm dünyada ihtiyaç duyulan özgün insani uygulamaları tarihin sayfalarına yazmayı başarmış bir sultandır. Selâhaddin, hiç bir ayırım gözetmeksizin fakir Müslümanlara, Hristiyanlara ve Yahudilere eşit olarak dağıtılmak üzere vasiyetnâmesinde miraslar ayırmıştır. Böylece, bütün insanların kardeş olduklarını, onlara yardım etmek için inançlarını değil, ıstıraplarını göz önünde tutmak gerektiğini anlatmak istemiştir. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin en çok mücadele ettiği kişilerden birisi Antakya Prinkepsi Renaud de Châtillon'dır (Voltaire, 1975: 62).

Selâhaddin-i Eyyûbî, İbn Cübeyr'in seyahatnâmesinde ismi neredeyse en çok zikredilen kişilerden biridir. Seyyah, Selâhaddin-i Eyyûbî döneminden önce toplumda baş gösteren adaletsizlikler ve kötü yönetim anlayışını çok iyi bildiğinden iki dönem arasında kıyas yapıp kötü ve adaletsiz uygulamaların çoğunun düzeldiğine ilişkin tespitlerde bulunarak Selâhaddin-i Eyyûbî'ye methiyeler dizmiştir. Seyyahın sultana olan inancı o kadar fazladır ki hâlâ devam eden ufak tefek kötü muameleler için "Selâhaddin'in bütün bunlardan haberi yoktur. Zira o adalet ve merhameti ile tanındığından, bunları bilmiş olsa engel olurdu..." ifadesini kullanmıştır (İbn Cübeyr, 1959: 13).

İbn Cübeyr, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin yönetim tarzı ile ilgili karşılaştığı güzel örnekleri kaydederek tarihe önemli notlar düşmüştür. Bu açıdan eser, Haçlı Savaşlarının önemli bir ismi olan ve seyahatnâmede ismi çok sık zikredilen Selâhaddin-i Eyyûbî'yi tanıma açısından çok önemli bir kaynaktır. Burada İbn Cübeyr'in bu önemli şahsiyet ile ilgili aktardığı hadiseleri alıntılarla yorumlamakta fayda vardır. Müellif, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin yabancılarla ilgili bir uygulamasından şöyle söz etmiştir:

“Öğüt vererek sultana yaklaşmak isteyenlerden biri, bunların çoğunun (hacıların) ekmek paylarını ihtiyaçları olmadan aldıklarını, kendi azıklarıyla yollarına devam edebileceklerini söylemiş. Neredeyse bu öğütçünün çabaları sonuç verecekti. Ancak, bir gün sultan kontrol amacıyla kentin dışına çıkmış ve Trabulus'a (Libya) bitişik çölün kenarında bir grupla karşılaşmış. Bunlar açlık ve susuzluktan kavrulmuşlar. Sultan nereye gittiklerini ve yanlarında ne bulunduğunu sormuş. Allah'ın evini ziyaret etmeye niyet ettiklerini, karadan gittiklerini ve çölün zorlukları ile boğuşmak zorunda kaldıklarını bildirmişler. Sultan, -Bunlar, bilmedikleri bu yola girip bir sürü zorlukla mücadele ederek hedeflerine varsalar ve her birinde ağırlığınca altın ve gümüş olsa bile, onlar için koyduğumuz gelenekten ayrılmamalıyız ve paylarını vermeliyiz. Asıl şaşılacak şey, rızasını kazanabilmemiz için Allah'ın üzerimize vacip kıldığı iyilikleri yapmamıza engel olmaya çalışarak bize yaklaşmak isteyen ve bu gibi insanların aleyhinde çaba harcayanlardır.- demiş” (İbn Cübeyr, 1959: 14)

İbn Cübeyr, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin bütün Müslümanların işlerine özen gösterdiğini, fakir ve yetim çocuklara Kur'an öğreten okullar yaptırdığını, buralara hocalar tayin ederek her birine yeterli miktarda maaş verdiğini söyler. Ayrıca şehre çok büyük köprüler yaptırdığını aktarmıştır (İbn Cübeyr, 1959: 15).

Sultanın en büyük icraatından biri de hacılardan alınan vergileri kaldırması olarak belirtilmiştir. Müellif, sultanın idaresinden önce vergisini ödemeyen hacılara baskı yapıldığını, kulaklarından asılarak çirkin işkencelere maruz bırakıldığını, fakir olan bu insanların vergi vermeye zorlandıklarını, veremeyenlere ise her türlü eziyetin yapıldığını kaydetmiştir (İbn Cübeyr, 1959: 17).

İşte Selâhaddin-i Eyyûbî, seyyaha göre bu ağır vergileri kaldırarak gönülleri fethetmiştir. Ayrıca azığı olmayan hacılara ücretsiz azık dağıtmış herkesin duasını almıştır. O dönemde hacılardan her türlü alışveriş için çok ağır vergiler alınmaktadır. Hatta “Nil suyu” vergisi gibi uydurma vergiler dahi tahsil edilmekte ve insanlara büyük zulümler yapılmaktadır. Sultan bu ağır vergileri kaldırmakla kalmamış, yol emniyetini sağlayarak her türlü hırsızlığı önlemiştir (İbn Cübeyr, 1959: 17).

Müellif, Dımeşk'ta büyük bir ilim adamının kendisine, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin üç büyük meziyetinden bahsettiğini ifade etmiştir. O ilim adamının belirttiğine göre sultanın birinci meziyeti yumuşak başlı olmasıdır. Sultan, daha önce kendisine karşı yapılan bir kötülüğü affetmiş ve “ Haksız yere affetmek, haklı yere cezalandırmaktan daha iyidir” sözünü

sarf etmiştir. Ayrıca bu ilim adamı, İbn Cübeyr'e ikinci meziyet olarak sultanın çok cömert olduğunu vurgulamıştır. Üçüncü meziyeti ise adil bir hükümdar olduğudur. Adaleti ile ilgili olarak eserde şu örnek verilmiştir : “Sultan’ın değer verdiği büyük komutanlarından biri bir deve satın almıştır. Satın aldığı bu devenin sonradan bir kusuru ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine komutan deveciden davacı olmuş, Selâhaddin-i Eyyûbî’den bu hususta kendisine yardım etmesini istemiştir (İbn Cübeyr, 1959: 16).

İbn Cübeyr, seyahatnâmede Selâhaddin-i Eyyûbî’nin cömertliği üzerinde çok durmuştur. Sultan Selâhaddin’in bu cömertliği yalnızca rakiplerine karşı değildi. Müslüman dünyasındaki neredeyse tüm ağızlar, cömert olan ve başkalarını refaha ulaştırmaktan keyif alan bu büyük sultana dua etmekteydi. Tevazu sahibi oluşu, dünyaya dair hiçbir hırsa kapılmaması sultanın sahip olduğu güzel özelliklerdendi. Fakat ne acıdır ki bu kadar büyük yerler fetheden koca bir hükümdarın ölümü de ibretlik bir olaydır. Sultan Selâhaddin, o kadar yoksul ölmüştür ki ölümünden sonra cenaze giderlerini karşılayacak kadar dahi parası olmamıştır (Rosebault, 2014:163).

2.4.2. Kral William

Seyahatin yapıldığı dönemde İbn Cübeyr’in ziyaret ettiği Sicilya Adası’nın kralıdır. Sicilya Adası, 827 senesinden itibaren Ağlebiler tarafından düzenlenen deniz seferleri neticesinde Müslümanların kontrolüne geçmiş bir adadır. Bu ada. 11. Yüzyılın sonlarında Normanlar tarafından işgal edilinceye kadar Müslümanların idaresinde kalmıştı. Müslümanlar bu adada zengin bir kültürel miras ve kalıcı eserler bırakmışlar; kurum ve kültürleriyle Norman hükümet ve saray teşkilatları üzerinde de etkilerini sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Normanlar devri, boyunca Sicilya’da idarenin İslami boyası hayatın birçok alanında kendini göstermiştir. Çünkü İslam medeniyeti adaya hâkimdi. Sicilya’nın krallarından biri olan Kral Roger ve halefleri bu medeniyetin gölgesinde doğup büyüdüler; kendilerini bu medeniyetten yararlanmaya hazır halde buldular. Bu krallar, İslam medeniyeti ile yoğruldu. Öyle ki Sicilya kralı Roger, saray görevlileri buldurma konusunda Müslüman hükümdarlara benziyordu. Oğlu I. William Arapça konuşurdu ve etrafı Müslüman muhafızlarla çevriliydi. II. William’de sefinin izinde yürüdü. 1155 – 1189 tarihleri arasında Sicilya Kralı olarak görev yaptı. Seyahatnâmenin yazıldığı dönemde Sicilya kralı olan II. William, ülkesinde Müslümanlara iyi davranması ile bilinir (Acar, 2004: 134).

Kral II. William, kraliyet nimetlerinden yararlanma, kanun koyma, yönetmelik yapma, adamlarına bürokrasideki rütbelere göre davranma, krallığı ihtişamlı hale getirme ve bu ihtişamları sergileme konusunda Müslüman sultanlara benzemeye çalışmaktaydı. En önemli

karar meclisi olan kraliyet meclisine Müslümanları almıştı. Namaz vakti gelince kralın yanındaki Müslümanlar gruplar halinde namaza giderlerdi. İbn Cübeyr, onun aşçısının ve terzisinin Müslüman olduğunu, bürokrasinin ve sarayın çoğunlukla Müslümanlardan oluştuğunu, kralın en gizli konuları bile Müslüman danışmanlarıyla paylaştığını belirtir. II. William'ın imzası "Elhamdülillahi Hakka Hamdihi" idi. Bu durum bir anlamda galibin mağluba tabi olması anlamına geliyordu ki, bu durumun başka yerde örneği pek görülmemiştir" (Azimli, 2009: 70).

İbn Cübeyr seyahatnâmesinde Kral II. William ile ilgili şu bilgileri verir:

"Bu kralın, özellikle kraliyet merkezinde, muhteşem sarayları ve zarif bahçeleri var. Ayrıca Messina'da, deniz sahiline bakan güvercin kadar beyaz bir sarayı bulunmaktadır. Birçok genç hizmetçisi ve cariyesi var. Hristiyan krallar içinde bu kral kadar lüks ve bolluk içinde yaşayanı yoktur. Kraliyet nimetlerinden faydalanma, kanun koyma, yönetmelik getirme, adamlarına rütbelere göre davranma, krallığını ihtişamlı hale getirme ve bu ihtişamı sergileme konusunda Müslüman sultanlara benzemeye çalışmaktadır. Krallığı gerçekten de büyüktür. Tabipleri ve müneccimleri vardır. Onlara o kadar çok önem verir ve özen gösterir ki, bir tabip veya müneccimin ülkesinden geçmekte olduğunu öğrendiğinde, yakalanmasını ve ülkesini unutturacak bolluk ve lüks içinde yaşatılmasını emreder" (İbn Cübeyr, 1959: 298).

İbn Cübeyr'in aktardığına göre kral otuz yaşlarındadır. Seyyah, kralın Arapça okuyup yazabiliyor olmasını ilginç bulmuştur. Kral hizmetçilerinden Arapça dersi almıştır. Aynı hizmetçilerin Kral William'ın babasına da hocalık yaptığı söylenmektedir.

Kralın sarayında bulunan ve yönetimde söz sahibi olan gençlerin Müslüman olduğu ve bu gençlerin hepsinin nafile oruç tuttuğu, sadaka verdiği, esirleri özgürlüğüne kavuşturup küçük olanları ise eğiterek evlendirdikleri kısacası ellerinden geldiğince hayır işleri yaptıkları söylenir. Bu gençlerden Abdülmesih isimli biriyle görüşen İbn Cübeyr, gencin kendisinden Mekke ve Medine 'ye ait kutsal eşyalardan istediğini kaydetmiştir. Abdülmesih isimli bu genç, İbn Cübeyr'e kralın sarayında imanlarını gizlediklerini, öldürülme korkusuyla yaşadıklarını, ibadetleri ve farzları gizlice yerine getirdiklerini ifade etmiştir (İbn Cübeyr, 1959: 299).

Bu gençlerin yaptığı en hayırlı işlerden biri ise esirleri özgürlüklerine kavuşturmalarıdır. İbn Cübeyr'in ilginç bulduğu bir husus daha vardır ki; o da bu gençlerin sarayda gruplar halinde namaz kılmalarıdır. Seyyah, bu gençleri Allah'ın muhafaza ettiğine inanmaktadır. Buldukları ülkeyi çok kolay bir şekilde terk edebilecek imkânlarla sahip iken burada kalarak hayır işleri yapmayı her türlü özgürlüğe tercih eden bu gençlerin göstermiş oldukları fedakârlık örneği, seyahatnâmenin en dikkat çekici konularından biridir. Öyle görünüyor ki Kral William zamanında Sicilya'nın muhtelif şehirlerindeki Müslümanların güvenli bir hayat sürmeseler dahi barış ve hoşgörü içerisinde yaşadıkları söylenebilir.

Müslümanlar, kendi mahallerinde yaşıyorlardı. İşlerini liderleri veya kadıları yürütüyordu. İbadetlerini, mescitlerinde sürdürüyorlardı. Buna rağmen bu dönemde dahi Sicilya Müslümanları bazı olumsuz uygulamalardan dolayı geleceklerinden endişe ediyorlardı (Acar, 2004: 137).

2.4.3. Norman Kralı I. Roger

Norman Kralı I. Roger'in hayatı hakkında çok detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Ancak tarihçi İdrîsî ve Hristiyan tarihçilerden Guglielmo di Puglia ve Malaterra'nın I. Roger'in Sicilya'da Müslümanlara siyaseten iyi davrandığını özellikle vurgulamaktadırlar. I. Roger Palermo'yu ele geçirdiğinde Müslümanlara eziyet etmeyeceğine, hiç kimseyi dinini değiştirmeye zorlamayacağına dair söz verdi (Bakır, 2007: 184).

Seyyah da aynı şekilde I. Roger'in müsamahakâr tutumu ve Müslümanlara tanınan bazı ayrıcalıklardan bahsetmiştir. Kuşkusuz daha önce de belirtildiği üzere Sicilyalı Müslümanlara bu kadar ayrıcalığın tanınmasında en çok Kral I. Roger'in rolü vardır. Sicilya'daki ilk Norman Kralı I. Roger, Papalığın teklif ve baskılarına direnerek Sicilyalı Müslümanların zorla Hristiyanlaştırılmalarını engelledi. Kral bunu yaparken öncelikle kendi menfaatini ön planda tutmuştur. Çünkü Müslümanlar, Sicilya'yı ayakta tutan en önemli unsurdu. Kral, adadaki Müslüman kitlenin baskılar karşısında göç etmesinden endişe ediyordu. Orduda ve bürokraside Müslümanları mühendis ve asker olarak istihdam etmekle kalmıyor, onları diğerlerine tercih ediyordu. Çünkü Müslümanlar ona güven veren bir topluluktur. Oğlu II. Roger da babasının yolundan gitti ve aynı siyaseti izledi. O, en gizli devlet sırlarını bile Müslüman danışmanlarıyla paylaşıyordu. Yönetiminde Müslüman liderleri taklit ediyordu. Bu durumu bilmeyen onu Müslüman sanırdı. I. William da benzer siyaset güttüğü için ölümünde Müslüman kadınlar gözyaşı dökmüşlerdi (Altan, 1993: 84).

İbn Cübeyr, Kral II. William'ın denizde boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Müslümanları kurtarmak için çok para isteyen balıkçılara istedikleri parayı verip onları kurtardığını, ayrıca II. William olmasaydı kendisi de dâhil Müslümanların köleleştirilmiş olacağını ve kralın lütfuyla kurtulduklarını anlatır. Sicilya'da uygulanan bu yönetim anlayışının altında yatan en önemli faktör ise Ada'yı fetheden Müslüman fatihlerdir. Zira Müslüman fatihler, Sicilya'daki halka Bizans yönetiminden daha hoşgörülü bir yönetim sergilediler (Kenan, 2010: 140).

Müslüman fatihler, Hristiyan yöneticilere insanların nasıl idare edileceğini öğrettiler. Ada, Müslümanların elinden çıktıktan sonra yönetim başına gelenler idare etme biçimiyle Müslüman idarecilere benzemeye çalıştılar. Ancak tanınan bu kadar imkânlarla rağmen II.

William döneminde yaşayan Müslümanların endişeli bir hayat sürdükleri görülmektedir. Yönetimin Müslüman olmayan bir idarecinin elinde olması ve yakın zamanda bölge halkı üzerinde uygulanan zorla Hristiyanlaştırma politikaları Sicilya adasındaki Müslüman halkı tedirgin etmiş ve onları büyük bir güvensizliğe sürüklemiştir. Ayrıca adanın farklı şehirlerinde Müslüman halka yönelik uygulamalarda tezatlar görülmektedir. Bir şehirde güvenli bir ortam varken başka bir şehirde baskının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Acar'a göre bu durum, Kral William II döneminde Müslümanlara dönük muamelenin müsamaha ve baskı arasında gidip geldiği şeklinde değerlendirilmiştir (Acar, 2004: 136).

2.4.4. Seyyid Ebü'l Kasım b. Hammud (İbnü'l-Hacer)

Toplum içinde etkin bir yere sahip olan herhangi bir toplumsal aktör, ait olduğu sosyal yapıya hayat veren kişidir. O, aynı zamanda toplumda üretilen sosyal bağlamın da temsilcisi sayılır (Aydemir, 2014: 9). Toplumsal aktör, toplum tarafından kendisi için belirlenmiş rolün gereklerini yerine getirme gibi büyük bir sorumluluk taşır. İbn Cübeyr'in seyahatnâmesinde bahsettiği komutan İbnü'l-Hacer diye bilinen Seyyid Ebü'l- Kasım b. Hammud, o dönemin önemli bir toplumsal aktörüdür. Toplumun iyi sahiplendiği Komutan İbnü'l-Hacer, Ehli Beyt'e mensuptur. Halk arasında çok sevilen iyiliksever biridir. Esirleri fidye karşılığında satın aldıktan sonra onları hürriyetine kavuşturmak, fakirlere, dervişlere ve yolda kalmış hacılara sadaka dağıtmak, onların konaklama ihtiyaçlarını karşılamak, kiralalarını ödemek, azıklarını temin ederek problemlerini gidermek gibi çok hayırlı hizmetleri mevcuttur.

İbn Cübeyr, bu komutanın Muvahhidlerle görüştüğü yönünde asılsız itham ve suçlamalar ile ev hapsi verildiği belirtilmiştir. Yüklü bir para cezası ödemek zorunda bırakılan komutan İbnü'l-Hacer, dedelerinden kalma bütün malını mülkünü satmış ve elde ettiği parayı tazminat olarak ödeyip yönetimin elinden zor kurtulmuştur. Seyyah İbn Cübeyr'in adaya geldiğini duyan Seyyid Ebü'l-Kasım b. Hammud seyyah ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede komutan çektiği sıkıntıların etkisiyle İbn Cübeyr'e; "Keşke ailemle beraber köle gibi satılsaydım, belki bu durumdan kurtulabilirdim. Belki de İslam beldelerine götürülürdük" (İbn Cübeyr, 1959:314) sözlerini sarf etmiştir. İbn Cübeyr, bu sözler karşısında o kadar etkilenmiştir ki yaşadığı toplumda sahip olduğu sosyal statüye ve gördüğü itibara rağmen bu şekilde bir temennide bulunan komutanın ne kadar içler acısı bir durumda olduğunu ifade etmiştir. Seyyah ile İbnü'l-Hacer ayrılırken karşılıklı ağlaşmışlardır. Komutan İbnü'l-Hacer; onurlu duruşu, erdemi, olgun kişiliği ve cömertliği ile seyyahı çok etkilemiştir.

Burada ilginç olan şudur ki, adadaki Hristiyanlar İbn Hammud'a çok değer vermektedirler. O'na büyük bir saygı duymaktadırlar. Bu durumdan komutan İbn

Hammud'un lider olarak toplumu birleştirici bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Komutanın, bu şahsiyeti ile kendi toplumunda etkin bir kişiliğe sahip olduğu, önemli bir temsilci ve lider konumunda bulunduğu görölmektedir. Komutanın sıkıntılı ve bunalımlı bir dönemde servetini hiçe sayarak mazlumları kurtarmaya çalışması, halk tarafından büyük bir takdirle karşılanmıştır. Bu nedenle komutan İbnü'l-Hacer, fedakârlık noktasında simge bir kişiliktir. Hasımları, bu komutanın halk üzerinde ne kadar etkili olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu nedenle onu kazanabilmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Çünkü halkın hayran olduğu bir lider, kendisine tabi olanları kolaylıkla ikna edebilir. Adadaki Hristiyan yönetimin Komutan İbnü'l-Hacer'e bu kadar önem vermesinin nedeni, kendisinin Hristiyan olması halinde adadaki bütün Müslümanların da ona uyararak din değiştireceklerine olan güçlü bir inancın varlığıdır.

2.4.5. Akka Hâkimi ve Annesi

Seyyah İbn Cübeyr'in Akka hâkimi olarak bahsettiği Kudüs Kralı olan IV. Boudouin, Kral Amaury'nin ölümü üzerine on üç yaşında tahta çıktı. Cüzzam hastası olması sebebiyle niyabet hususunda krallık ileri gelenleri ikiye ayrıldı. Önce Trablus Kontu Raimond naip oldu; fakat 1176'da Baudouin, karşı grubun başında bulunan dayısı Joscelin de Courtenay'nin tarafına döndü. 1177'de rüştünü ispat eden genç kralın hastalığı gittikçe artıyordu. Tahtın devamını sağlamak için vâris gerekiyordu. Bu sebeple kralın kız kardeşi Sibylle, Guillaume de Montferrat ile evlendirildi. Sibylle 1177 sonbaharında bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Bu çocuk geleceğin V. Baudouin'i olacaktı. Bu arada Guillaume öldü ve Sibylle bu defa Guy de Lusignan ile evlendirildi. Fakat bu evlilik baronlar arasında mevcut rekabeti kızıştırdı. Bu arada Ana Kraliçe Agnes de Countenay, kardeşi Joscelin, kızı Sibylle ve Lusignanlar'ın dâhil olduğu bir saray partisi oldu. Krallık iç meselelerle uğraşırken dışarıdan gelecek yardım ümitlerini de kaybetmişti. Kudüs Kralı IV. Baudouin 1185 yılının Mart ayında öldü (Demirkent, 2009: 535).

İbn Cübeyr, Tibnin ve Akka ziyaretlerinde annesinden 'kraliçe denilen domuz' diye bahsederek yaptığı ağır vergi ve adaletsizliği şu şekilde anlatmaktadır:

“Burada kervanlardan vergi alınmıyordu. Yöneticisi, kraliçe diye anılan bir domuzdu ve Akka'yı yöneten domuzun anasıydı. Kalenin aşağısında geceledik. Sorgusuz sualsiz vergimizi kestiler. Vergi, kişi başına Sur parasıyla bir dinar ve bir kırattı. Tacirlerin buna itiraz hakları yoktur. Çünkü kahrolası kralın topraklarına girmektedirler ve orada gümrük vergisi alınmaktadır. Vergi, kırat olarak tespit ediliyor” Yani bir dinar yirmi dört kırattır” (İbn Cübeyr, 1959: 274).

2.5. Bazı Akdeniz Devletlerinde Yönetim ve Adalet Anlayışı

İbn Cübeyr, seyyah olarak uğradığı yerlerin çoğunda gördüğü idarecileri ve buradaki yönetim usullerini seyahatnâmesine alarak bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Yönetimle ilgili güzel bulduğu ve beğendiği örnekleri aktarırken adil idarecileri methetmiş, insanlara baskı ve zulüm yapan idarecileri ise şiddetle yermiştir. Eleştiri yaparken adil davranıp tarafsız bir şekilde hareket etmiştir. Müslüman yöneticiler tarafından uygulanan kötü muameleyi tarafsız bir şekilde anlattığı gibi Hristiyan yöneticilerden adaletle Müslümanlara muamele eden Hristiyan bir Kral'dan da övgü ile bahsetmiştir.

İbn Cübeyr, İskenderiye'de gemiden indikleri vakit divan görevlileri eşya kontrolü sırasında yolculara çok kötü davranmışlardır. İnsanları aşağılayıcı bir tavır sergilemişlerdir. Bu durum karşısında İbn Cübeyr, o dönemin idarecisi olan Selâhaddin-i Eyyûbî'nin bütün bu olaylardan haberi olmadığını iddia etmiştir. Seyyah, Sultan Selâhaddin'e o kadar güvenmektedir ki bu olaylardan ötürü Selâhaddin-i Eyyûbî'yi hiç bir şekilde sorumlu tutmamıştır. Adalet ve merhametiyle tanınan bir Sultan'ın bu olup bitenlerden haberinin olması halinde kesinlikle bu yaşananlara engel olacağını iddia etmiştir (İbn Cübeyr, 1959: 17).

Seyyahın eserinde övgüyle bahsettiği Sultan'ın hizmetlerinden biri de sayıları ne olursa olsun Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Mağripten gelen herkese günde iki ekmek verilmesini emretmesi ve dağıtımını güvenilir kişiler aracılığıyla yaptırmasıdır. Bu ekmek dağıtımının yokluğun kol gezdiği o dönemde insanlar için büyük bir yardımdır (İbn Cübeyr, 1959: 19).

İbn Cübeyr, Akka Kralı için zalim olması nedeniyle “domuz” gibi çok ağır bir ifade kullanmıştır. Kral, cüzzam hastalığına yakalanmıştır. Kendini gizlemekte ve dışarıya çıkmamaktadır. Yerine dayısı ve muhafızı olan bir kont, vekâlet etmektedir. Kontun görevlerinden birisi vergileri toplamaktır. Makam ve mevki itibarıyla herkesin üstündedir. Dehası ve kurnazlığı ile ünlüdür. Franklar onu çok sevmektedir. Bu nedenle krallığa adaydır. Kral on iki seneden fazla bir süre Sultan Nureddin Mahmud Zengi'nin elinde esir kalmıştır. Sonraları yönetimin başına geçen Selâhaddin-i Eyyûbî'ye çok miktarda fidye ödeyerek kurtulmuştur. Sultanın bu iyiliğinden ötürü her zaman kulluğunu ve köleliğini beyan etmiş ve bağlılığını sürdürmüştür (İbn Cübeyr, 1959: 282).

Seyahatnâmede Sicilya Kralı William'ın yönetiminden söz edilirken seyyah tarafından çok olumlu görüşler yansıtılmıştır. Kralın Müslümanlara iyi davrandığı ve Müslüman gençleri sarayında çalıştırdığı belirtilmiştir. Bu gençlerin hepsi imanını gizlemekte ve İslam Şeriatına bağlı yaşamaktadır. Kral Müslümanlara çok güvenmekte ve tüm önemli işlerini onlara tevdi etmektedir. Önemli sırlarını sadece bu Müslüman gençlere açmaktadır. Baş aşçısı dahi

Müslümandır. Kral'a Müslüman zenci köleler hizmet etmektedir. Ülkeyi kralın yakın çevresinde bulunan bu Müslüman gençler grubu yönetmektedir (İbn Cübeyr, 1959: 298).

Bu durum müellifin şaşıracağı kadar ilginç ve önemsenmesi gereken bir durumdur. Kendisinden farklı bir dine mensup olmasına rağmen kralın en stratejik noktalara Müslüman gençleri getirmesinin, canını ve malını onların himayesine terk etmesinin altında yatan tarihi sebepler daha önce irdelenmişti. Sicilya Kralı William, Müslümanlardan kaynaklı hiçbir ihanet görmemiştir. Bu nedenle çok güvendiği bu Müslüman gençleri ülke yönetiminde söz sahibi kılmıştır. Tek gayeleri dini yaşamaktan ibaret görünen bu Müslüman genç topluluğu da emanete ihanet etmemiş, sınırlı imkânlarla rağmen yapabilecekleri hayırlı çalışmaları yapmaktan geri durmamışlardır.

Seyahatnâmede geçen başka bir kayıt Sicilya Adasının Trapani kentinde uygulandığı belirtilen zorla Hristiyanlaştırma politikasıdır. İbn Cübeyr'in anlattığına göre burada bir insanın çocuğuna veya eşine kızması çok kötü sonuçlar doğurmaktadır. Şikâyet üzerine kilise duruma el koymakta bunun sonucunda kiliseye sığınan çocuklar ve eşler zorla Hristiyanlaştırılarak vaftiz edilmektedir. Aile büyükleri böyle bir durumu yaşamamak için hiç bir konuda çocuklarına ve eşlerine karşı gelmemektedir. Bu nedenle kentte Müslümanlar arasında büyük bir endişe ve korku hâkimdir. Trapani adasındaki kraliçenin insanların çoğunu tedrici olarak Hristiyanlaşmaya zorlaması ise halkı daha da tedirgin etmiştir (İbn Cübeyr, 1959: 309).

2.6. Seyahatnâmede Geçen Akdeniz'deki Bazı Halklar

2.6.1. Muvahhidler (524/1130-668/1269)

Muvahhidler, Kuzey Afrika ve Endülüs'de hüküm süren Berberî hanedanıdır. Murâbitlar'ın yanlış buldukları bazı dinî uygulamalarını durdurmak amacıyla yeni bir ıslah hareketinin temsilcisi olarak Kuzey Afrika'da ortaya çıkmıştır. Hanedanın kurucusu İbn Tümert, din ilimlerinde sahip olduğu zengin birikiminin yanında eylemci kişiliğiyle de dikkat çekti. Deren dağlarında devletin temeli atıldıktan dokuz sene sonra Abdülmümin el-Kûmî tarafından devlet ilan edildi (Özdemir, 2006: 410). İbn Cübeyr, eserinde Muvahhidler topluluğunu çok övmektedir. O'na göre Muvahhidler, hayırlı bir topluluktur. Seyyah bu topluluğu şöyle nitelemektedir:

“Doğudakilerin hepsi, Allah'ın korudukları dışında nefesine düşkün, bidatçı, sapık kol ve gruplardan ibarettir. Fakat Muvahhidler (Allah onları aziz kılsın) dışında kimsede ne adalet, ne hakkaniyet, ne de gereği gibi dindarlık vardır. Onlar, zamanın en son âdil imamlarıdır. Diğer bütün yöneticiler yoldan

sapmışlardır. Müslüman tacirlerden, zimmilerden vergi aldıkları gibi vergi alırlar; sudan bahane ve sebeplerle paralarını toplarlar, benzeri duyulmamış zulümler yaparlar” (İbn Cübeyr, 2015: 48).

İbn Cübeyr, Mısır limanlarında ve Cidde’de hacı adaylarına yapılan muameleyi sert bir şekilde kınamıştır. Seyyah, Mekke Emir’inin haksız uygulamalarını eleştirirken bu tür yöneticilerin Muvahhidlerin kılıcıyla “temizlenmeleri” gerektiğini açıkça dile getirmiştir (Acar, 2004: 137).

Müellif, o dönemde Muvahhidlerin İskenderiye ve Mısır’ı ele geçirmelerini istemekte ve bunu gönülden desteklemektedir. Çünkü seyyah bu topluluk sayesinde adalet ve hakkaniyetin hâkim olacağı inancını taşımaktadır. Ayrıca halkın da bu yönde bir beklentisi olduğunu vurgulamaktadır.

2.6.2. Lübnan Dağı Hıristiyanları

Lübnan Dağı Hıristiyanlarını incelediğimiz de köklerinin IV. yüzyılın ikinci yarısına ulaştığı ve V. yüzyılın başlarında öldüğü tahmin edilen Aziz Marun’un kurmuş olduğu münzevi bir yaşam tarzını benimseyen Hıristiyanlardır. Ortodoks diyofizit anlayışını benimseyerek birçok kilise ve manastıra ters düşmüş ve yalnız kalmıştır. Daha sonra Marunî adını alan Lübnan dağı Hıristiyanları güvenli buldukları Lübnan dağlarına göç etmişlerdir (Taşpınar, 2003: 71).

Seyyah, seyahatnâmesinde Lübnan dağı ve civarında yaşayan Hıristiyanlar arasında da gözlemlediği ilginç durumları kaydetmiştir. İbn Cübeyr’in ifade ettiğine göre buradaki Hıristiyanlar, dağda zahit hayatı Hıristiyan köylülerin Müslümanlara nasıl yardımcı olduklarını ve bundan da Müslümanların ders çıkarması gerektiğini söylemiştir (Acar, 2004: 138). Lübnan dağı Hıristiyanları, kendilerini Allah’a adanmış kişilere yardım edilmesi gerektiğine inanırlar. Hıristiyanların bu tutumu karşısında Müslümanlar açısından bir öz eleştiri niteliği taşıyan şu sözleri sarf eder: “Eğer Hıristiyanlar dindaşları olmayan kişilere böyle davranıyorlarsa, Müslümanın Müslüman’a karşı davranışı kim bilir nasıl olmalıdır?” (İbn Cübeyr, 1959: 260).

İbn Cübeyr, seyahatnâmesine bu satırları not düşerken İslam’ın özünde var olan yardımlaşma ve dayanışma kültürünün bir benzerinin Lübnan dağı Hıristiyanlarında görmesinden dolayı bu âdetin İslam toplumunda yayılması gerektiğini savunmuştur.

2.6.3. İsmailîler (Nizariler)

İsmailiye mezhebi, İsmail b. Cafer es-Sadık’a nispet edilen ve varlığını günümüze kadar sürdürmüş olan aşırı bir Şîî mezhebidir (Öz, 2001: 128). Fatimi halifesi Müstansur

Billah'ın döneminde Doğu ve Batı İsmailîleri olarak iki kola ayrılan mezhep mensuplarından biri Nizariye, diğeri ise Müsta'liyye adını almıştır (Öz, 2007: 200).

İbn Cübeyr'in seyahatnâmesinde geçen İsmailîler, Suriye'de Buzaa Beldesi'nin Bab isimli büyük bir köyünde ikamet etmektedir. Bunlar kalabalık guruplar halinde sekiz yıldan beri burada yaşamaktadırlar. Bu gruplar, civarlarında bulunan yerleşim alanlarına saldırarak büyük zararlar vermişlerdir. Yolculuk yapan insanların yolunu kesmişlerdir. Bu durum üzerine komşu beldeler birleşerek İsmailîler'in kökünü kazımıştır. Lübnan dağının yamaçlarında İsmailîler'in kaleleri mevcuttur (İbn Cübeyr, 1959: 224).

İbn Cübeyr, Suriye'deki İsmailîler'in lideri Sinan Raşidüddin²⁸den bahsederken şu ifadeleri kullanır:

“İnsanlardan Sinan adında bir şeytan, onları yalan ve hayallerle aldatmış, gözlerini büyülemiş, onlar da kendisini ilah edininip tapınmaya başlamışlardır. Bu insanlar sahip oldukları en değerli şeyleri ona vermektedirler. Ona öylesine itaatkâr ve emirlerine öylesine bağlıdırlar ki, herhangi birine dağın tepesinden atılmasını emretse, onu memnun etmek için gözünü kırpmadan ölüme atarlar. Allah kudreti ile dilediğini doğru yola iletir, dilediğini de saptırır. Dinde sapkınlıktan ona sığınırız. Dinden çıkmışların sapıklıklarından bizi korumasını dileriz. Ondan başka Tanrı ve tapılacak yoktur” (İbn Cübeyr, 1959: 229).

İnsanların, kendilerine önderlik eden kişilere veya liderlere kayıtsız şartsız itaat etmeleri bu tür sapkın grupları doğurmuştur. İbn Cübeyr, İslami eğitim alan bir ilim adamı olduğu için olayları ilim çerçevesinde değerlendirmekte ve insanların bu denli aldatılmış olmalarını bir türlü hazmedememektedir. Seyyah, bu durum karşısında hayretini dile getirirken bu sapkınlıktan dolayı Allah'ın korumasına sığındığını belirtmiştir. Ayrıca bu durumlara düşmemek için dinin temel hükümlerine göre hareket edilmesi gerektiğini savunmuştur.

2.6.4. Sicilya Halkı

Tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapan Sicilya Adası, 9. asırda Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Müslümanlar, fetihten sonra İtalya'ya da akınlar düzenlemişlerdir. 11. asırda Normanlar tarafından istila edilene kadar Müslümanların elinde olan adada İslam kültürü egemen olmuştur. Müslümanların, başka dinlerin mensuplarına karşı geliştirdikleri dini tolerans kültürü, Normanlar döneminde de devam ettirilmiştir. Bu dönemden itibaren bu hoşgörüden yararlananlar ise Müslümanlar olmuşlardır (Yıldız, 2017: 67).

²⁸ Ebü'l-Hasen Raşidüddin Sinan b. Selman (Süleyman) b. Muhammed el-İsmailî el-Basrî 1126 yılında Basra'da doğmuş ve 1193 yılında Kehf şehrinde vefat etmiştir. XII. yüzyılın son yarısında Suriye'nin çeşitli bölgelerindeki kalelerde varlığını sürdüren Nizari-İsmailî cemaatinin önde gelen daisi ve lideridir (Daftary, 2007: 467).

Ancak Normanların son zamanlarında Müslümanlara karşı mevcut olan kültürel ve dini hoşgörü siyaseti sona ermiştir. Takip eden İmparator II. Friedrich (1220-1250) dönemi ise Müslüman toplumu açısından bir dönüm noktası sayılabilir. Zira Müslümanlar, bu dönemde hiçbir zaman görmedikleri bir hoşgörü ortamına kavuşmuşlardır. Ancak imparatorun ölümünden sonra artık yeni bir kırılma yaşanacaktır. 14. yüzyılın başında Müslümanların felaketiyle sonuçlanacak olan bu kırılmanın mimarları, Papalık ve Sicilya'nın yeni hâkimi Fransız Anjou Hanedanı'dır (Yıldız, 2017: 67).

Seyyah Sicilya'da Müslümanlara tanınan bazı ayrıcalıklardan bahsederek Hristiyan-Müslüman ilişkilerindeki hoş görü ve müsamaha politikasını ön plana çıkarmıştır. Bunun en önemli sebepleri arasında Kuşkusuz Sicilyalı Müslümanlara bu kadar ayrıcalığın tanınmasında en çok Kral I. Roger'ın rolü vardır. Sicilya'daki ilk Norman Kralı I. Roger, Papalığın teklif ve baskılarına direnerek Sicilyalı Müslümanların zorla Hristiyanlaştırılmalarını engelledi. Kral bunu yaparken öncelikle kendi menfaatini ön planda tutmuştur. Çünkü Müslümanlar, Sicilya'yı ayakta tutan en önemli unsurdu. Kral, adadaki Müslüman kitlenin baskılar karşısında göç etmesinden endişe ediyordu. Orduda ve bürokraside Müslümanları mühendis ve asker olarak istihdam etmekle kalmıyor, onları diğerlerine tercih ediyordu. Çünkü Müslümanlar ona güven veren bir topluluktu. Oğlu II. Roger da babasının yolundan gitti ve aynı siyaseti izledi. O, en gizli devlet sırlarını bile Müslüman danışmanlarıyla paylaşıyordu. Yönetiminde Müslüman liderleri taklit ediyordu. Bu durumu bilmeyen onu Müslüman sanırdı. I. William da benzer siyaset güttüğü için ölümünde Müslüman kadınlar gözyaşı dökmüşlerdi.

İbn Cübeyr, Kral II. William'ın denizde boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Müslümanları kurtarmak için çok para isteyen balıkçılara istedikleri parayı verip onları kurtardığını, ayrıca II. William olmasaydı kendisi de dâhil Müslümanların köleleştirilmiş olacağını ve kralın lütfuyla kurtulduklarını anlatır (Kenan, 2010: 140).

2.7. İbn Cübeyr Seyahatnâmesinde Sosyal ve Kültürel Yaşam

2.7.1. Törenler

İbn Cübeyr, seyahatnâmesinde Sur kentinin sahilinde gerçekleştirilen bir düğün töreninden bahsetmektedir. Seyyah, bu düğün törenini ayrıntılı olarak anlatmış ve törende yaşananları şu şekilde aktarmıştır:

“Burada (Sur kentinde) bir gün Sur sahilinde izlediğimiz ve dünyanın güzelliklerinden biri olan bir düğün törenini anlatacağız. Kadınlı erkekli bütün Hristiyanlar toplanmış; gelin evinin önünde iki sıra dizilmişlerdi. Borular, zurnalar ve bütün çalgılar çalıyor. Gelin, sağ ve sol kolundan tutan ve

akrabalarından olduğunu sandığımız iki adam arasından salınarak çıktı. En güzel süslerini takmış, en değerli elbiselerini giymişti. Kendilerine has altın işlemeli ipek elbisesinin eteklerini sürüyordu. Alnında, etrafı altınla örülmüş bant vardı. Göğsünün üstünde de aynısından bulunmaktaydı. Takıları ve süslü elbisesi içinde salınıyor; bir bulutun veya bir güvercinin hareketi gibi aheste aheste yürüyordu. Gönül çelen bu gibi manzaralardan Allah'a sığınırız. Hristiyanların ileri gelenlerinden bir grup, en değerli, en süslü elbiselerini giymiş vaziyette, gelinin önünde elbiselerini yerlerde sürüyerek yürüyorlardı. Arkasında ise arkadaşları ve emsalleri olan Hristiyan kızlar en kıymetli elbiseleri ve en pahalı takılarıyla çalınmış bir halde yürüyorlardı. Çalgıcılar ise, hepsinin önünden gidiyorlardı. Müslüman ve diğer Hristiyanlar, iki sıra halinde bunları seyrediyor ve hiç bir şeyi garipsemiyorlardı. Düğün alayı, gelinle beraber erkek evine kadar yürüdü ve o gün düğün yemekleri yendi. Biz de fitnesinden Allah'a sığınarak, bir rastlantı sonucu böyle şatafatlı bir manzara izlemiş olduk” (İbn Cübeyr, 1959: 278).

Bu düğün, seyyahın dikkatini çeken ilginç bir düğün olmuştur. Seyyahın gönül çelen bir düğün olarak nitelediği bu düğündeki giyim tarzları çok etkileyicidir. Müslüman ve Hristiyan topluluğun bir araya gelerek ortak bir katılım sağladıkları düğün, şatafat nedeni ile seyyah tarafından fitne kavramı ile birlikte anılmıştır.

Seyahatnâmenin bir özelliğini zikretmek gerekirse yapılan anlatımlarda İbn Cübeyr, anlattığı konu ile ilgili görüşlerini ve tespitlerini kimseye yaranma kaygısı taşımadan doğrudan, tarafsız ve şeffaf olarak paylaşmıştır. Düğün törenini aktarırken düğünde sergilenen ritüelleri İslam inancı açısından normal karşılamazken, bu tür durumlarda “Allah'a sığınma” tabirini kullanarak Müslüman kimliğini ön plana çıkarmak suretiyle tepkisini açıkça hissettirmiştir. 13. yüzyılda seyahate çıkan Müslüman seyyahların ilim adamı kimliği göz önünde bulundurulduğunda bu tür eleştirel yorumlarla karşılaşmak olağandır. Ayrıca seyahatnâmenin tamamında seyyahın bu tür yorumlarına sık sık rastlamak mümkündür.

Seyyahın bahsetmiş olduğu diğer bir tören ise Akka limanından ayrıldıktan sonra Hristiyanların bayramı olması nedeniyle gemide yapılan bayram törenidir. Bu törende, Hristiyanların bu bayramı mumlar yakarak kutladıklarını; herkesin elinde mum olduğunu, papazları ile birlikte gemide ayin yaptıklarını ve geceyi inançları gereği birbirlerine öğütler vererek neticelendirdiklerini ifade etmiştir (İbn Cübeyr, 1959: 286).

Seyyahın bahsetmiş olduğu diğer bir tören ise Sicilya'da Antakyalı Kilise 'de görmüş olduğu Hristiyanların Noel Bayramı'dır. Gerek kilisedeki kalabalık ve gerekse kilisenin mimari ihtişamı seyyahın şahit olduğu ilginç törenlerden birisi olmuştur.

“Kâfirlerin, şahit olduğumuz ilginç işlerinden biri de, Antakyalı Kilise idi. Hristiyanların büyük bayramı olan Doğum Günü'nde (Noel Bayramı) bu kiliseyi gördük. Kadın erkek içeriye doldurmuşlardı. Burası, nitelenecek kelimelemlerin yetmeyeceği bir yapıydı. Kesinlikle söyleyebilirim ki, burası dünyanın en güzel süslenmiş binası idi. İç duvarlarının tamamı altındandı. Renkli mermer levhaların bir benzerini görmemiştik. Her biri altınla işlenmiş, yeşil taşlarla dallandırılmış ve taçlandırılmıştı. Üst tarafa sıra

halinde tezhipli vitraylar konulmuştu. Yansıyan ışıklar insanın gözünü alıyordu ve Allah korusun, insanın gönlünü çeliyordu” (İbn Cübeyr, 1959: 306).

Seyyahın zikrettiği bir başka tören ise Sicilya'nın başkentindeki Müslümanların bayram törenidir. Ayrıca İslam mimari sanatı ile Hıristiyan mimari sanatı arasında kıyaslama yapmaktadır. Cuma namazlarının kılınmadığı kentte bayram dışında hutbe okumak yasaktır. Seyyah buradan şu şekilde bahsetmiştir:

“Bu kentteki Müslümanların imanlarını gösteren bazı izler hala vardır. Mescitlerin çoğunu canlı tutar aleni okunan ezanla namazlarını kırlarlar. Hıristiyan nüfustan ayrı olarak yaşadıkları mahalleleri bulunmaktadır. Çarşılarda ticareti ayakta tutan Müslümanlardır. Hutbe yasaklandığı için Cuma kılınmamaktadır. Sadece bayram namazlarını Abbâsî halifesine dua ettikleri bir hutbe ile kırlarlar. Problemlerini götürdükleri bir kadıları vardır. Büyük cami de yaktıkları mumlar eşliğinde ramazanı ihya ederler” (İbn Cübeyr, 1959: 305).

2.7.2. Giyim ve Kuşam Kültürü

Seyyah, Sicilya'nın bir kentindeki Hristiyan kadınların giymiş oldukları giysilerin Müslüman kadınların giysilerine benzediğinden hareketle bu kadınların tesettürlü ve peçeli olduklarını, bayramda sırmalı ipek elbise ile dışarı çıktıklarını, çok hoş giysiler giydiklerini, renkli peçeler taktıklarını ve altın işlemeli pabuçlar giydiklerini anlatmıştır. Müslüman kadınlar gibi kına yakan ve kokular sürünen Hristiyan kadınların bu şekilde kiliseye gittiklerinden bahsetmiştir (İbn Cübeyr, 1959: 307).

Bu açıdan Müslüman bir toplumun giyim tarzı ve yaşam biçiminin Hristiyan bir toplum tarafından taklit edilmesi bu yaşam alanındaki sosyal etkileşimin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Giyim tarzının açığa çıkardığı bu durum, sosyolojik açıdan toplumdaki yaşam formu üzerine etki eden unsurların gücü hakkında bir fikir vermektedir.

2.8. Seyahatnâmede Müslüman-Hristiyan İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Seyahatin yapıldığı tarihte yaşanan Haçlı savaşlarının etkisi seyyahın aktarımlarında görülmektedir. Aynı zamanda seyyahın gezdiği mekân ve yerlerde Müslümanlar ile Hristiyanlar aynı mekânda bulunmaktadır. Bu sebeple birbirleriyle sosyal etkileşimleri tezimiz çerçevesini inceleme zorunluluğu doğmuştur. Bugünü anlama dün ile bugün arasında rahat bir şekilde kıyaslama olanağı verdiği için İbn Cübeyr seyahatnâmesinin önemi büyüktür. Bu sebeple İbn Cübeyr'in Hristiyanların ve Müslümanların münasebetlerini aktardığı kadarıyla ele almakta fayda görülmektedir.

Esere bu açıdan bakıldığında İbn Cübeyr'in *Rihle*'sinde XII. yüzyılın sonlarındaki dönemde Hristiyan ve Müslüman toplumları arasındaki ilişkiler hakkında çoğu kez objektif değerlendirmeler yapılmıştır. İbn Cübeyr, eserinde Haçlı Seferlerinin devam ettiği bir sırada

Filistin’de Müslüman ve Hristiyan toplumları arasında dostane ilişkiler kurulabildiğini, buna karşın Frankların Müslüman esirlere kötü davrandıklarını, Norman yönetimindeki Sicilya’da ise Müslümanların nispi bir hoşgörüyü karşılaştıklarını kaydetmiştir (Acar, 2004: 130).

Daha önce de değinildiği üzere Lübnan dağı ve civarında yaşayan Hristiyanların dağda yaşayan münzevi Müslümanlara iyi davranarak yiyecek getirmeleri seyyah tarafından ilginç bir tespittir.

Hiçbir menfaate dayanmayan ve yalnızca beşerî duygularla ilintili olduğu anlaşılan bu dayanışma örneği, insanlık tarihinde hadiselerin kötü niyetli kişilerce kaşınmadığı vakit insanların farklılıklara rağmen çok rahat bir şekilde bir arada yaşayabilecekleri gerçeğini gözler önüne seren güzel bir örnektir. İbn Cübeyr’in bu konuda ilginç olarak değerlendirdiği konulardan biri de şudur: Haçlı savaşlarının olduğu bir dönemde Müslüman ve Hristiyanlar arasında kıyasıya bir savaş olmasına rağmen dost olan Müslüman ve Hristiyanların, hiçbir itiraza ve dışlanmaya maruz kalmaksızın birbirleriyle görüşebilmeleridir. Savaşların yoğun olduğu bir dönemde Müslüman ve Hristiyan tacirlerin ticaret yaptıkları ülkelere rahatlıkla gidip gelmeleri ve hiçbir engelle karşılaşmamaları eserde dikkat çeken bir husustur. İbn Cübeyr, o günkü durumu şu güzel cümle ile özetlemiştir: “Askerler savaşla meşgul; halk rahattır ve dünya galip gelenidir”. Hatta seyyah tarafından Müslüman emirler arasında fitne çıktığında dahi durumun değişmediği ve bir güven ortamının hâkim olduğunu aktarmıştır. Seyahatnâmenin yazıldığı dönemde savaşlar sadece cephede yaşanmaktadır. Halkın yaşadığı şehir merkezlerinde ise savaşın varlığı dahi hissedilmemektedir. Yerleşim yerlerinde sosyal ve ticari hayatın akışı normal bir şekilde devam etmektedir (İbn Cübeyr, 1959: 260).

Aslında bu durumun bugünün dünyası ile kıyas edildiğinde şaşkınlık oluşturacak bir yönü vardır. Son yüzyılda vuku bulan savaşlarla karşılaştırma yapıldığında bugünün dünyasında sivil insanların yaşadıkları ve maruz bırakıldıkları insanlık dışı muameleler ve dramlar, savaş hukukunda dünyanın geldiği seviyeyi göstermektedir. Haçlı savaşları gibi çağa damgasını vurmuş ve çok çetin mücadelelerin yaşandığı bir dönemde dahi büyük şehirlerde olağan bir seyir gösteren sosyal ve ticari hayatın savaşıardan etkilenmemesi irdelenmeyi hak eden önemli bir sosyal hadisedir.

Seyyah, Akka kentinin doğusunda Aynü’l Bakar denilen bir memba bulunduğunu, suya dik basamaklarla aşağıya inildiğinde mihrabı kalmış bir mescit görüleceğini kayda geçirmiştir. Franklar, bu mescidin doğusuna bir tapınak yapmışlardır. Müslümanlar ve Hristiyanlar; burada toplanır, herkes kendi kiblesine döner ve ibadet ederler (İbn Cübeyr, 1959: 277).

Akka kenti, seyahatin yapıldığı tarihten on iki yıl önce uzun bir kuşatma sonucu açlık nedeniyle kaybedilmiş bir kenttir. Akka kenti ile ilgili İbn Cübeyr'e anlatılanlara göre öyle bir noktaya gelmiş ki halk onurunu koruyabilmek için bir plan yapmış ancak bu planı uygulamak nasip olmamıştır. Plana göre kentin Hristiyanların ellerine geçmesine gönülleri razı olmayan şehir halkı, bütün çocuklarını bir camide toplayarak kılıçtan geçirmeye, sonrasında ise kesin bir kararlilikla kanlarının son damlasına kadar düşmanla çarpışarak ölmeye karar vermişlerdir. Ancak fakihler ve takva sahipleri, halkı bu karardan vazgeçirmişlerdir. Bunun sonucunda halk vatansız kalarak başka İslam beldelerine göç etmiştir. Bir kısmı, vatan özlemine dayanamayıp geri dönmüş ve Hristiyanlar arasında yaşamaya devam etmiştir. İbn Cübeyr İslam beldeleri dururken hiçbir Müslüman'ın gayrimüslimlerin beldelerine yerleşmesini uygun bulmaz. Çünkü Müslümanların bu beldelerde zillet içinde yaşadıklarını, kutsal değerlere yapılan her türlü hakareti kabullenmek zorunda bırakıldıklarını söyler. Kâfirlerin beldelerinde yaşayan Müslümanlar, domuz gibi haram kılınan pek çok necis şeylerin arasında yaşamak zorunda kaldıkları için, bu beldelere asla yerleşilmemesi gerektiğini ifade eder (İbn Cübeyr, 1959: 276).

İbn Cübeyr'in yorumuna göre Akka ve Sur gibi gayr-i Müslimlerin elinde bulunan kentlerde karşılaşılan en acı manzara ise Müslüman esirlerin içinde bulunduğu üzüntülü durumdur. Bu esirler zincirlere bağlı bir şekilde yaşamakta, en ağır işlerde köle gibi çalıştırılmaktadır. İşin acı tarafı kadınlara da aynı muamele reva görülmektedir. Bu esirlerin ayaklarında demir halkalar vardır ve büyük bir zulme maruz bırakılmışlardır (İbn Cübeyr, 1959: 280).

Seyyahın bu konuyla ilgili anlatımlarından gayrimüslim karşıtı olduğu kanaati oluşmamalıdır. Zira seyahatnâmenin bütününden de anlaşılacağı üzere onlarda gördüğü güzel hasletleri dile getirdiği de olmuştur. Ancak seyyahın tahammül edemediği asıl şeyin Müslümanlara reva görülen işkenceler ve eziyet verici muameleler olduğu görülecektir. Hâkim oldukları beldelerde Müslüman tebaaya yaşam hakkı tanımayan yönetimlerin yapmış oldukları bu zulümler İbn Cübeyr tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. İbn Cübeyr'in izlenimlerini aktardığı Sicilya Adası da Hristiyanların elindedir. Bu adada Müslümanlarla Hristiyanlar iç içe yaşamaktadır. Müslümanların kendi aralarındaki düşmanlık ve çekişmeler, Haçlılara, Müslümanlar ile ilgili yapacakları planlarda önemli avantajlar sağlamaktadır. Haçlılar bu durumdan faydalanarak bölgedeki üstünlüklerini sürdürüyorlardı. Ayrıca, üretim ve iş gücü konusunda Müslüman tebaaya duyulan ihtiyaç açık bir şekilde hissedilmekteydi (Usta, 2008: 76).

Seyyaha göre bu ihtiyaçtan ötürü Hristiyanlar, Müslümanları iyi idare etmekte ve onları kullanmaktadırlar. Müslümanlardan yılda iki kez vergi almakta, topraktan kazandıklarına ise el koymaktadırlar.

Frankların elinde bulunan Şam sahilindeki bütün köyler ve araziler Müslümanların elindedir. Bu toprak ve arazi sahipleri ile yoksul Müslümanlar arasında büyük fitneler girmiştir. Bazı Müslümanlar bundan ötürü rahatsızlık duymuş ve bu Müslümanları gayr-i Müslimlere şikâyet ederek düşmanın insafına ve adaletine sığınmıştır (İbn Cübeyr, 1959: 275).

Seyyah Müslümanların bu tavrı karşısında kızgınlığını gizleyememiştir. Yaşanan bu durum için “bir Müslümanın başına gelebilecek en büyük felaket” nitelemesini yapmıştır. Seyyaha göre Müslümanlar, kesinlikle düşmanlarından adalet beklememeli, sorunlarının çözümü için gayri Müslimlere başvurmamalı ve yaşadıkları problemlere bir araya gelerek kendi aralarında bir çözüm yolu bulmalıdırlar.

Seyyah, Sicilya adasındaki Cefalu kentinden yola çıkıp Termini kentine gittiklerinde yolda karşılaştıkları Hristiyan grupların kendilerine selam verdiklerini ve sıcak davrandıklarını kaydetmiştir. Müslümanlara yumuşak davranmalarının altında yatan asıl nedenin ise Müslümanları aldatarak tuzağa düşürmek olduğunu, bu Hristiyan grupların her zaman ikiyüzlü bir tavır sergilediklerini, bu davranışlarının aslında siyasi bir nitelik taşıdığını da sözlerine eklemiştir (İbn Cübeyr, 1959: 303).

Seyyah, Sicilya'nın başkentinde yaşayan Müslümanların ayrı mahalleleri ve mescitleri olduğunu bildirmiştir. Müslümanların Kur'an öğreten hocalara sahip olmalarına rağmen kâfirlerin hükmü altında yaşadıklarından ötürü malları, canları ve namuslarının tehlike altında olduğunu söylemiştir. Seyyah, Haçlıların en büyük kentlerinden Akka'da ve Sur'da bulunan cami ve mescitlerin genellikle kiliseye dönüştürüldüğünü gözlemlemiş ve bu durumdan duyduğu üzüntüyü gizleyememiştir.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki İbn Cübeyr'in İslam devletlerinin hâkimiyeti altında yaşayan gayrimüslimler hakkında seyahatnâmesinde vermiş olduğu bilgiler daha çok Mısır, Suriye, Filistin ve Irak'taki durumla ilgilidir. Seyyahın vermiş olduğu bu bilgilerden genel olarak Müslümanların gayrimüslim tebaaya iyi davrandıkları anlaşılmaktadır (Acar, 2004: 131).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN BATTÛTA'NIN HAYATI VE SEYAHATI

3.1. Hayatı ve Seyahati

Orta Çağın en büyük seyyahı ve *Rihletü İbn Battûta* diye bilinen seyahatnâmenin sahibidir. Uzun adı; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî Tancî olup, 17 Recep 703/25 Şubat 1304'de Fas'ın Tanca şehrinde doğmuştur; 770/1368'de de Tâmesna-Merrâkeş kadısı iken vefat etmiştir (Aykut, 1999: 361).

Ailesi, Berberî asıllı Levâte kabilesinden olup Berka'dan Tanca'ya göçerlerdendir. İbn Battûta, dönemin en yaygın ilimleri olan edebiyat, fıkıh gibi alanlarda sivrilmemiştir. Fakat seyahatnâmesi sayesinde dünyaca ünlü bir seyyah konumundadır. İslam'dan önce Fas'ta yaşayan halk Berberilerin atası olan Amazighlerdir. “İbn Battûta Fas'ta İslam ve Berberi kültürü içinde büyümüştür. Tanca ve çevresi de dâhil olmak üzere Kuzey Afrika'daki Berberice konuşma geleneğine rağmen, Arapça her Mağrip şehrinde uygar konuşma diliydi. Sıradan vatandaşın tersine ilim adamlarının, resmi Arapçanın gramerinin, söz diziminin ve vezin tekniğinin anlaşılması, zor inceliklerini bilmesi, sohbetini Kur'an'dan alıntılarla, klasik kinaye ve kafiyeli tümcelerle süslemesi beklenirdi” (Dunn, 2004: 25).

Tanca'da ki sosyal yapı eğitim seviyesi açısından ileri derecede bir yerdi. Neredeyse herkes Kur'an-ı ezbere bilmekteydi. Böyle bir sosyal yapıda doğan İbn Battûta iyi bir eğitim almıştır. İbn Battûta'nın seyahatnâmesi için en büyük Arapça sözlük denilmektedir. İbn Battûta X. yüzyılda yaşamış olan İslam coğrafyacısı ve gezgin el-İstahri'nin²⁹ *Kitab el-Mesalik ve'l Memaliki*'nden, İbn Hurdâzbih'in³⁰ de *Kitabü'l-Mesalik ve'l-Memalik*³¹ adlı kitabından etkilenmiştir. İbn Battûta bildiklerinin çoğunu hac seferlerinden öğrenmiştir. Mekke yolculukları normalde iki gün sürse bile İbn Battûta bu süreyi uzatır ve oradaki bilgilerden yararlanmaya çalışırdı. Yolculuklarında çeşitli hastalıklar geçirmiş, vebaya yakalanmıştır. Kendisi seyahatnâmesinde “Benim en büyük yardımcım güçlü vücudumdur,” der. Seyahati sırasında hastalansa da hac yolunda ölmeyi göze almış, Allah'ın takdirine inanmıştır. Onun amacı İslam öğrenmek, mübarek beldeyi görmek, İslam bayrağı taşıyan ülkeleri ziyaret etmektir.

İbn Battûta seyahate çıkışı için şöyle demektedir:

²⁹ Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-İstahrî *Kitâbü'l- Mesâlik ve'l Memâlik* adlı eseriyle tanınan coğrafyacı (Tolmacheva, 2001: 203).

³⁰ Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdillâh b. Hurdâzbih (ö. 300/912-13). *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eseriyle tanınan İslâm coğrafyacısı (Ağarı, 2002: 238).

³¹ İbn Hurdâzbih'in kendisine İslâm coğrafyacılarının babası unvanını kazandıran en önemli çalışmasıdır.

“Kutsal evi hacetmek ve Yüce Peygamberimizin mezarını ziyaret amacıyla yediyüz yirmibeşte (14 Haziran 1325) Tanrı ayı Receb’in ikisinde, Perşembe günü doğum yerim olan Tanca’dan hareket ettim. Ne sohbetiyle ferahlayacak eşim ve dostum ne de beraber yürüdüğüm bir kervan vardı. Lâkin kalbime bu kutsal toprakları görme arzusu iyice yerleştiği için dostlarımdan ayrılmayı göze alarak kuşların yuvadan uçuşu gibi terk ettim yurdumu. O zamanlar 22 yaşındaydım” (İbn Battûta, çev. 2015: 201).

Seyyah, karadan İskenderiye’ye kadar yaptığı yolculukta büyük bir sıkıntı yaşamamıştır. Şahsiyeti ve uğradığı yerlerde din ve hukuk işlerinden anladığı için saygı ve hürmet görmüştür. Cesur, araştırmacı ve maceracı bir ruh yapısına sahipti. “İbn Battûta: eğer dünya seyahatleri süresince sabırsızlık, müsriflik, düşünmeden hareket etme, kendini beğenmişlik, varlık ve güç karşısında yapmacıklık gibi nahoş tavırlar sergilemiş olsa bile yine de o, çok medeni bir insandı. Diğer aile üyelerinin de yaptığı gibi eğitimi ilerledikçe, hukuk alanında uzmanlaşmaya başladı. Hukuk (Arapça ‘da fıkıh), temel dini ilimlerden birisiydi. İbn Battûta’nın kadılık eğitimi, ilahiyat ve edebiyat eğitimi ile tamamen iç içeydi” (Dunn, 2004: 26).

İbn Battûta, yaptığı seyahatlerle İslam medeniyetinin mozaiğini çıkarmış bir bilgedir. Aynı zamanda alçak gönüllü bir âlim ve zeki bir düşünürdür. “Başka bir ifadeyle İbn Battûta yalnızca bir seyyah değil, aynı zamanda bir coğrafyacı, bir fakih, bir tarihçi, bir folklorcu, bir kültür tarihçisidir. Daha 22 yaşındayken karayoluyla İskenderiye’ye yaptığı seyahat, döneminin ilim adamlarıyla, fakihleriyle, meşayihleriyle tanışması, bu şahsiyetlerin ilim ve irfan halkalarına müdahil ve müşahit olması, onun çeyrek asır sürecek öncü keşif yolculuklarını tetiklemiştir. 49 yaşına geldiğinde İslam medeniyeti coğrafyasında ve hinterlandında gitmediği, tanık olmadığı, keşfetmediği yer kalmadığını söyleyebilecek kadar keşfedilmemiş kıtalarda yolculuk yapmıştır” (Kaplan, 2010: 31).

İbn Battûta Maliki mezhebiniydi. 14. yüzyılda mezhepler bölgelere göre değişiklik gösteriyor ve isim alıyordu. Adaletli bir kadı idi. Mezhebi dolayısıyla Anadolu’da ve diğer ülkelerde çeşitli olaylar yaşamıştır.

3.2. İbn Battûta Seyahatnâmesinin Önemi ve Özellikleri

Seyahatnâmeler, sosyal bilimlerin farklı dalları olan sosyoloji, tarih, coğrafya, psikoloji, halk bilim, edebiyat ve bunun gibi alanlar için birinci elden gözlem, fikir ve bilgi taşıyan kaynaklardır. Seyahatnâmeler ile ilgili detaylı bilgiyi Seyahatnâmeler kısmında ele aldık.

İbn Battûta seyahatnâmesini ele aldığımızda *Tuhfetü’n-Nuzzâr fî Garâibi’l-Emsâr ve Acâibi’l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismiyle bilinen eser, seyyahın kısa aralıklarla 28 yıl süren gezilerini kâtip İbn Cüzeyy Kelbî’ye ham metin olarak, aktarışı

neticesinde; kâtibin bazen biraz kısaltma, bazen de ekleme gibi tasarruflarıyla hazır hale getirilmiş kitaptır. Ancak İbn Cüzeyy'in fazla müdahale etmediği bellidir. İbn Cüzeyy, seyahatnâmeyi 756/1355'de kaleme almıştır (Aykut, 2004: 12).

Bugün, orijinal nüshası Fransız Milli Kütüphanesi'nde bulunan İbn Battûta'nın seyahatnâmesi, yalnızca İslam medeniyetinin fikri, fihri, ilmi, siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve sanatsal tarihinin ve anlam haritalarının keşfini değil, gelecekte gerçekleştirilecek İslam medeniyet sıçramasının anlam haritalarının ve kurucu temellerinin keşfini de mümkün kılacak çapta, kalibrede ve zenginlikte engin ve zengin bir hazinedir (Kaplan, 2010: 31).

Eser, yazıldığı andan itibaren ilgi görmüş, bugüne kadar çeşitli çeviriler sayesinde güncelliğini korumuştur. Fransızcadan İngilizce'ye, Almanca'ya, Portekizce'ye, hatta Urdu diline çevrilmiştir. Arapça metin Mısır'da dört defa, Beyrut'ta ise iki defa basılmıştır. "Seyahatnâmenin, İbn Cüzeyy'in kaleminden çıkan nüshası Cezayir'de Konstantin şehrinde bulunarak Paris'e götürülmüş ve Bibliothêque Nationale'de muhafaza altına alınmıştır. Arapça metin ve Fransızca tercümesi 1853- 1858 tarihleri arasında Paris'de C. Defremey ve Saguinetti tarafından dört cilt halinde yayımlanmıştır (Aykut, 2004: 13).

Eserin Türkçe tercümelerine gelince, Seyahatnâmenin ilk muhtasar tercümesi 1290/1860 tarihinde Süleyman Efendi matbaasında bastırılarak yayımlanmıştır. Çok muhtasar ve yanlış bir tercüme olan bu metinden sonra, Paris baskısı esas alınmak suretiyle tam metin olarak yapılan tercümesi Damat Mehmed Şerif Paşanın kaleminden çıkmıştır ve 1325 tarihinde İstanbul'da yayımlanmıştır" (Parmaksızoğlu, 1971: 20) İbn Battûta seyahatnâmesi Türkler tarafından oldukça geç zamanda fark edilmiş ve üzerinde çalışmalar 1860'larda başlatılmıştır.

Türkçe çalışmalarda en detaylı araştırma ve çalışmayı yapan ve günümüz Türkçe'sine kazandıran A. Sait Aykut, farklı çalışmaları ile İbn Battûta Seyahatnâmesinin tercümesini dipnotları ile tamamlamıştır. Aykut'un eser hakkındaki genel değerlendirmesi şu şekildedir:

"*Rihle*'de sosyal hayat, adetler, inançlar ve törelere dair çok zengin bir malzeme vardır. Yemek tariflerinden bayram ve matem giysilerine, siyasi terimlerden tasavvufi tabir ve tecrübelerine dek o dönemin insanıyla ilgili her konuda bilgi verilmiştir. İbn Battûta sosyal statü ile ilgili sembollere de değinmiştir. Onu en çok şaşırtan nokta Türk kadınlarının statüsüdür. *Rihle*'de ticaret kültürüyle ilgili olarak Ahi birliklerine değinilmiş, bunların Kırım'dan Konya'ya, Alanya'dan Sivas'a uzanan siyasi ve ticari etkinliğine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. *Rihle*'yi ilginç kılan noktalardan biri de seyyahın gezdiği ülkelerdeki dinar ve dirhemleri Mağrip ve Mısır paralarıyla karşılaştırmasıdır. Böylece çeşitli ülkelerin para birimlerinin gerçek alım gücünü mukayeseli olarak verir" (Aykut, 2015: 13).

Anadolu hakkında, yeme içme gibi etnolojik ve folklorik adetler dışında, İslam âleminin iktisadi, sanatsal yönlerini de anlatmıştır. Coğrafyaların etnik ve dini vaziyetleri hakkında da bilgi vermiştir.

Rihle, bir günlük ya da İbn Battûta'nın seyahatleri esnasında kaleme aldığı notlardan oluşan bir derleme değildir. Daha çok mesleki yaşamının sonuna doğru yazılmış kısmen otobiyografi kısmen de betimsel bir özet niteliğinde olan bir literatür çalışmasıdır. Kitabı oluştururken İbn Battûta (ve birlikte çalıştığı edebiyatçı İbn Cüzeyy) seyahat, tarihler ve olayların sıralanışı gibi konuların detayları üzerine, modern “bilimsel” mantığın bir seyyah için “kabul edilebilir bir uygulama” olarak değerlendirileceğinden daha az özen göstermiştir (Dunn, 2004: 9).

Kitabın ana meselesi İbn Battûta'nın sosyal deneyimleri ve dünyaya bakışı ile kültürel algılamalarıdır. İbn Battûta yolculuklarının tarihini hicri takvime göre belirtmektedir. A. Sait İbn Battûta'nın çevirisinde hicri ve miladi olmak üzere iki tarihi birden kullanmıştır.

İbn Battûta ve İbn Cüzeyy Orta Çağ'da Kuzey Afrika'dan çıkan en uzun seyahatnâmeyi birlikte iki yılı bulan çalışmalar sonucunda yazmışlardır. İbn Battûta'nın *Rihle*'si, XIV. yüzyılın ikinci çeyreğindeki İslam dünyasının önemli karakterlerinin, mekânlarının, yönetim tarzlarının, geleneklerinin ve ilginç yönlerinin kapsamlı bir incelemesidir. Aynı zamanda heyecan verici bir kişisel macera kayıdır (Dunn, 2004: 5).

Batılı yazarlar bazen İbn Battûta'yı, Marco Polo gibi *terra incognitayı* (bilinmeyen toprakları) keşfetmek ve bu toprakların bilgisini toplumun ilgisine sunmak için hayatını riske atan cesur bir kâşif olarak nitelendirirler. Seyahatin tarihinde de bahsedildiği gibi ilk seyahatlerin kâşifler tarafından yapıldığı savı öne sürülmektedir. Yani kâşifler de seyyah sayılmaktadır (Dunn, 2004: 7).

Tam anlamıyla İbn Battûta ve Marco Polo'nun kâşif olarak yola çıktıklarını söyleyemesek de ikisi de, daha özelinde İbn Battûta yabancı bir göz olarak seyahat etmiştir. Gittiği yerlerde gözlemlerde bulunmuş, çeşitli resmi görevlere getirilmiştir. Mal edinmiş, kimi zaman servetini olağanüstü derecede artırmıştır.

İbn Battûta, seyahatlerinin pek çoğunu Müslümanların Dar'ul-İslam -İslam Yurdu dedikleri kültür sınırları içerisinde gerçekleştirmiştir. İslam uygarlığı Batı Afrika'nın Atlantik sahillerinden Güneydoğu Asya'ya kadar uzanmaktadır. Gayr-i Müslim topraklarında çekingen tavırlar takınmış ve bir an evvel oradan uzaklaşmak istemiştir (Dunn, 2004: 8).

Arap edebiyatının seçkin örneklerinden biri kabul edilen İbn Battûta Seyahatnâmesi Seyyah İbn Cübeyr'in üslûbundan etkilenmiş ayrıca özellikle şehir tasvirlerinde çeşitli cümlelerini aynen iktibas etmiştir. Bu konu üzerinde duran araştırmacılar, İbn Battûta'nın

genel olarak özet şeklinde ve bazen da seyahat ettiği aynı mekânları İbn Cübeyr'in eserinden alıntı yaptığına işaret etmişlerdir (Karaarslan, 1999: 400).

3.3. Seyahatnâme Metninin Özellikleri

a) Yazılış Tarihçesi

Seyyah, tarafından *Tuhfetün'-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismiyle bilinen eser, seyyahın kısa aralıklarla 28 yıl süren gezilerini kâtip İbn Cüzeyy Kelbî'ye ham metin olarak aktarışı neticesinde; kâtibin bazen biraz kısaltma, bazen de ekleme gibi tasarruflarıyla hazır hâle getirilmiş kitaptır (Aykut, 2015: 12).

b) Üslûbu

Eserin dili genelde sadedir; ancak üç farklı anlatım tarzından bahsetmek mümkündür.

1- İbn Battûta'nın getirdiği canlılık Kitabın canlı havasını oluşturan ana kısım; kısa cümleler ve yalın tasvirler hâlinde İbn Battûta'nın kaleminden çıktığı gibi bırakılmış olmalıdır.

2- İbn Cüzeyy etkisi Kâtibin arada bir müdahalesi, ya bir şiir ya ilgili şehrin hatırlattığı bir hikâyecik yahut İbn Battûta'nın verdiği bilgiyi düzeltme niteliğinde birkaç cümlecik kısa açıklamalarla sınırlı kalmıştır.

3- Seyahatnâme içinde genel akışa uymayan, çok ayrıntılı bina tasvirlerinin geçtiği bölümler vardır. Bu bölümleri muhtemelen bazı tarihçi ve İbn Cübeyr gibi seyyahlardan alıntı yaptığına işaret etmişlerdir (Aykut, 1999: 363).

c) İbn Battûta Seyahatnâmesinin Tarihî Önemi

i) Genel Tarih Bakımından Önemi

Seyahatnâmelerin tarihi açıdan önemli belge niteliği taşıdığını daha evvelinde söylemiştik. İbn Battûta seyahatnâmesi farklı ülke, hanedan ve halkların karanlık geçmişini aydınlatma açısından en önemli kaynaklardan biridir. Aykut bu konuda şöyle bir açıklamada bulunur:

1) Anadolu topraklarını Ahilik yaygınlaştığı yıllarda gezen İbn Battûta Ahilik konusunda ana kaynaktır. Ancak “ahi” kelimesinin “ahi” şeklinde okunması gerektiğini ileri sürenlerin İbn Battûta'yı tanık tutması yersizdir.

2) Çağatay sultanı Tarmaşirin'e dair ayrıntılı bilgi başka kaynaklarda yoktur. Tarmaşirin'in ülkesinden çıkışı, Yasak'ı ihmalinden ötürü Moğol asilzâdelerinin onu sevmeyişi, Hint sultanının ona karşı tutumu ve Tarmaşirin'in nasıl öldüğüne ilişkin farklı rivayetler uzun uzadıya anlatılır. Çağatay Hanlığına dair bilgi diğer kaynaklarda çok azdır.

- 3) Delhi Türk Sultanlığı ile ilgili olarak İbn Battûta tarafından verilen bilgiler çok kıymetlidir. İç çekişmeler, “Ray” denilen Hint asıllı krallarla yapılan savaşlar, devletin kriz zamanları için aldığı ekonomik tedbirler ve dış politika; sultanın daha çok Horasan kökenli olan Müslüman yabancılara “eliza” (muhteremler) deyişi ve onlar aracılığıyla kudretini artırmak isteği diğer kaynaklarda pek rastlanmayan bilgilerdir.
- 4) İran’da İlhanlı Devleti’nin etki alanı altında olmakla birlikte nispeten özerk bir yapı arz eden Avrasyalılar, Guriler gibi çeşitli atabekler hakkında verilen bilgiler de gayet zengindir.
- 5) Pasifik’de Cava ve Sumatra’nın siyasi durumu, Maldiv adalarının Müslüman halkı, kadın hükümdarı, ticari teamülleri, kültürel tarihi ve Hindistan’daki Türk Sultanlığının bu adalara olan etkisi Rihle’de ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.
- 6) Afrika’nın doğu kıyıları yani bugün Swahili olarak bilinen bölgeyle ilgili verdiği bilgiler de kıymetlidir. İbn Battûta kıyı şeridinden güneye doğru inmiş; önce Mogadişu’ya sonra Mombassa ve Kulva’ya varmış, bugünkü Tanzania’nın sahil şehirlerini dolaşmış, yerli halkın âdetlerinden ve ticarî kabiliyetinden uzun uzun bahsetmiştir.
- 7) Kuşkusuz Rihle’nin en önemli kısımlarından biri, İç Batı Afrika’da Mali Sultanlığı ile ilgili bölümdür. İbn Battûta bu bölgenin asıl kâşifi olarak gösterilir (Aykut, 2004: 13).

A. S. Aykut’un genel olarak özetlediği noktalara göre İbn Battûta Seyahatnâmesi, bazı ülkelerin, hanedanların ve kurumların geçmişindeki bilinmeyenleri aydınlatma bakımından yegâne kaynak gibidir.

ii) Türk Tarihi Bakımından Önemi

İbn Battûta’nın yaşadığı döneme Türk-Moğol asrı dense yeridir. Tabii ki Moğolların epey zamandır Türklerle kaynaştıkları, birçok bölgede kendi dillerini unutarak Türkçe konuşmaya başladıkları unutulmamalıdır; nitekim Deşti Kıpçak’ta yani Altın Ordu hükümdarı Uzbek Han’ın ülkesinde böyle olmuştur.

Rihle’de Anadolu’nun o günkü durumu hakkında zengin bilgiler vardır. Beyliklerin iç anlaşmazlıkları, Umur Bey’e karşı düzenlenen Haçlı saldırıları, Alanya’nın uluslararası bir liman oluşu, Germiyanoglularına karşı hissedilen güvensizlik, Eretna Devleti’nin refahı, Sinop’un stratejik önemi, Erzurum ve Erzincan’da birbirleriyle çarpışan Türkmen oymakları, Anadolu’da Hanefî mezhebinin yaygın oluşu, İlhanlıların Anadolu siyaseti; Emir Çoban ve Çobanoğlu’nun siyasi iktisatları, son olarak Ahiliğin yükselişi hakkında İbn Battûta birinci el kaynaklardandır. *Rihle*’nin kaydettikleri, başka kaynaklarla yeterli derecede karşılaştırılarak incelenmemiştir. Gerçi o devirde İbn Fadlullah Ömeri ve Kalkaşandi gibi Arap kaynaklarında da Anadolu hakkında kayda değer bilgiler vardır ama bunlar İbn Battûta kadar derli toplu

değildirler ve doğrudan kendilerine yapılan nakilleri aktardıkları için ikinci elden kaynak sayılırlar (Aykut, 2004: 15).

İbn Battûta'nın seyahatini gerçekleştirdiği 14. yüzyılın dünyasını anlayabilmek için İslam Dünyasının ve Türklerin tarih sahnesindeki yerini de bilmek gerekmektedir. İbn Battûta 1333 yılında Anadolu'ya gelmiştir ve bize Türk yurtlarındaki durumu anlatmıştır. İnançlardan, toplumun yaşayışından, adetlerinden, doğal güzelliklerinden, mimari yapısı ve kurumlarından söz etmiştir. 14. yüzyıl daha çok Türklerin ve Moğolların hem siyasi hem de sosyal alanda damgasını vurdukları bir zaman dilimidir. “Toluy Han'ın diğer oğlu Hülagu Han, 1256'da Amu-Derya'yı geçip, İran ve Kafkasya'daki beyleri çağırarak hâkimiyetini onlara kabul ettirir ve İlhanlı İmparatorluğu kurulur” (Köseoğlu, 1997: 88).

iii) Türk Dili Bakımından Önemi

İbn Battûta gezmiş olduğu coğrafya boyunca diller konusunda hassas davranmıştır. Tam anlamıyla Türkçe 'ye katkı sağlayan detaylı veriler sunmasa da seyahatnâmede sözcükleri kullanıp, açıklamasını yaptığı olmuştur. *Rihle*'nin içerdiği Türkçe kelimeleri incelediğimizde altmışa yakın kelimeyi görmekteyiz. “Koşıcı, dukı, barucı, tandari” gibi isimler; “kılıc tıhar, hoş misen” gibi cümleler ve ikide bir karşımıza çıkan “Demurtaş, Tugan (Togan)” gibi özel isimler bize o dönemde çeşitli bölgelerin lehçe özellikleri hakkında bilgi verebilir (Aykut, 2004: 15). Bundan başka sık sık tekrar eden Türkçe kelimelere örnek verecek olursak; ata, al atabey, ahi, ordu, ağa, efendi, ulus, baba, boza, bibi, beysus, tin, tanrı, hatun, kepek, kımızdır (Çakmakçı, 2006: 167).

İbn Battûta, Sibirya'ya dair seyahatinden bahsederken oradaki Türklerden söz açar ve şu anekdotu aktarır: “Vakit ilerledikten sonra hükümdar sallana sallana gelmeye başladı. Seyyid Şerif'e gülerek selam verdi. Ona “Ata” diye hitap ediyordu. Türk dilindeki atanın Arapça karşılığı “eb” dir (İbn Battûta, çev. 2015: 328). Aynı şekilde atâ kelimesinin baba anlamına geldiğini Hindikuş dağlarını anlatırken de ifade eder” (İbn Battûta, çev. 2015: 375).

3.4. İbn Battûta'nın Akdeniz'deki Seyahat Güzergâhı

Orta Çağ'ın büyük seyyahlarından olan İbn Battûta XIV. yüzyıldaki tarih, antropoloji ve coğrafyalara ışık tutacak en büyük seyahatlerden birisini gerçekleştirmiştir. Bu seyahat tarihi, edebi, coğrafi ve antropoloji tarihi açısından önemli bir seyahattir. Seyahat güzergâhı gerek Orta Çağdaki seyahat şartları ve gerekse XIV. yüzyıl dünyası hakkında önemli bilgiler vermiştir.

İbn Battûta, Mekke'ye Hacca giderken, 2 Recep 725/14 Haziran 1325'de Tanca'dan hac niyetiyle yola çıkarak Kuzey Afrika'daki Akdeniz sahillerini takip ederek karayolu ile

İskenderiye'ye varır. Akdeniz bölgesinden başlayan seyahati İskenderiye'ye ulaşması ile Akdeniz havzasındaki ilk seyahati başlamış olur. Akdeniz sahil şeridinden Gazze'ye yönelen Seyyah oradan Şam bölgesine geçer ve 727-730/1327-1330 arasında Arap şehirlerinde kalmış ve bu esnada üç kez hacca gider.

Mekke'den çıkarak Hindistan'a niyetlenip Cidde limanına giden seyyah, Kızıldeniz'in fırtınalarında ölümle burun buruna gelince Ayzab yakınlarındaki Re'sud-devair burnundan karaya çıkar ve Nil boyunca ilerleyerek Kahire'ye varır; oradan Gazze'ye giderek Beyt-ül Makdis, Remle ve Akka yoluyla Lazkiye'ye ulaşır, nihayet bir Ceneviz gemisine atlayıp kendi söyleyişiyle Türk ülkesine açılır. Alanya'da karaya çıkan seyyah 732/1332'de Anadolu'yu gezmeye başlar.

3.4.1. İbn Battûta'nın Tanca'dan İskenderiye'ye Seyahat Güzergâhı

İbn Battûta'nın Tanca'dan Kutsal topraklara olan seyahati, Kuzey Afrika sahil şeridinden karayolu ile gerçekleşmiştir. Bu yolculuğunu an be an yaşadıkları ve gördükleri şeylerle aktarmakta, şehirlerin, sarayların ve bölgedeki önemli şahsiyetlerin isimlerini vermektedir. Bu yolculuğunda hem hacca gitmenin sevinci hem de ailesi ve yakınlarından ayrılmanın hüznü vardır. Çünkü yaşça gençtir ve yola çıktığında henüz 22 yaşındadır. Netice de yola çıktığı kervan kutsal bir hedefe doğru yola çıkmakta ve bu da onu teselli etmektedir.

Seyyah bu yolculuğunu şu sözleri ile açıklamaktadır:

“Kutsal evi haccetmek ve Yüce Peygamberimizin mezarını ziyaret amacıyla Yediyüzyirmibeşte Tanrı ayı Recebin ikisinde, Perşembe günü doğum yerim olan Tanca'dan hareket ettim. Ne sohbetiyle ferahlayacak eşim ve dostum ne de beraber yürüdüğüm bir kervan vardı. Lâkin kalbime bu kutsal toprakları görme arzusu iyice yerleştiği için dostlarımdan ayrılmayı göze alarak kuşların yuvadan gidişi gibi terk ettim yurdumu. Annem ve babam henüz hayatta oldukları için ince bir hüznü boğuldum ayrılırken. Ayrılıktan benim payıma düşen neyse onların payına da düşen oydu. O zamanlar 22yaşımdaydım” (İbn Battûta, çev. 2015: 60).

Seyyah İbn Battûta'nın kâtibi olan İbn Cüzeyy seyyahın doğumu ve memleketi hakkında anlattıklarını şu cümlelerle aktarmaktadır: “Gırnata şehrindeyken İbn Battûta bana on yedi Recep Yedi yüz üçte Pazartesi günü 25 Şubat 1304 Tanca'da dünyaya geldiğini söyledi” (İbn Battûta, çev. 2015, 60).

Kâtip, Seyyahın yola çıktığı dönemin, Yusuf oğlu Ebû Saîd'in³² zamanına rastladığını ve Sultan hakkında methiyeler dizerek övdüğünden şöyle bahsetmektedir:

³² Ebû'r-Rebî' Süleyman'ın ardından tahta geçen Ebû Saîd Sahillerin daha iyi korunabilmesi için Selâ şehri tersanesinde yeni bir donanma inşa edilmesini istedi. İmar faaliyetlerine önem verdi; Fâs'ül cedîde, Sihric ve Attârın medreselerini yaptırarak dil, edebiyat, Kur'an, tefsir ve hadis çalışmalarını destekledi. Ebû Saîd'den sonra oğlu Ebû'l-Hasan Ali el-Mansûr tahta geçti (731/1331) (Ceran, 2012: 29-194).

“Yola koyuluşum müminlerin emiri, dinin destekçisi, kutlu önder Ebû Yusuf oğlu Ebû Saîd’in (Meriniler)³³ saltanatı zamanına rastladı. Bu hükümdar, âlemlerin sahibi Yüce Allah’ın yolunda savaş etmiş, cömertliği dünyayı tutmuş, adaleti ve yumuşaklığı ile halkın gönlünde taht kurmuştur. Onun babası kutlu önder Ebû Yusuf b. Abdülhak, Tanrı’ya ortak koşanların belini kırmış, inkârcılık ateşini söndürmüş, bölük bölük saldıran Haçlı ordularını darmadağın etmiştir. Allah Teâlâ onlardan daima hoşnut olsun. İslâm ve Müslümanlar adına onlara büyük mükâfatlar versin. Devletlerini kıyamet gününe kadar ayakta tutsun!” (İbn Battûta, çev. 2015: 60).

Seyyah yolculuğuna devam ederken uğradığı şehirler, ülkelerin isimleri ve kimlerin hâkimiyetinde olduğunu zikrederek yaşamış olduğu dönemle ilgili tarihi bilgiler vermektedir. Timilsan’a³⁴ ulaştığında da buranın hâkimi hakkında bilgiler vermiş, rastladığı elçileri ve ikamet sürelerini şu şekilde anlatmıştır.

“Böylece Tilimsân şehrine ulaştım. O esnada oranın hâkimi Benî Zeyyan (Zeyyanoğulları) soyundan gelen Abdurrahman Ebû Taşîf’in idi. Onun babası Musa b. Osman, Osman’ın dedesi de Yağmur Esen Zeyyan’dır. Bu durağında İfrîkiyye (Kuzey Afrika)³⁵ Sultanı Ebû Yahyâ’nın iki elçisine rastladım. Biri Tunus’da nikâh kadılığı yapan meşhur bilgin Ebû Abdullah Muhammed Nefzâvî, diğeri ise Üstat Ebû Abdullah b. Muhammed’dir Bu adam Mehdiye sahilindeki Zübeyd köyünde doğduğu için Zübeydi diye de bilinir. Hicrî yediyüzkırk yılında vefat etmiştir. Tilimsân’a ulaştığım gün bahsettiğim elçiler oradan ayrılırken bazı arkadaşlar bana, onlarla beraber gitmemi salık verdi. Bu konuda en hayırlı kararı almak için istihâreye yattım ve gerekli hazırlıkları yapmak üzere üç gün burada kaldım” (İbn Battûta, 2015: 21).

Sonra yola koyulan Seyyah onlara Milyane³⁶ şehrinde onlara yetişmiş, yaz sıcaklarına dayanamayan iki Fakihin hastalanmasından dolayı burada on gün ikamet etmek zorunda kalmıştır. Hastaların vefatı üzerine yolculuğa aralarında Tunus tüccarlarından Muntasır b. Mesud’un, Hacı Aduli’nin ve Hacer b. Muhammed’in bulunduğu bir kervan ile tekrar yola devam etmiştir. Cezayir şehrine ulaştıkları zaman Üstat Ebû Abdullah ile Kadı efendinin oğlu gelinceye kadar şehir dışında birkaç gün beklemişler, onlarında kervanı yetişince hep beraber Mittica yolunu tutarak Zan dağına yönelmişlerdir (İbn Battûta, 2015: 22).

³³ Merînîler Devleti’nin kuruluşunu tamamlayan Sultan Ebû Yûsuf Ya’kub Sultan Ebû İnan’ın dedesidir. Endülüste’ki Müslümanların tutunmaları için birçok savaş yapmış başta Don Nuno de Lara kumandasındaki Kastilya ordusunu Kurtuba (Cordoba) yakınlarındaki İsticce (Ecija) savaşında mağlûp ederek çok sayıda esir ve ganimet elde etmiştir. (15 Rebiülevvel 674 / 8 Eylül 1275). Sultan Ebû Yusuf Ya’kub, oğlu IV. Sancho’ya kaptırdığı tahtını geri almak için kendisinden yardım talep eden Kastilya ve Leon Kralı X. Alphonso’ya yardım maksadıyla 681’de (1282) üçüncü Endülüs seferine çıktı. Elde ettiği ganimetlerle Mağribe dönen sultan Endülüs seferini 684 (1285) yılında gerçekleştirdi. Sultan Ebû Yusuf’un Muharrem 685’te Mart 1286 vefat etmiştir (Ceran, 2012: 29).

³⁴ Cezayir’in kuzeybatısında Fas sınırına yakın bölgede yer alır. Tilimsân (Tlemsen) bölgedeki Fas, Vehrân, Vüde gibi şehirler içinde ticaret yolu üzerindeki merkezî konumuyla öne çıkmaktadır.

³⁵ İfrîkiyye: Bugünün Tunus’u ve Doğu Cezâyir’i demektir. Tarihçiler Kuzey Afrika derken de çoğu kez bu bölgeyi kastederler. Fas Bölgesi ise Mağrib-i Aksâ terimleriyle karşılanır (Özkuyumcu, 2000: 515).

³⁶ Milyâne yahut Melyâne: İdrîsî bu şehirden bahsederken son derece eski olduğunu ve topraklarının tarıma ziyadesiyle elverişli olduğunu belirtir. Denizden 4 mil içeridedir (İdrîsî, 1957: 113).

Seyyah, yolculuğuna kervanla Biciye'ye³⁷ oradan da Kostantiniyye³⁸ şehri istikametinden devam etmiş, yağmurun şiddeti sebebiyle şehirdeki evlere sığınmak zorunda kalmıştır. Şehrin valisi tarafından kirlenen elbiseleri yerine yenileri hediye edilmiş daha sonra da oradan Bone³⁹ şehrine hareket etmişlerdir. Burada da hastalanan Seyyah hasta olmasına rağmen Tunus'a kadar yolculuğuna devam etmiştir. Genç seyyah Endülüs şehirlerinden Belles'e⁴⁰ ulaştığında bayram olmuş ve bayram namazı sonrasında bayramlaşma merasiminde gurbette olduğunu yalnızlığını hissederek ağladığını ve yaşlı bir adamın kendisini nasıl teselli ettiğini anlatmıştır (İbn Battûta, çev. 2015: 22).

“Bir müddet sonra İfrıkıyye şehirlerinden İkli'de oturmakta olan Ebû Yakup Susi isimli bir âlimin başkanlığında hac kervanına katılarak Zilkade ayı sonlarında Tunus'tan hareket ederek sahil yolu boyunca ilerleyip Susa kasabasına vardık. Burası Tunus'tan 40 mil uzakta küçük, şirin bir sahil beldesidir. Oradan Safakus⁴¹ şehrine geldik” (İbn Battûta, çev. 2015: 23).

Daha sonra Kabis⁴² beldesine ulaşan seyyah, ardı arkası kesilmeyen bir yağmurla karşılaşınca on gün burada kalmak zorunda kaldıktan sonra Atrablus'a (Trablusgarb) yönelmiştir⁴³. Seyyah bu yolculuğunu şöyle anlatmaktadır:

“Yüzden fazla atlı ile keskin nişancıların eşliğinde birkaç menzil yol aldık. Maiyetimizde bulunanlardan korkan çöl haydutları bize saldırmaya cesaret edemedi. Yüce Allah onların baskınından bizi korudu. Yol üstü duraklarımızın birinde Kurban bayramı gelip çattı. Dördüncü gün Atrablus şehrine vardığımızda bir müddet istirahat ettik. Kervan bayrağını elime alıp öne geçtim. Esas kafilе ise soğuk ve yağmur sebebiyle kolay hareket edemediği için şehirde kaldı. Mislate⁴⁴21, Mısrata⁴⁵22 ve Kusur Sürt'ü⁴⁶ geçtik. Kusûr Sürt'de bedeviler bize saldırmak istediye de Hak Teâlâ onların şerrinden bizi muhafaza buyurdu. Yolculuğumuzun devamında bir girdik. Ardından ermiş Barsisa kasrına ve Kubbe-i Sella'm'a vardık. Atrablus'ta beklemiş olan esas kervan burada bize katıldı” (İbn Battûta, çev. 2015: 26)

³⁷ Kuzeydoğu Cezayir'de Kusantfîne bölgesine bağlı bir şehir (Öngör, 1960: 113).

³⁸ Kusantfîne (Constantine): Cezayir'de idarî bir bölge ve bu bölgenin başşehri. (Öngör, 1960: 172).

³⁹ Bone: Eski ismi Unâbe'dir. Kusantfîne bölgesinde bir liman şehridir. İdrîsî bu şehirden bahsederken küçük ve surlarla çevrili olduğunu ve halkının çoğunun Araplardan oluştuğunu söyler. Bölgede mercan avcılığının yaygındır (İdrîsî, 1957:291).

⁴⁰ Belles: Bugün Velez diye bilinen İspanyol şehridir. Malaga'nın doğusundadır (Aykut, 2015: 689).

⁴¹ Safakus batı dillerinde Sfax seklindedir. Eski Sfax şehrinin 9. yüzyılda inşa edilen kule ve surları bugün bile ayakta. Sûsa kasabası ise Sousse olarak bilinir. Başşehir Tunus'un 70 mil güneydoğusunda kalan bu şehir, en eski kısımları 2. ve 3. yüzyıla varan kalıntılarıyla Hristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. (Aykut, 2015: 690).

⁴² Kabis, Kâbis yahut şimdiki yazılışla Gabes: İbnü'l-Vezzân bu şehrin Roma yapımı olduğunu söyler. Tunus'un güneydoğusunda aynı adlı körfezin kıyısında bir vahadır. Hurma ağaçları, muz ve güzelliğiyle gezi severleri büyüleyen bir yerdir (İbnü'l Vezzan, 1983:464).

⁴³ Atrablus; adı Sabratha (Zwavgha), Leptis Magna (Lubdah) ve bugün merkezin olduğu yerdeki Oea adlı üç şehrin Yunanca ifadesine yani Tripoli veya eski Tripolitanya dayanır. Ülkenin kuzeybatısında Akdeniz sahilinde uzanan bir kısmı kayalık olan ve limanı kuzeybatı rüzgârlarından koruyan bir burun siperinde kurulmuştur (Kavas, 2012: 288).

⁴⁴ İbnü'l-Vezzân bu yörede hurma ve zeytinin bol yetiştiğini vurgular. Yöre halkı o dönemde yöneticisini seçim usulüyle başa geçirmektedir (Aykut, 2015: 690).

⁴⁵ Mirata: Bugün Mirurâta diye bilinen yer; Trablusgarb'ın 200 km doğusunda önemli bir ticaret merkezidir. Ticaret o zamanlar daha çok Venedik'le yapılmaktaydı (Aykut, 2015: 690).

⁴⁶ Kusûr Sürt bizim tarihimizde Sirte diye bilinir. Libya'nın kuzeyinde Mirurâta'nın güneydoğusunda Sidre (Sürt) körfezinin güney kıyısında bir kasabadır. (Öngör, 1961: 782).

“Nihayet Cumadelula ayının başlarında İskenderiye şehrine vardık. Burası çok sevimli, işlek ve güvenli bir limandır. Son derece düzenli bir şehirdir. Doğu ile batının tam ortasında bulunduğu için çeşit çeşit güzelliklerle donanmıştır” (İbn Battûta, çev. 2015: 27).

3.4.2. İbn Battûta'nın Akdeniz'de Bahsettiği Ülkeler, Kentler, Limanlar ve Tarihi Yapılar

İbn Battûta, Tanca'dan İskenderiye'ye ve İskenderiye'den de Endülüs'e yaptığı seyahatini gidiş ve geliş güzergâhı olmak üzere detaylı bir şekilde eserinde bahsetmiş, gezdiği yerler hakkında da çok önemli bilgiler vermiştir. Lakin ziyaret ettiği önemli şahsiyetler hakkında bilgiler vermesi yolculuğu esnasında şehirler hakkında bilgi almak değil oradaki önemli kişilerle tanışmak, onlardan istifade etmek olduğu söylenebilir. İskenderiye'ye kadar sürekli yolculuk durumunda olması, seyyahın inceleme fırsatı elde edemediğini akıllara getirmektedir.

Seyyah İskenderiye'ye gelene kadar başta ülkesi olan Merini Sultanlığı topraklarından Tunus'a, Oradan Cezayir, Trablusgarp üzerinden de Memlukler Devleti topraklarından karayolu ile Akdeniz sahil şeridinden İskenderiye'ye ulaşmıştır.

3.5. Mısır ve İskenderiye

3.5.1. İskenderiye⁴⁷

Seyyah bu şehri harikulâde niteliklerini ile anlatırken bu şehre haiz üstünlük, zarafet ve sağlamlığa dair her şeyin olduğunu ayrıca din ve dünya ile ilgili bütün kurumlara sahip olan şehrin doğu ile batının tam ortasında bulunduğu için çeşit çeşit güzelliklerle donanmış olduğunu belirtmektedir. İskenderiye'nin harikulâde nitelikleri, ilginç hikâyeleri, seçkin şahsiyetleri hakkında epey kitap yazılmış ise de Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Mesâlik*'i⁴⁸ içerik bakımından bu sahada anılmaya değer en iyi teliftir (İbn Battûta, çev. 2015: 27). Seyyah İskenderiye'ye ulaşmasıyla gördüklerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Nihayet Cumadelula ayının başlarında İskenderiye şehrine vardık. Burası çok sevimli, işlek ve güvenli bir limandır. Son derece düzenli bir şehirdir. Üstünlük, zarafet ve sağlamlığa dair ne ararsan

⁴⁷ Afrika'nın ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biridir. Nil deltasının batı kenarında yer alan İskenderiye Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada önemli ticaret ve ulaşım merkezidir. Büyük İskender'in emriyle ve Grek tarzı Hippodamos planında (dama tahtası) kurulan şehrin inşasının tamamlanması ve Mısır'ın başşehri olarak meydana çıkması Batlamyus (Ptolemaios) hanedanı devrine rastlar (Seyyid, 2000: 576).

⁴⁸ Şeyh Ebû Ubeyd Abdullah el-Bekrî (ö. 487/1094): İslam dünyasında kapsamlı coğrafya eserleri sunan ilk bilginlerdendir. Endülüs kökenli olan bilginin, *Kitâbu'l-Mesâlik* diye bilinen eserinin büyük bir kısmı kayıptır. Elyazması olarak günümüze kadar muhafaza edilen kısımlar, Kuzey Afrika, Mısır, Irak, İspanya ve Hazar denizinin çevresinde yaşayan Türk, Kafkas, Slav gibi unsurlardan bahseder. Birçok araştırmacı tarafından incelenip batı dillerine çevrilen eserin Mısır'la ilgili bölüm, Kuveytli Abdullah el-Ganim tarafından 1977 yılında kritik edilerek 2 cilt olarak basılmıştır (Özdemir, 1994: 247).

burada bulabilirsin. Din ve dünya ile ilgili bütün kurumlara sahip. İskenderiye şehri ışıltısıyla gözleri alan bir zümrüde, baştan ayağa süslenmiş bakire kıza benzer. Doğu ile batının tam ortasında bulunduğu için çeşit çeşit güzelliklerle donanmıştır. İnsanın dikkatini çeken garip hâdiseler meydana gelir burada” (İbn Battûta, çev. 2015: 27).

3.5.2. Liman ve Kapıları

Seyyah, şehrin sevimli, işlek, güvenilir bir liman olduğunu söylemiştir. Ayrıca şehrin ihtişamını bakire bir kıza benzeterек teşbih yapmıştır. Bu şehirde çok ilginç olaylar ile karşılaşmış olması dikkatini çeken garip hadiseler arasındadır. Seyyah şehrin limanını daha sonra da gezeceği limanların isimleriyle zikrederek kıyas yapıp eşsiz bir ticaret merkezi olduğunu ve kapıları hakkında da şu bilgileri vermektedir:

“İskenderiye beldesinin dört kapısı vardır; Babu’s-Sidre, Babu’r-Reşid, Babu’l-Bahr ve Babu’l-Ahdar adlarıyla bilinirler. Batı yönüne Babu’s-Sidre’den çıkılır. Babu’l-Ahdar yalnız Cuma günleri açılır ve halk oradan mezar ziyaretine gider. İskenderiye’nin limanı muazzamdır. Hindistan’ın Kavlem ve Kalikut limanları, Türk yurdunun Kırem (Kırım) yöresindeki kâfirlerin Surdak limanı ve Çin’in Zeytun limanı istisna edilecek olursa yeryüzünde buraya denk bir deniz ticaret merkezi görmedim. Yukarıda bahsettiklerimi ileride anlatacağım” (İbn Battûta, çev. 2015: 27).

3.5.3. Ulu Sütun

Seyyahın İskenderiye şehri hakkında bahsettiği ilginç yapılardan birisi de Ulu sütun olarak isimlendirilen mermer sütundur. Bu sütunun niçin dikildiği hakkında fazla bilgi bulunmaması seyyahın burası hakkında araştırma yaptığını göstermektedir. Ayrıca Seyyah İbn Cübeyr burası hakkında bilgi vermemesi şehri İbn Battûta kadar incelemeyi göstermektedir. Tarihçi Mes’udi de İskenderiye’deki bu sütunla ilgili Amud-i Azîm olarak yani Ulu Sütun olarak bahseder (Mes’udi, 1988: 99). Seyyah ulu sütun hakkında şunları söylemektedir:

“İskenderiye’nin harikalarından biri de şehrin dışında bulunan ve Amûdü’s-Sevârî diye bilinen mermer sütundur. Bir hurmalığın ortasına dikili kalmış bu muhteşem yapı, hayret edici yüksekliğiyle ağaçların arasından fark edilir, çok uzaklardan görülür. Gayet ustalıkla yontulmuş tek parça bir yapıdır. Büyük peykelere benzeyen dört köşeli taş kaideler üzerine oturtulmuştur. Buraya nasıl ve kimin tarafından dikildiği kesin olarak bilinmemektedir” (İbn Battûta, çev. 2015: 28).

3.5.4. İskenderiye Feneri

Dünya’nın yedi harikasından birisi olan İskenderiye Feneri (Pala, 1999: 52). İskenderiye’de ihtişamıyla göz kamaştıran ve şaşırtıcı yapıların en büyüğü diyerek hayranlığını gizleyememiştir. Seyyah İskenderiye fenerini göğe uzanan dev bir yapı olarak

nitelemiş, mimari yapısını da detaylı bir şekilde açıklayarak fener hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Bu ilk seyahatimde feneri temaşa etmiş ve bir tarafını yıkık bulmuştum. Fener kare şeklinde göğe uzanan dev bir yapıdır. Kapısı zeminden hayli yüksektir ve onun karşısında aynı seviyede olan başka bir yapı vardır. İki yapının arasından fenerin kapısına geçmek için tahta köprücükler uzatılmıştır. Bunlar kaldırılınca kapiya ulaşamaz. Girişte fener muhafızına ait kuytuluk, içeride de pek çok oda mevcuttur. İç kısımlara götüren geçidin genişliği dokuz karış, duvarın eni ise on karıştır. Fenerin dört duvarının tümü hesap edildiğinde 140 karış tutar. Yüksek bir tepenin üzerindedir. Onunla şehir arasında bir fersah uzunluğunda dikdörtgen bir şerit vardır. Deniz bu uzun çıkıntıyı üç yandan sarıp nihayet İskenderiye surlarını yaladığı için karayoluyla fenere, ancak şehir içinden gidilir. Mezarlık da fenerin bitiştigi bu arazidedir. Uzun seyahatlerimin sonunda, yediyüzelli yılında Mağribe dönüşümde feneri tekrar görmek istedim ama tamamen harap olduğundan ne içine girmek ne de kapısına kadar çıkmak imkânı kalmamıştı. Melik Nâsır⁴⁹ –Allah onu rahmetiyle kuşatsın– bu fenerin karşısına, ona denk bir bina dikmeye çalıştıysa da ömrü yetmediğinden girişimi yarım kalmıştır” (İbn Battûta, çev. 2015: 28).

İskenderiye Feneri hakkında birçok tarihçi, coğrafyacı ve seyyahlar bilgiler vermiştir. Bu verilen bilgiler ile seyyahın verdiği bilgiler birbirini teyit etmektedir. İbn Battûta'nın ziyareti esnasında gördüğü İskenderiye Fenerinin bir tarafının yıkık bulduğunu hatta dönüş yolculuğunda Melik Nasır'ın bu fenerin karşısına ona denk bir bina dikmeye çalıştıysa da ömrünün kifayet etmediğini yazmıştır.

İskenderiye feneri ile ilgili İbn Battûta dışında farklı bilgileri İbn Cübeyr kısmında diğer tarihçilerin anlatımlarını sıralamıştık. İbn Battûta da diğer tarihçi ve coğrafyacılar gibi İskenderiye şehri ve feneri hakkında gördüğü şeyleri detayları ile anlatarak XIV. yüzyıldaki İskenderiye şehri gözlemlerini bizlere aktarmıştır.

3.5.5. İskenderiye Kenti ile İlgili İbn Battûta'nın Diğer Tespitleri

İbn Battûta bu kentle ilgili detay verdiği önemli bir diğer nokta ise kentte bulunan önemli âlimler ve tasavvuf önderleridir. Bu da İbn Battûta'nın ilme ve tasavvufa verdiği önemi öne çıkarmaktadır. Seyyahın ilmi ve tasavvufi yönü seyahatnâmesinde hemen hemen gezdiği her yerde ön plana çıkmaktadır. Ayrıca XIV. yüzyılda İskenderiye'nin ilim ve tasavvuf merkezi olduğu da söylenebilir.

Seyyahın ilk bahsettiği isim daha önce bahsettiği gibi gezdiği yerlerin Sultanı olmuştur. Daha sonra bölgedeki önemli kişilerden bahsetmektedir. İskenderiye'de bahsettiği

⁴⁹ Kalavun'un dokuz yaşındaki oğlu Muhammed'i el-Melikü'n-Nâsır unvanıyla tahta çıkış, Üç defa sultanlık tahtına oturan (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) el-Melikü'n-Nâsır Muhammed Üçüncü defa tahta çıktığında yirmi beş yaşındaydı ve bütün yetkileri eline alan otoriter bir hükümdar olarak gerçek şahsiyetini, otuz bir yıl süren bu saltanatı esnasında gösterdi. On yedi yıldan beri sürmekte olan siyasî krizi sona erdirip ülkede istikrarı sağlamıştır (Yiğit, 2012: 9).

önemli kişilerden birisi ise sürgündeki bir sultan ve yanındaki diğer şahsiyettir. Seyyah sultan ve maiyeti hakkında şunları aktarmaktadır:

“İskenderiye’ye ulaştığımda oranın emiri Selâhaddin adında biriydi. Bu esnada İfrîkiyye’nin tahttan indirilmiş eski sultanı Zekeriyya Ebû Yahya Lihyani’ de⁵⁰ oradaydı. Mısır sultanı Melik Nâsır onun İskenderiye’de saltanat konağında misafir edilmesini ve kendisine günde bin dirhem verilmesini emretmişti. Oğulları Abdulvahid, Mısri ve İskenderî; mabeyincisi Ebû Zekeriyya b. Ya’kub ve baş veziri Ebû Abdullah b. Yasin de yanındaydılar. Daha sonra Lihyânî ile oğlu İskenderî, İskenderiye’de vefat ettiler. Mısırî ise buraya yerleşti” (İbn Battûta, çev. 2015: 21).

Kâtip İbn Cüzeyy ise sürgündeki sultan Lihyani hakkında şu ilginç bilgileri verir:

“İlginçtir, Lihyani’nin çocuklarına verdiği adlar, alinyazılarına da uygun düştü. İskenderî, İskenderiye’de öldü. Mısri ise burada –bir Mısır şehri olan– İskenderiye’de uzun bir süre yaşadı. Abdulvahid’e gelince art arda Endülüs, Mağrip ve İfrîkiyye’yi dolaştıktan sonra Cerbe adasında öldü” (İbn Battûta, çev. 2015: 29).

İskenderiye’nin bilgin şahsiyetlerine değinen İbn Battûta, dilbilim üstatlarından bir mihrabı dolduracak kadar büyük bir sarık saran İmâdüddîn Kindî ’den, kerametleriyle ve adaletiyle ünlenmiş İskenderiye kadısı Fahreddin Rigi⁵¹’den, yine kerametleriyle ünlü Şeyh Halife⁵²’den ve Şâzelîyye tarikatının kurucusu Şeyh Ebû ‘l-Hasan Şazelî’nin müritlerinden Şeyh Yakut Habeşî’den bahseder.

İskenderiye’de ziyaretini tamamlayan seyyah daha sonra Hac yolculuğu için İskenderiye’den güneye doğru yola çıkar. Akdeniz bölgesindeki gezisinin ilk kısmını tamamlamıştır. Hac esnasında İskenderiye’den gelen hacılardan bilgiler almış olması şehre karşı ilgisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Almış olduğu ilginç bilgilerden birisi ise şehirde çıkan bir isyandır. Bu isyanı seyahatnâmesinde şu şekilde zikretmektedir.

“İbn Battûta Mekke’de bulunduğu esnada İskenderiye’den ilginç bir haber alır. Şehirde büyük bir isyan hareketi olmuştur. Müslüman tüccarlar ile Hıristiyan tüccarlar arasında çıkan bir tartışmanın kavgaya dönüşmesi ve halkın da bu kavgada taraftar olmasıyla olaylar çığırdan çıkmıştır. İskenderiye valisi Kerekî’nin de Hıristiyan tüccarlardan yana bir tavır takınması halkın sabrını taşırılmış ve valinin konağı basılmıştır. Vali posta güvercinleri vâsıtasıyla durumu Sultan Nâsır’a bildirince, İskenderiye’ye Alâeddin Moğultay Cemali ve Doğan Şemsî adlı iki Emir gönderilmiştir. Bu Emirler İskenderiye kadısı İmadüddîn’in boynuna zincir geçirerek işkence etmişler ve şehrin ileri gelenlerinden 36 kişiyi katlederek sükûneti sağlamışlardır” (İbn Battûta, çev. 2015: 74).

⁵⁰ İbnü’l-Lihyânî ismiyle tanınan bu adam Muvahhidî Şeyhlerindendi. Ebû Aside olarak bilinen Muhammed b. Vasık döneminde baş vezir tayin edildi. Ebû Aside’nin vefatı üzere tahta çıkan Ebû Yahya ülkeyi yönetemediği için tahtı İbnü’l Lihyani ye bırakmak zorunda kaldı. 1311-1317 yılları arasında ülkeyi idare eden İbnü’l Lihyani 1317 yılında tahtı III. Muhammed el-Muntasıra bıraktı. 1327’de siyasi sığınmacı olarak gittiği Mısır’da vefat etti (Razuk, 1997: 126).

⁵¹ İbnü’r-Rîgî hakkında bilgiye ulaşamadık.

⁵² Halife b. Atiyye b. Halife Kurtubî: Aslen Endülüslü olan bu zahit din bilgini, Mâlikî fıkhında derinleşmiş ve İskenderiye’de yüzlerce talebeye ders vermiştir. (İbn Hacer, 1996: 183)

İskenderiye hakkında bu bilgileri veren İbn Battûta, Akdeniz sahil kentinden günde olan Kahire'ye doğru yolculuk yapmıştır. Kahire'den de Hac yolculuğu için yola çıkmıştır. Ayzab'a yönelen İbn Battûta o dönemde bölgede çıkan savaş ve siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerden dolayı geri dönmek zorunda kalmıştır. Kus şehrinden Kahire'ye dönen İbn Battûta, buradan Şam bölgesine yönelmiştir.

3.6. Şam Bölgesi ve Kentleri

Seyyah İbn Battûta'nın seyahatini gerçekleştirdiği dönemde Haçlılar tamamen bölgeden temizlenmiş ve Memlukler Devleti bölgeye hâkim olmuşlardı. İbn Battûta, kutsal topraklardaki ziyaretlerini yapmak için çıktığı yolculukta Ayzab'dan geri dönmek zorunda kalmış ve Şam bölgesine yönelmişti. Şam bölgesinden sonra Irak şehirlerini ve ardından da Hacca giderek buradaki gezi ve gözlemlerine başlamıştır. Şam bölgesinin Akdeniz sahil kenti olan Gazze'ye gelen seyyahın bu kent hakkında bilgiler vermiştir.

3.6.1. Gazze

Güneybatı Filistin'de bulunan ve Filistin'in Kuzeydoğusunda yer alan bu şehir Doğu Akdeniz sahil kentlerinden olup stratejik bir öneme sahiptir. Akdeniz'in güneydoğu köşesi kıyılarında yer alan 363 km² yüzölçümündeki Gazze şeridinin kuzey kesimindedir. Denizden 4 km. içeride kurulmuş olan Gazze tarih boyunca Filistin topraklarındaki idarî birimlere bağlı kalmış, ancak ticarî münasebetlerini daha çok Mısır'la geliştirmiştir. Eskiden ihraç edilen mallar develerle Kahire'ye ulaştırılırdı. Süveyş Kanalı'nın açılmasından önce Mısır, Suriye ve Anadolu'dan gelen ticaret ve hac yollarının birleşme noktası olarak çok hareketli günler yaşamıştır (Bilge, 1996: 534). Seyyah bu şehirden el-Halil kentine yönelmiş, şehir hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Daha sonra Gazze şehrine vardık. Burası Mısır tarafından gelenler için ilk büyük Suriye şehri olarak göze çarpar. Nüfusu kalabalık, caddeleri bakımlıdır. Bazı mescitlerinin çevresinde duvar yoktur. Orada çevre duvarları yıkılmış fakat mimarî açıdan hâlâ güzelliğini koruyan bir câmi var. Şimdi bile içinde Cuma namazı kılınan bu büyük câmi Ulu Emir Caveli tarafından yaptırılmıştır. Minberi beyaz mermerdendir. Gazze'nin baş kadısı Bedreddin Silhati Hurâni'dir. En büyük bilgini ise Alemüddîn b. Sâlim'dir. Beni Sâlim (Sâlimoğulları) şehrin ileri gelenlerindedir. Bu soydan gelen Şemseddin de Kudüs kadısıdır” (İbn Battûta, çev. 2015: 110).

3.6.2. Askalan

Filistin'de tarihî bir sahil şehri Yafa'nın 60 km. güneybatısında bulunan Askalan Tevrat'ta Aşkelon adıyla geçer. Helenistik, Roma ve Hıristiyanlık devirlerinde dinî ve ticarî hayatta önemli bir yere sahip olan Filistin'in önde gelen şehirlerinden biri idi. “Suriye'nin

gelini” (Sponsa Syrine, Arusu’ş-Şam) lakabıyla meşhur olan Askalan Müslümanların en son fethettikleri Filistin şehirlerindedir. Seyyah bu kentin eskiden kalma eserlerinin harap olduğunu lakin stratejik konumu sebebiyle önemli bir kent olduğunu vurgulamaktadır (Fayda, 1991: 487). Bu kent hakkında şunları söylemektedir:

“Kudüs’ten Askalan’a gittim ziyaret amacıyla. Burası tamamen harap olmuş, eskiden kalma eserleri dahi zamanla yıkılıp kaybolmuştur. Şehirler içinde pek azı Askalan’ın güzelliğine sahipti. Burası, stratejik mevki, karadan ve denizden gelecek menfaatlere uygun bulunması bakımından yegânedir. Bir ziyaretgâhı var; Hüseyin b. Ali’nin –Allah ondan razı olsun– mübarek başının Mısır’a getirilişinden önce mezarı olmakla ün bulan büyük mescitten bahsediyorum. Hemen yakınındaki su kuyusu Ubeydiye hanedanına mensup biri tarafından yaptırılmış, kapısında öyle yazıyor. Ubeydiye hanedanı Fatımilerdendir” (İbn Battûta, çev. 2015: 119).

Askalan şehrindeki tarihi yapılar ve mermer sütunlar ve su kaynaklarından bahseden seyyah gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu mezarın güneyinde Ömer Mescidi adıyla bilinen büyük mabedin her yanı haraptır. Duvarlarından başka bir şey kalmamış. Orada güzellik ve incelikte eşsiz mermer sütunlar vardır. Bazıları ayakta, bazıları devrilmiş. Sütunlardan biri kıpkırmızı; insanı hayrete düşürüyor. Halkın inancına göre Hıristiyanlar tarafından kaçırılmış, gâvur memleketine götürülmüş, fakat sonra yine Askalan’da ilk yerinde bulunmuş! Bu mescidin kible tarafında Bi’r-i İbrahim (İbrahim Kuyusu) denilen bir su kaynağı vardır. Oraya geniş bir merdivenle inildikten sonra iç odalara geçilir. Dört taraftan ve yeraltındaki kanallardan su çıkar. Bu su lezzetli fakat gür değil. Halk bu suyun bereketine inanmıştır. Vadi’n-Neml (Karınca vadisi) Askalan’ın dışındadır” (İbn Battûta, çev. 2015: 120).

Seyyah, Askalan şehrinde gördüğü tarihi yapılar ve siyasi dönemler hakkında bazı bilgiler vermiş ve şehirdeki ziyaretinden sonra Ramle kentine gitmiştir. Oradan da Nablus kentine yönelen seyyah daha sonra sahil şehri olan Akka’ya varmıştır.

3.6.3. Akka

Filistin’in batı kıyısında bulunan önemli bir şehirdir. Bugün İsrail Devleti sınırları içinde yer alan Akka şehri, Hayfa koyunun (eskiden Akka koyu) kuzeyinde muhtemelen M.Ö. III. binyıl içinde kurulmuştur (Emecen, 1988: 265). Seyyah Akka hakkında bazı bilgiler vererek Akka’nın bir dönem Frenklerin merkezi olduğunu, İstanbul kadar geniş ve su kaynaklarının meşhur olduğundan bahseder. Ayrıca şehrin yapılan savaşlardan dolayı harabe hale geldiğini şu şekilde anlatmaktadır.

“Daha sonra sahile yönelerek Akka’ya gittim. Burası önceleri Suriye’de bulunan Frenk şehirlerinin merkeziymiş. Onların gemilerinin en büyük limanymış. Neredeyse Kustantiniyye Uzma -Büyük Kostantiniye şehri- İstanbul şehri kadar genişmiş. Oysa bugün harabe hâldedir. Şehrin doğusunda Aynu’l-Bakar diye bilinen bir kaynak var. Yüce Allah, Âdem Peygamber için sığır çıkarmış oradan, anlatılanlara göre. Kaynağa merdivenle inilir. Eskiden yanı başında bulunan mescidin şimdi yalnız mihrabı kalmış. Salih Peygamber’in kabri de Akka’dadır” (İbn Battûta, çev. 2015: 120).

Seyyah İbn Cübeyr, şehri ziyaret ettiğinde haçlıların hâkimiyetinde olan şehirdeki Camilerin kiliseye çevrilmiş olduğunu ve Haçlıların kenti terk etmesiyle birlikte camilerin harabe haline geldiğini belirtmiştir. Seyyah İbn Battûta, şehrin harabe haline getirilmesine üzüldüğünü belirterek buradan Sur kentine doğru yönelmiştir.

3.6.4. Sur Kenti

Bir antik çağ şehri olun Sur Kenti Tyre diye kaydedilen eski bir şehirdir. Tarihçi Ebü'l-Fidâ Yunan Filozoflarının uğrak bir yeri olduğundan bahseder (Ebü'l-Fidâ, çev. 2017: 243) Seyyah İbn Cübeyr de bu kent hakkında geniş bilgiler vermektedir. Seyyah bu kent ile ilgili izlenimlerini şehir dışında gittiği bir kasabada gördüklerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Sur şehri güzellik ve sağlamlığı ile atasözlerine geçmiştir. Üç tarafı denizle çevrilidir. Biri karaya, diğeri denize açılan iki kapısı var. Karaya açılan kapının çevresine dört sağlam koranak (tabya) yapılmıştır. Bunlar kapının etrafını saran kazıklı engeller içindedir. Denize açılan kapı ise iki yüksek kule arasındadır. Şehrin inşa biçimi çok garip! Yeryüzündeki şehirlerin hiçbiri buraya benzemez. Çünkü üç taraftan denizle çevrili, dördüncü tarafında ise bir sur mevcuttur. Gemiler surun altından geçip oraya demir atarlar. Eskiden iki kule arasında demirden bir zincir geriliymiş. O zincir indirilmedikçe dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya kimse geçemez; özel muhafızların izni olmadan çıkış mümkün olmazmış... Akka'da buna benzer bir liman varsa da ancak küçük gemilerin geçmesine elverişlidir” (İbn Battûta, çev. 2015: 70).

Seyyah Sur şehrinin hem coğrafi şartlarından hem stratejik öneminden ve hem de doğal güzelliklerinden bahsetmiştir. Bununla birlikte Akka şehrindeki liman ile kıyaslamış ve buranın küçük gemiler için daha elverişli olduğunu belirtmiştir. Burada da ziyaretini tamamlayan Seyyah, için sahil şeridinden Sayda kentine doğru yolculuğa devam etmiştir.

3.6.5. Sayda ve Taberiye Kenti

Günümüzde Lübnan'ın önemli liman kentlerinden birisi olan Sayda, dönemin Suriye ve Lübnan bölgesi için önemli ticari merkezlerindedir (Tomar, 2009: 207). Seyyah da ziyareti esnasında buna vurgu yapmakta Mısır şehirlerine incir, kuru üzüm ve zeytinyağı ihracatının yapıldığından bahsetmektedir. Ayrıca Sayda kadısından da güzel sözlerle bahsetmektedir. Seyyah Sayda hakkında şunları söylemektedir:

“Sur şehriden çıktım. Deniz kıyısında bulunan Sayda 'ya yollandım. Burası çok güzeldir ve meyvesi bol bir şehir. Sayda'dan Mısır şehirlerine incir, kuru üzüm ve zeytinyağı ihraç edilir. Yörenin kadısı ince ruhlu ve erdemli bilgin Kemaleddin Eşmuni'dir. Mısırlı olan bu faziletli insanın evinde geceledim” (İbn Battûta, çev. 2015: 70).

Sayda şehrinde gördüklerini anlatan Seyyah, buradan da Taberiye⁵³ şehrine geçer. Kentin antik bir şehir olduğunu, içerisinde gayet güzel hamamları ve doğal güzellik olarak da bir gölü olduğunu belirtmekte; bununla birlikte şehirdeki peygamber kabirlerinden de bahsetmektedir. Seyyah bunlar hakkında şunları söylemektedir:

“Sayda’dan çıkınca Taberiye şehrine gittim. Eskiden muazzam bir şehirmiş. Bugün evvelki önemini gösteren bazı antik eserlerden başka hiçbir şey görülüyor ortalıkta. Hamamları gayet güzel ve düzenli erkek ve kadın hamamları birbirinden tamamen ayrı Suları fazlasıyla sıcaktır. Taberiye’de altı fersah uzunluğunda ve üç fersahı aşan genişlikte bir göl vardır. Bu şehirde "Peygamberler Mescidi" adıyla bilinen bir mabet var. Şuayb Peygamber, Musa Peygamber’in hanımı –Şuayb Peygamber’in kızı– olan muhterem bir kadın, Süleyman Peygamber ve Yahuda ile Rubil bu mescidin yanı başında yatıyorlar. Allah’ın rahmeti, esenliği bizim Peygamberimize ve onların üzerine olsun. Orada Yusuf Peygamber’in atıldığı kuyuyu da ziyaret ettim. Kuyu küçük bir mescidin avlusundadır ve yakınında bir zaviye vardır. Gayet büyük ve derin olan kuyunun yağmurla beslenen suyundan içtim. Burasının, yağmurla beslendiği gibi altından su kaynadığını da mescidin hizmetkârı söyledi” (İbn Battûta, çev. 2015: 144).

Taberiye kentinde dikkatini çeken en önemli unsurlardan biriside şehirde bulunan kuyulardır. Bu kuyuların yağmur suları ve yer altı kaynaklarından beslendiğini aktaran seyyah hamamlardaki suların sıcak olduğunu belirtmiştir. Buradaki gezisinden sonra da Beyrut’a yönelmiştir.

3.6.6. Beyrut Şehri

Beyrut günümüzde Lübnan’ın başkentidir. Tarihçi Ebü’l-Fidâ Beyrut’un tarih boyunca doğunun en önemli kapılarından birisi olduğunu bahsetmektedir (Ebü’l-Fidâ, çev. 2017: 246)Seyyah burada mimarisi güzel olan bir mescitten bahseder. Ayrıca buradan da Mısır’a meyve ve demir ihraç edildiğini ve şehirdeki türbeler ve vakıflardan şu şekilde bahsetmektedir:

“Şehir fazla büyük değilse de çarşıları güzeldir. Büyük câmii pek sanatkârane bir yapıdır. Beyrut’tan Mısır şehirlerine meyve ve demir ihraç olunur. Orada Fas krallarından olduğu kabul edilen Ebû Ya’kub Yusuf’un kabrini ziyaret etmek istedik. Ama bu kabir Bikaa’l-Aziz’de (Bekaa vadisi) Kereknûh diye bilinen bir yerdedir. Kenarında bir zaviye var. Gelip gidenler yedirilir, içirilir orada. Bazıları Sultan Selâhaddin’in, [Eyyübî] bir başka grup da Sultan Nureddin’in (Zengî) vakfı olduğunu söylüyor buranın. Sultan Nureddin hasır dokur, bundan kazandığı parayla günlük yiyeceğini karşılamış. Onlar gerçekten ulu insanlardandı” (İbn Battûta, çev. 2015: 70).

⁵³ Filistin’in kuzeydoğusunda Taberiye gölünün batı kıyısında deniz seviyesinin yaklaşık 200 m. altında kurulmuştur. Kudüs’e 161, Dımaşk’a 137 km. uzaklıktadır. Milâttan önce 20 yılı civarında Filistin bölgesinin Romalı hâkimi Herod Antipas tarafından tesis edilen şehre Roma İmparatoru Tiberios Konstantinos’a izâfeten Tiberias adı verilmiş ve bu ad Arapça’ya Taberiye şeklinde geçmiştir. Taberiye, Dımeşk-Kahire kervan yolu üzerinde bulunduğundan Roma döneminde stratejik bir konumda olmuştur (Tomar, 2010: 323).

Beyrut'un o dönemde ticari bir kent olması ve özellikle meyve ve demir ihracatı, bölgenin hem ziraat açısından ve hem de maden açısından önemli bir kent olduğunu anlamaktayız. Ayrıca kentte bulunan zaviyelerde gelen geçenlere sürekli yemek verilmesi vakıf kültürünün canlı olduğunu ve seyyahın da bunları güzel sözleriyle övdüğünü bilmekteyiz. Seyyah buradan sonra ise Trablusşam bölgesine doğru ilerleyerek yolculuğuna devam etmiştir.

3.6.7. Trablusşam

Trablusşam deniz kenarında stratejik öneme sahip günümüzde Lübnan'ın en önemli kentlerinden birisidir. Bu kentin içinde nehirler akar. Ticaret ve ziraatın yapıldığı en işlek şehirlerdendir (Tomar, 2012: 292). Seyyah bu kentin haçlılar döneminde tahrip edildiğini daha sonra yeniden inşa edildiğini, şehrin yönetiminde ise bazı Türk idareciler olduğunu belirtmiştir. Ve bölgenin bazı meşhur adetlerinden de bahsetmektedir. Seyyah gözlem ve tespitlerini şöyle açıklamaktadır:

“Sonra Atrablus'a (Trablusşam'a) yöneldim. Suriye bölgesinin merkezî şehirlerindendir burası. İçinden nehirler akar. Etrafı bağlarla çevrilidir. Deniz ve karanın getirdiği avantajlara sahiptir. Çarşıları zengin, sokakları güzeldir. Deniz iki mil uzaktadır. Bu anlattığım Atrablus yeni kurulmuştur. Eski Atrablus tam deniz kenarında olup bir zamanlar Hıristiyanların eline geçmiş, Melik Zahir tarafından geri alınca tahrip edilmiştir. Sonra da yeni Atrablus inşa edilmiş. Burada Türk yöneticilerden yaklaşık 40 kişi vardır. Reisleri Taylan Hacib, Melik'ul-umera diye çağrılır. Şehirde kaldığı konak Dâru's-Saade adıyla ünlenmiştir” (İbn Battûta, çev. 2015: 142).

Seyyah bu şehirdeki gördüğü şeylere hayran kalmıştır. Gerek siyasi anlamdaki idaresi gerek insanları ve gerekse de şehrin doğal güzellikleri hakkında deniz ve karanın avantajlarından yararlandığını söylemiştir. Seyyahın doğu Akdeniz'de yaptığı yolculuklar bundan sonra Humus kenti üzerinden Halep'e oradan da diğer bölgelere olacaktır. Daha sonra Antakya'ya geçen seyyah oradan Akdeniz'in diğer bir liman şehri olan Lazkiye şehrine geçmiştir.

3.6.8. Lazkiye

Suriye'nin en büyük liman şehridir. Akdeniz kıyısındaki İlkçağlardan beri önemli bir liman şehri konumunda olmasından dolayı bölgede meydana gelen ticarî ve siyasî mücadelelere sahne olmuş ve sık sık iktidar değişikliğine uğramıştır. Suriye'nin Akdeniz'e açılan kapılarından (Buzpınar, 2003: 117). Seyyahın bu kente geliş amacı Allah dostu Abdül-Muhsin İskenderî'yi ziyaret etmektir. Fakat kente geldiğinde o zat Hicaz'a hareket

etmiştir. Seyyah, o zatın arkadaşları ile görüşmüş kentteki bir mescitten ve Mısırlı bir kadıdan bahsetmiştir.

“Bundan sonra deniz kenarında eski bir şehir olan Lazkiye’ye yöneldim. Buranın, gemileri gasp eden kralın (Kehf Suresi’nde anılan kralın) ülkesi olduğu sanılıyor. Ben sadece Allah dostu Abdül-Muhsin İskenderî’yi ziyaret amacıyla bu şehre geldimse de vardığımda onun Hicaz’a hareket etmiş olduğunu öğrendim. Arkadaşlarından Şeyh Saîd Bicai ve Yahya Selavi ile görüştüm. Bunlar Alâeddin b. Baha’nın mescidindedirler. Alâeddin, Şam’ın büyüklerinden erdemli bir insandır. Yukarıda bahsettiğim iki şeyh için mescit yanında bir tekke yaptırmış, gelip geçen yolculara da bedava yemek çıkarmayı taahhüt etmiştir. Şehrin kadısı ünlü hukuk bilgini, erdem sahibi Celâlettin Abdullah Maliki’dir, aslen Mısırlıdır. Meliku’l-umera Taylan ile arası iyi olduğundan şehrin kadılığına atanmıştır” (İbn Battûta, çev. 2015: 143).

Lazkiye kentinde genel olarak şehirde bulunan zatlardan bahseden Seyyah, kentten ileri gelenlerinden bazı isimleri zikretmiş ve bir hicivcinin hikâyesinden bahsetmiştir. Bununla birlikte kentten dışarı kalan bir manastır hakkında da bilgi verir. Yoğun ziyaretçisi olan bu manastıra gelenlere yiyecekler verilmektedir. Seyyah burası hakkında şunları söylemektedir:

“Lazkiye’nin dışında bulunan ve Deyr-i Farus adıyla bilinen manastır, Şam ve Mısır’da mevcut olanların hepsinden büyüktür. Orada rahipler oturur ve Hıristiyanlar öbek öbek her yerden gelip ziyaret eder orayı. Oradan geçen Müslümanlara da Hıristiyanlar tarafından yemek verilir. Sundukları yiyecek, ekme, peynir, zeytin, sirke ve kebedir” (İbn Battûta, çev. 2015: 144).

Seyyah, Ferus Manastırı adıyla bilinen manastırın Şam ve Mısırdaki mevcut olanlardan daha büyük olduğunu ve Hıristiyanların öbek öbek oraya gelip ziyaret ettiklerini gözlemlemiştir. Seyyah daha sonra bu kentte gördüğü limandan bahsetmektedir. Geçişleri iki kule arasında gerilmiş zincirlerle olduğunu ve Suriye’nin en güzel limanlarından olduğunu söylemektedir ve buradan Merkab Kalesine geçen seyyah, şunları söylemiştir:

“Bu şehrin limanı iki kule arasına gerilmiş bir zincirle kapalıdır. O zincir indirilmedikçe hiçbir gemi geçemez ve çıkamaz. Bu liman Suriye’nin en güzel limanlarından biridir. Bu şehirden çıkıp Merkab Kalesi’ne yöneldim. Gayet büyüktür. Kerek Kalesi’ne benzer. Yüksek bir dağ üzerine kurulmuştur. Kale dışında büyücek bir mahalle var. Yabancılar oraya geçebilir ama kaleye geçemez. Burayı Melik Mansur Kalavun, Hıristiyanlardan aldı. Oğlu Melik Nâsır bu kalenin içinde doğdu. Kadısı Mısırlı Burhaneddin hukukçuların en erdemlilerindedir. Merkab’dan hareket ettim, Akra’ dağına gittim. Suriye bölgesinin en yüksek dağıdır bu. Denizden görülen ilk çıkıntı da budur. Orası Türkmenlerin yatağıdır. Her tarafında gözeler ve ırmaklar vardır” (İbn Battûta, çev. 2015: 92).

Seyyah burada limanın yapısı ve kaleler hakkında bilgiler vererek burada mahalleler olduğunu yabancıların bu mahallelere geçtiğini ama kalelere yabancıların geçmelerine izin verilmediğinin detayını vermiştir. Yine burada gördüğü Akra dağından bahsetmiş ve denizden görülen ilk çıkıntının burası olduğunu ve bölgede Türkmenlerin yoğunlukla yaşadığını

aktarmıştır ve şehrin doğal güzellikleri için de her tarafında gözler ve ırmakların bulunmuş olmasındır.

Seyyah buradan Cebel-i Lübnan, Baalbek ve Zebedâni şehirlerini gezmiş ve buraları Gırnata'ya benzetmiştir. Dımeşk'te uzun bir süre kalan Seyyah ardından Hicaz'a gitmek için Hac kervanlarıyla yola çıkmıştır (İbn Battûta, çev. 2015: 93).

Seyyah hemen hemen Doğu Akdeniz'de bulunan tüm Filistin ve Şam kentlerini gezmiştir. Gazze'den başladığı yolculuğu Lazkiye kentine kadar gezerek buralarda gördüğü şehirleri, önemli kişileri ve limanları zikretmiştir. Bununla birlikte daha önce gördüğü yerleri, önceki gördüğü yerlerle kıyaslamıştır. Edebi açıdan bakıldığında, bölgelerle ilgili bazı hikâyeleri zikretmiş olması bölgelerin kültürel yapılarını öğrenme ve aktarma gayreti olarak söyleyebiliriz.

3.7. Anadolu'ya Açılış

Seyyah hac ziyaretleri sonrasında Irak ve Mısır bölgelerini tekrardan ziyaret etmiş daha sonra Anadolu'ya açılmak için Lazkiye limanına gelmiştir. Alanya ve Antalya coğrafi konumu sayesinde tarih boyunca Anadolu'nun Akdeniz Devletlerine açılan en önemli kapılarından birisi olmuş ve daima egemen güçlerin hâkimiyeti altına almak istedikleri şehirlerin ilk sıralarında yer almıştır (İbn Battûta, çev. 2015: 273).

3.7.1. Alanya

Tarih boyunca çok farklı devletlerin hâkimiyeti altına giren bu şehir kozmopolit bir yapıya sahip olarak farklı ulus ve dinlerden insanları bünyesinde bulundurmuş ve bununla birlikte bölgeye gelen seyyahların da ziyaret ettiği şehirlerin başında gelmiştir. İbn Battûta gezdiği Anadolu'daki Akdeniz şehirleri hakkındaki gözlemlerini aktarmış ve XIV. yüzyılda nasıl bir durumda olduğunu seyahatnâmesinde aktarmıştır. Seyyah ilk olarak Alanya iline gelmiştir. Deniz yolculuğunu şu şekilde anlatmaktadır:

“Lazkiye'de Martelmin adlı bir Cenevizlinin büyük “Korkora”sına (ticaret gemisi) binerek “Türk Ülkesi'ne” yöneldik. Burası Rum diyarı diye de bilinir. Çünkü eskiden Rumlarınmış. Rumlar ve Yunanlılar asıl ahalidendir. Müslümanlar orayı İslam'a açtılar. Şu anda Müslüman Türkmenlerin idaresi altında yaşayan bir hayli Hıristiyan vardır bu ülkede. Elverişli bir rüzgârla on günlük seyahatten sonra Anadolu'nun ilk şehri olan Alâya'ya (Alaiye-Alanya) ulaştık” (İbn Battûta, çev. 2015: 273).

Seyyah Alanya'yı o zaman ki ismiyle Alâya ismiyle zikretmiştir. O dönemde Lazkiye'den Anadolu'ya gelmek isteyenler bu güzergâhta on günlük seyahat ile ulaşmaktaydılar. Seyyah Anadolu'yu ‘Türk ülkesi’ olarak isimlendirmektedir. Ayrıca kentin tarihi hakkında ise eskiden ahalisinin Rumlar ve Yunanlar olduğunu ve bölgede Türkmenlerin

hâkimiyetinde Hristiyanların yaşadığını söylemektedir. Yolculuğu sona eren seyyah dünyanın en güzel memleketine geldiğini Şam ile Rum diyarı olarak isimlendirdiği bölgeleri şu ifadelerle kıyaslar:

“Yolculuğumuz sona erince gemi sahibi bizden “navl” (navlun, ücret)almadı. İkramından saydı bu yolculuğu. Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâlâ’nın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar buranın halkıdır. Bu yüzden şöyle denilir: "Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet ise Rum’da!" Bu kelimeyle buranın halkı kast olunuyor” (İbn Battûta, çev. 2015: 273).

Seyyah Anadolu insanını Rum halkı olarak isimlendirmektedir. Çünkü o dönemde Anadolu ‘Diyar-ı Rum’ diye isimlendirilmektedir (Aydoğdu, 2017: 39). Bölge halkının sevgi ve merhamet sahibi olduklarını, kendilerine ikramlarda bulduklarını ve kendilerine bölge ahalisi gibi davranmalarını dikkatini çekmiş ve bunu önemle vurgulamıştır. Ayrıca bölgedeki yemeklerin çeşitliliği ve çok lezzetli olduklarını bolluk ifadesi ile belirtmiştir.

“Anadolu’ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alâka gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler. Yola çıkacağımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar; üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi. Buranın âdeti gereğince ekmek haftada bir gün pişirilir, öteki günlere yetecek kadar! Ekmek günü, erkekler sıcak ekmekler ve nefis yemeklerle çevremizi doldurur, şöyle derlerdi: "Bunları size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar!" (İbn Battûta, çev. 2015: 273).

Seyyah bölge insanın yapısını ve misafirperver olmasını açıkladıktan sonra Alanya şehrinin önemli bir ticaret merkezi olduğunu özellikle kereste ihracatının İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderildiğini belirtmiştir. Şehirdeki kaleden de bahseden Seyyah bölgede zatlar hakkında bilgi almış ve şu bilgileri aktarmıştır:

“Demin de belirttiğimiz gibi Alanya deniz kıyısında bir şehirdir, ahalisi tümüyle Türkmenlerden oluşuyor. Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarları bu şehre gelip alışveriş ederler. Kerestesi bol olduğu için buradan yüklenen balyalar İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderilir. Şehrin üst tarafında gayet sağlam ve sarp bir kale var. Ulu sultan Alâeddîn (Keykubat) Rûmî tarafından yapılmıştır. Bu şehirde belde kadısı Celalettin Erzincanî ile tanıştım. Cuma günü benimle beraber kaleye çıkarak namaz kıldı. Bana ikramda bulundu ve ziyafet verdi. Bir de Şemseddin b. Recihani diye bir adamın misafiri oldum” (İbn Battûta, çev. 2015: 274).

Seyyah Alanya ziyaretinde Alanya Sultan’ını da ziyaret ederek daha sonra kentten ayrılarak Antalya’ya doğru yola çıkmıştır. Alanya sultanının arkasından hediye gönderdiğini söyleyen seyyahın Antalya ziyareti dönemin siyasi yapısı ve ahilik yapısı hakkında günümüze ışık tutacak bilgiler vermiştir.

3.7.2. Antalya

Antalya'nın adı Bergama Kralı II. Attalos'tan gelmektedir. Antik dönemde şehre Attaleai, Atalia veya Adalia denilirken; Orta Çağ'daki Batı kaynaklarında Satalia denilmiştir. Yine Orta Çağ'daki Arap ve Türk kaynaklarındaysa şehir Antaliyye ve Adalya olarak anılmıştır. Antalya tarih boyunca Hititler, Lidyalılar, Persler, Büyük İskender İmparatorluğu, Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Selçuklu Devleti'ne kadar birçok ulus, kültür ve medeniyetin merkezi olmuştur. Aynı zamanda Anadolu'ya açılan en önemli liman kenti olması Antalya şehrini en önemli ticaret merkezi haline getirmiştir (Emecen, 1991: 232).

Seyyah İbn Battûta Antalya'yı anlatırken bu şehrin adı, Şam diyarındaki Antakya ismiyle aynı kalıptadır, sadece 'I' harfi 'K' harfinin yerini almıştır. Bu şehrin genişlik, güzellik ve ihtişam bakımından dünyanın en güzel şehirlerinden olduğunu; gerek planı, gerek düzenliliği ile diğer ülkelerdeki benzerlerinden daha üstün bir durumda bulunduğunu yazmıştır.

Antalya'nın sosyal ve dini yapısını, oturdukları mahalleleri ve çarşılarını şöyle tavsif ediyor:

“Ahali içindeki taifeler ayrı ayrı mahallere yerleşmiş. Hristiyan tüccarlar 'Mina' adıyla anılan semtte oturmaktadırlar. Bu mahallenin çevresinde büyük bir duvar ve duvarın kapıları ise her gece ve Cuma vakti kapatılmaktadır. Rumlar ise etrafı surlarla çevrilmiş bir mahallede oturmaktadırlar. Yahudiler ise kendilerine ait bir yerleşim alanları olup mahalleri duvarlarla çevrilidir. Müslüman ahaliye gelince, şehrin tam merkezinde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde bir Cuma Camii, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşılar bulunmaktadır. Tüm şehrin etrafını çevreleyen geniş surlar kuşatmıştır. Şehrin beyi, ailesi ve devlet erkânı ve kapıkullarının oturdukları semt ise diğer tüm taifelerden ayrılmıştır. Onlarında etrafı surlarla çevrili, neredeyse kale gibidir” (İbn Battûta, çev. 2015: 274).

İbn Battûta'nın aktarmış olduğu bu bilgi, XIV. yüzyıl Antalya'sının demografik yapısını ortaya koymaktadır. Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslüman Türkler farklı mahallelerde yaşamışlar ve mahallelerinin etrafını surlarla çevirmişlerdir. Öte yandan şehrin tamamının da surlarla çevrili olduğu seyahatnâmede zikredilmektedir. Şehrin ve mahallelerin bu şekilde surlarla çevrilerek korunaklı hale getirilmesinde, Antalya şehrinin coğrafi konumu ve ticari hayattaki rolü etkili olmuştur.

İbn Havkal, coğrafyasında Antalya'dan bahsederken “Antalya müstahkem bir kaledir” (İbn Havkal, çev. 2005: 192) diyerek Antalya'nın geçmişten beri kale ve surlarla çevrili olduğunu teyit etmektedir.

Seyyah Antalya'nın tarımsal yapısını ve meyve ihracatı hakkında bilgi vererek Kahire'deki Pazar ile kıyaslamalar yapar ve şu ifadeleri kullanır;

“Şehrin bağ ve bahçelerinin çok, meyvelerinin de leziz olduğunu söyleyerek, ahalinin kamaruddin adını verdiği bir çeşit kayısıdan bahsetmiş ve bu meyvenin çok nefis olduğunu yazmıştır. Buranın bademinin ise lezzetli olduğu için kurutulup, Mısır'a gönderildiğini, Kahire çarşılarında nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yeri olduğunu, ayrıca sıcak yaz günlerinde bile soğuk ve lezzetli olan gözeleri ise herkes tarafından bilindiğini yazmıştır” (İbn Battûta, çev. 2015: 274).

İbn Battûta Antalya'da ki bağ, bahçe ve meyveleri ve Mısır'a ihraç edildiğini şu şekilde bahsedip kahire çarşılarındaki piyasa değeri hakkında kıyaslama yapmıştır. Bölge hakkında farklı bilgiler veren seyyah günümüze de ışık tutacak olan Anadolu'nun en kadim teşkilatlarından birisi olan ahilik teşkilatı hakkında çok detaylı bilgiler vermiştir.

3.7.3. Antalya'da Ahilik Teşkilatı

İbn Battûta Seyahatnâmesinde ticaret kültürüyle alakalı olarak ahi birliklerine temas etmiştir. Bu teşkilatların Kırım'dan Konya'ya Alanya'dan Sivas'a uzanan ticari etkinliklere dair ayrıntılı bilgileri vermiştir. Ahilik Mısır'daki fütüvvet sistemine benzemekte bir benzeri de İsfahan'da bulunmaktadır. Görmüş olduğu bu teşkilatlarla diğerlerini karşılaştırmış ve Antalya'da gördüğü teşkilatı hayranlıkla anlatarak ahilik teşkilatının kuruluş sistemini, prensiplerini ve faaliyetlerini hayranlıkla anlatması ve bununla birlikte misafirlerini en üst seviye de ağırlamaları ekonomik anlamda gelişmişlik ve refah düzeyini anlatarak ifade etmiştir.

İbn Battûta, Ahilik teşkilatını şu şekilde anlatmaktadır:

“Ahiliğin kelime anlamı kardeşliktir. Ahiyye kelimesinin tekili 'ahi'dir. Birinci Arapça şahıs olan 'ah' (kardeş) kelimesini kendisiyle ilgili kılarırsa (kardeşim anlamında) ortaya çıkan kalıp (ahi) konumuz olan kelimenin kalıbıdır.

Onlar (Ahiler), Anadolu'ya yerleşmiş olan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünya da rastlanmaz.

'Ahi' onlara göre, 'sanat ve zanaatının erbabını toplayıp işi olmayan genç bekârları bir araya getiren adamdır. Onlar, ahiyi başlarına geçirip önder yaparlar. 'Fütüvvet' denen şeyde budur. Önder olan adam, bir tekke yaptırarak halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla donatır orayı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün boyu çalışırlar. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirler. Bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınır. Mesela o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen tekkede misafir ederler onu, alınan yiyeceklerden ona da ikram ederler. Bu iş yolcunun ayrılışına kadar sürer. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında hepsi bir araya gelip beraber yerler, türkü söylerler, raks ederler. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettikleri kazançlarla önderin yanına dönerler. Onlara

‘fit yan’ (yiğitler) deniliyor. Onların önderlerine demin dediğimiz gibi ‘ahı’ deniliyor. Ben onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmedim dünya da. Gerçi Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışları biraz ahı taifesini andırıyor, ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler” (İbn Battûta, çev. 2015: 275).

“İbn Battûta’nın buraya (Antalya) geldiğinin ikinci günüydü. Fityan denilen ahı gençlerden biri Şeyh Şihabeddîn Hamevî’nin yanına gelerek onunla Türkçe konuştu. O zaman Türkçeyi henüz anlamıyordum. Sırtında yıpranmış bir elbise, başında keçeden bir külah vardı. Şeyh bana dönerek;

‘Bu adamın ne dediğini biliyor musun?’ diye sordu.

‘Ne söylediğini bilmiyorum! Dedim. Bunun üzerine:

‘Seni ve yanındaki dostlarını yemeğe davet ediyor!’ demesiyle hayrete düştüm ama ‘evet’ dedim hemencecik. Adam oradan ayrılınca hemen şeyhe döndüm

‘Bu adam yoksul birine benziyor, bizi ağırlayacak gücü yoktur, onu zor durumda bırakmak istemiyoruz!’ dedim. Bu lafım üzerine şeyh güldü, şu cevabı verdi:

‘Bu adam ahi yiğitlerinin önderlerindedir. Kendisi derici tayfasının ustalarından cömertliğiyle tanınmış birisi. Zanaatkârlar arasında aşağı yukarı iki yüz adamı var. Onlar kendisini önderliğe seçtiler, bir tekke yaptırılar. Şimdi gündüz kazandıklarını gece orada harcıyorlar” (İbn Battûta, 2015: 277).

Sonra İbn Battûta gördüklerini şöyle kaydetmiştir:

“Akşam namazını kıldıktan sonra bu adam tekrar yanımıza geldi. Beraber gittik, muhteşem bir zaviyeyle karşılaştık! Burası Anadolu’nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırl pırl bir mekândır. Oturma salonunda beş tane “beysus” vardır. Beysus bakırdan yapılmış üçayaklı bir şamdan türüdür. Bu şamdanın baş tarafına yine bakırdan yapılmış cam gibi parlak ve ince bir kandil yeri açılmıştır. Ortasında fitilin çıkması için bir boru bulunuyor. Bu tüpçük, süzölmüş saf içyağıyla doludur. Yanı başında yine yağ dolu bakır kaplar bulunmaktadır. Fitili düzeltmek için bir de makas var. Bunun bakımıyla vazifeli olana “çıracı” derler. Mecliste sırtlarında “kaba” (kaban) ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan, başlarını altta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardı. Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine koyarlar. ‘Zerdani’ cinsinden (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalır başlarında. Meclisin tam ortasında misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktadır. Oraya geldiğimizde bize çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sundular. Sonra türkü söylemeye, raks etmeye başladılar. Bunların güzel davranışları ve ikramı hayretimizi bir kat daha artırmıştı. Saatler sonra gecenin bitiminde onları tekkelerinde bırakıp ayrıldık” (İbn Battûta, çev. 2015: 277).

Antalya ziyaretini tamamladıktan sonra Burdur’a doğru yola çıkan İbn Battûta Antalya şehrinin isminden coğrafik yapısına, şehirdeki uluslardan dini yapıya, meyvelerinden kuruyemişine kadar bahsetmiştir. Ayrıca Ahilik teşkilatının yapısına hayran kalarak Ahilerin kendisini nasıl misafir ettiklerini geniş bir şekilde izah edip, İran ziyaretinde karşılaştığı Ahilerle kıyaslamıştır. Antalya ziyaretinden sonra Anadolu’ya açılmış ve Anadolu’nun birçok kentini ziyaret ettikten sonra Kuzey’e oradan da Uzakdoğu Asya’ya gitmiş Akdeniz bölgesine

gelmiştir. Seyyah bu sefer dönüş yolculuğunda Akdeniz’de seyahat ettiği ülkeleri ve bölgeleri ve yaşadıkları olayları bizlere anlatacaktır.

3.8. İbn Battûta’nın Dönüş Güzergâhı

Seyyah dönüş yolculuğunda çok büyük bir veba salgınından dolayı vefat eden insanların durumu hakkında bilgi vermektedir. Bu da seyyahı çok üzmüş, şehirlerin ıssız ve bomboş olduğunu hatta nüfusun dörtte bir oranında azaldığını aktarmıştır. Yolculuğunu Dimyat’tan Kahire’ye yapan Seyyah daha sonra tekrar hac yolculuğuna çıkmıştır. Hac farızasını tamamlayan seyyah, ülkesi Tunus’a deniz yolu ile yolculuğuna başlamıştır. Bu yolculuğundan şu şekilde bahsetmektedir:

“Yediyüzelli yılının Safer ayında bir Tunuslu’nun kurukara tipi küçük gemisine atlayarak Cerbe’ye kadar seyahat ettim; oradan gemi Tunus’a doğru yoluna devam etti ve düşman baskınına uğradı! Sonra başka bir küçük tekneyle Kabis’e yöneldim, Kabis ve Cerbe emirleri olan Ebû Mervan ile Ebû Abbâs’ın misafiri oldum. Bu iki kardeş, Mekke’nin oğullarıdır. Allah elçisinin doğum gününü bunların yanında kutladım. Hak Teâlâ onu yüceltsin, esen kılsın. Sonra yine bir gemiye binerek Safakus ve Büliyâna’ya, oradan da karayoluyla bedevîler eşliğinde Tunus’a ulaştım. Yolculuk bir hayli zor geçti. O sıralarda Tunus şehri bedevîler tarafından kuşatılmıştı” (İbn- Battûta, çev. 2015: 639).

Deniz yolu ile yaptığı yolculuğu anlatan Seyyah denizde saldırıya uğradığını ve küçük bir tekne ile yoluna devam ettiğini anlatır. Amacı düşman altındaki ülkesine ulaşmaktır.

3.8.1. Fas Ülkesine Yolculuk

Seyyah İbn Battûta ülkesinin başkenti Fas’a olan yolculuğunu anlatırken Sardunya adasındaki ilginç bir limandan bahseder ve kendilerinde esir olma korkusu hâsıl olur. Bunun üzerine güvenli olan bölgelerden geçerek tedbirli bir şekilde yoluna devam eder ve sağ salim bir şekilde buradan çıkarsa iki ay oruç tutacağını adayarak başından geçenleri şu şekilde anlatır:

“Sonra Tunus’dan çıktım, Katalanilerle (Katalonyalılarla) beraber deniz yolculuğu yapıp Serdaniye⁵⁴ adasına vardık. “Hıristiyan adalarından olan Sardâniye’nin büyük kalaslarla çevrili ilginç bir limanı vardır. Kapıya benzer geçişi ancak bölge ahalisinin izni ile açılır. Adada etrafı duvar örülü korunaklı bölgeler bulunuyordu. Onlardan birine geçtik. İçinde bir sürü sokak vardı. Allah bizi buradan kurtarırsa iki ay arka arkaya oruç tutacağım diye söz verdim! Çünkü adadan çıkar çıkmaz halkın peşimize düşeceğini, bizi esir etmek niyetinde olduğunu sezdik! Neyse ki sağ salim çıktık buradan. On gün yolculuğun ardından Tenes⁵⁵ şehrine ulaştık. Sonra Mazuna’ya, Müstaganem’e ve Tilimsan’a

⁵⁴ Sardunya adası: Akdeniz’de ada olan ve İtalyanca adı Sardegna’dır (Sardenya); Arap kaynaklarında Sardinya, XIX. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Sardunya şeklinde geçer. İtalya’nın Sicilya’dan sonra en büyük adası olup özerk bir bölgedir (Şakiroğlu, 2009: 133).

⁵⁵ Tenes: Akdeniz sahilinde Cezayir şehrinin 204 km. batısında, denize doğru uzanan Tenes burnunun doğu rüzgârlarına karşı koruduğu bir koyun kenarında kurulmuştur (Özkuyumcu, 2011: 450).

(Tilimsan) vardık. Ben burada yönümü Ubbad'a çevirdim, Şeyh Ebû Medyen'i⁵⁶ ziyaret ettim. Allah ondan razı olsun, bereketinden nasiplenmek fırsatı versin. Sonra Nedruma yoluyla oradan ayrıldım, Ahandkan yoluna geçtim ve Şeyh İbrahim'in tekkesinde geceledim. Kafilece oradan ayrılıp Azagnegan'a yaklaştığımızda ansızın iki atlı önderliğinde elli yayanın saldırısına uğradık! Beraberimde Hacı İbn Kuray'ât Tanci ile kardeşi Muhammed vardı; bu adam daha sonra denizde şehit olmuştur. Heriflerle vuruşmaya niyetlendik! Ama sonra bayrak kaldırdık. Bizimle barışa yanaştılar da geri durduk Allah'a şükür! Böylece Taze şehrine vardım. Annemin vebadan öldüğü haberini orada aldım. Yüce Allah onu rahmetiyle kuşatsın. Sonra Taze'den çıkarak yediyüzelli yılının Şaban ayı bitiminde Cuma günü başşehir Fas'a ulaştım.

Hükümdarımın ülkesinin en güzel vatan olduğunu hissettim sağduyumla. Böylece gezi asamı oraya bıraktım. Çünkü onun ülkesinde meyveler bol ve kolay erişilir yerdedir. Yiyecek ve suya hemen ulaşılır, imkânsız değil bunlar. Bunların hepsine birden sahip ülke öyle az ki!"

Şair ne güzel demiş:

"Batı'dır dünyanın en güzel yeri,
Bununla ilgili bir delilim var,
Dolunay oradan beklenmektedir,
Güneş hiç durmadan oraya akar!" (İbn Battûta, çev. 2015:643).

Seyyah dönüş yolculuğunda esir olma korkusuyla birçok geçmiş olduğu şehirler ve bölgelerde fazla araştırma ve gözlem yapmadan yolculuğuna devam etmiştir.

Seyyah ülkesinin para birimi olan dirhem ile Mısır ve Şam'daki dirhemleri kıyaslayarak ülkesinin dirheminin daha kıymetli olduğunu ülkesinde alışverişin daha bereketli olduğunu kıyaslama yaparak et ve katı yağı ile mukayese yaptığını görmekteyiz. Aslında seyyah ülke ekonomilerini karşılaştırırken para birimleri ile insanların neler alabildiğini bu şekilde de ülkesindeki refah seviyesinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

"Batı'nın Mağrip ülkesinin dirhemleri küçük ama faydası çoktur. Oranın fiyatlarını Mısır ve Şam'ınkilerle karşılaştırırsan bu hükmün doğruluğu sana da ayan olur, Mağrip ülkesinin üstünlüğü gün gibi ortaya çıkar! Anlatayım: Mısır ülkesinde koyun etinin 18 okiyesi⁵⁷ 1 dirhem nukraya⁵⁸ satılır. 1 dirhem nukra 6 Mağrip dirhemi eder. Oysa fiyatlar ateş pahası olduğu zaman bile Mağrip'te 18 okiyelik et 2 dirheme satılır. Bu 2 dirhem de 1 dirhem nukranın üçte biri eder. Katı yağ ise çoğu zaman bulunmaz Mısır'da! Mısır halkının yemekte kullandığı türlü türlü katığa Mağrip'te iltifat edilmez! Çünkü Mısırlıların katığı büyük ölçüde mercimek ve nohuttur" (İbn Battûta, çev. 2015: 643).

3.9. Endülüs'e Doğru

Seyyah Endülüs'e gitmeden önce Fas'da Ulu Hükümdarı ile görüşerek mutlu olur. Sonra yola çıkmadan önce vefatına yetişemediği annesinin kabrini ziyaret eder. Endülüs

⁵⁶ Seyh Ebû Medyen Suayb: Endülüs ve Mağrip 'in en meşhur süflilerindendir. 593/1196'da vefat etti (Tâzî, 1997: 190).

⁵⁷ Okiyeye: 30 gr ağırlığa tekabül eder. Ratl ağırlığının 12/1'dir. (Öngör, 1960: 33).

⁵⁸ Nukra 1 dirhem 1/3'üne tekabül eder.

yolculuğu için liman kenti olan Sebte'ye⁵⁹ gider. Burada hastalanan seyyah, üç ay kadar yatar ve daha sonrasında ise yolculuk hazırlıklarını yapıp yola koyulur. Seyyah bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“Bu ulu makamı gördükten ve hükümdarımızın ihsanına kavuştuktan sonra annemin kabrini ziyaret etmeye niyetlendim; böylece Tanca'ya, annemin mezarına vardım. Sonra Sebte şehrine yöneldim. Burada epey kaldım; üç ay hasta yattım! Nihayet Allah'ın izniyle sağlığıma kavuştum. İstedim ki cihatta ve sınır savunmasında benim de payım olsun. Şatti türü (iki yelkenli) ⁶⁰iki küçük bir gemiye bindim Sebte'den; Asilâ⁶¹ halkından birine aitti bu gemi. Endülüs'e vardım” (İbn Battûta, çev. 2015: 651).

Seyyah oraya nasıl gittiğini anlatır. Gidiş niyetinin ise sınır savunmasında payı olmasını arzu etmektedir. Gittiği gemi türü hakkında da bilgi veren seyyah iki yelkenli bir gemi ile Asila kentine oradan da Endülüs'e ulaşmıştır. Burada yaşayan insanları metheden seyyah o dönemde şehri kuşatma altında tutan Hristiyan lider Alfanso'nun öldüğüne sevinmektedir. Çünkü Alfanso'nun bölgenin diğer kalan yerlerini ele geçirmesi hedefi ve halk bundan dolayı korkuyordu. Seyyah bu olay sonrasında Endülüs 'de gördüğü yerleri ve şahısları şu şekilde anlatmaktadır:

“İlk gördüğüm Endülüs şehri Cebel-i Fetih (Cebel-i Tarık) idi. Orada şehrin hatibi Ebû Zekerriyya Yahya b. Sirac Rundi (Rondalı) ve Kadı İsa Berberî ile görüştim. Kadı İsa'nın evine misafir oldum; onunla Cebel bölgesini dolaşım. Hakk'ın hoşnutluğunu kazansın ve mükâfatına erişsin diye duacı olduğum [eski] efendimiz Ebü'l-Hasan'ın yaptırdığı savunma amaçlı enteresan yapıları gördüm; bunlara efendimiz tarafından eklenen yeni bölümleri de seyretme fırsatını buldum, Allah yardımcısı olsun! O an hayatımın sonuna kadar burada bir sınır nöbetçisi olarak dikilmeyi öyle istedim ki” (İbn Battûta, çev. 2015:651).

Seyyah burada tarihi bir bilgiyi zikrederek Endülüs'ün önce ilk fethini, daha sonra da yirmi yıl kadar Hıristiyanların elinde kalan şehrin, ikinci kez kendi Sultanı tarafından nasıl feth edildiğini anlatır. Bölgeye Cebel-i Fetih denilmesinin sebebi ilk fetih hareketinin bu noktadan başlamış olmasıdır. Daha sonra Sur yapılan bölge, etrafı surlarla çevrilmiş ve zamanla yıkılmıştır. Seyyah, o döneme ait kalıntılardan bahsedip kendi Sultanlarının şehri, kaleleri ve surları nasıl imar ettiğini detaylı bir şekilde anlatmaktadır.

“Cebel-i Tarık mıntikasını son olarak efendimiz Ebü'l-Hasan yeniden fethetmiş, evvelce yirmi sene orada hüküm süren Hıristiyanların elinden almıştır. Efendimiz, söz konusu kaleyi kuşatmak için oğlu azametli Emir Ebû Mâlik'i gönderdi; bu iş halledilsin diye büyük bir servet ve cengâver bir orduyla oğlunun yardımına koştu. Altı ay süren kuşatmadan sonra yediyüzotuzüç senesinde kale düştü. Kalenin o zamanki hâli şimdikine benzemiyordu. Efendimiz Ebü'l-Hasan –Allah'ın engin rahmeti çepeçevre

⁵⁹ Fas'ın kuzeyinde Cebelitârik Boğazı'nın Akdeniz'e açılan kesiminde İspanya hâkimiyetinde şehirdir. Endülüs'ü fetih için Sebte limanını kullanan Tarık b. Ziyad buradan geçmiştir (Ceran,2009:258).

⁶⁰ Sattî: Kelime Latince olup iki yelkenli gemi demektir.

⁶¹ Asilâ şehri: Arâis ile Tanca arasında, Atlas okyanusuna bakan tarihî bir şehirdir.

kuşat onu– kalenin üst tarafına bir Kale-hurra yüksek burç yaptırdı. Bu noktada daha önce küçük bir burç vardı ama mancınık taşlarıyla yıkıldığından yerine bildiğimiz büyük kulenin inşa edilmesi gerekmiştir. Cebel-i Tarık'ta daha önce hiç Daru's s-Sınaa (araç gereç üretim yeri, fabrika) yoktu; efendimiz hemen kulenin olduğu yere bir [silâh] üretim merkezi yaptırdı. Bu üretim merkezinden başlayarak Kurmada'ya kadar uzanan ve Türbe-i Hamra'yı çepeçevre saran büyük bir sur inşa etti. Daha sonra müminlerin emiri [şimdiki] efendimiz Ebû İnan bu suru sağlamlaştırıp yenilemiş, hatta Cebel-i Fetih mıntıkasının sonuna kadar uzatmıştır. Bu duvar yörenin en yararlı, en mükemmel suru olmuştur. Ebû İnan bununla da kalmamış, mıntıkaya yeterli miktarda silâh, erzak ve ahali için altyapı hizmeti götürmüştür. Bu konuda son derece samimi davranmış, iyi niyeti sayesinde Allah ona güzel işler yaptırmıştır” (İbn Battûta, çev. 2015:651).

Yedi yüz elli senesinin son aylarında Cebel-i Fetih'de meydana gelen bir olay, efendimizin Yüce Allah'a ne denli güçlü bir imanla bağlandığını, tüm işlerinde bütünüyle ona güvendiğini göstermiş, yakaladığı mutluluk ve bahtın yalancı değil sahici olduğu ortaya çıkmıştır.

“İbn Cüzeyy der ki; Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta'nın sözlerine dönelim: Cebel-i Fetih'den çıkarak İslâm kalelerinin en sağlamı ve konum itibarıyla en güzeli olan Ronda Kalesi'ne gittim. O sıralarda kale kumandanı, Şeyh Ebü'r-Rebî Süleyman b. Davud Askerî'dir. Kadı ise amcaoğlum, fıkıh bilgini Ebü'l-Kasım Muhammed b. Yahya b. Battûta'ydı. Bu kalede edebiyattan anlayan uzman hukukçu Kadı Ebü'l-Haccac Yusuf b. Musa Münteşâkari ile karşılaştım. Bu adam beni evinde ağırladı. Ayrıca Hatip Hacı Ebü'l-İshâk İbrahim ile de görüştüm. Şenderuh adıyla tanınan bu erdemli adam Mağrip şehirlerinden Sel'a da vefat etmiştir. Abdullah Saffâr gibilerinin de bulunduğu bir grup salih adamlarla görüştüm. Burada beş gün kaldım” (İbn Battûta, çev. 2015:652).

Sonra yolculuğuna devam eden seyyah önce Marbela⁶² oradan da Malaka'ya⁶³ (Malaga) gitme niyetinde olan bir grup atlıyla yolculuk etmek istese de onlara yetişemeyip o grubun başına gelenlerden dolayı Allah'a şükretmiştir. Bu olay üzerine bölge kumandanı refakatinde Malaka'ya ulaşmıştır. Çok hoşuna giden bu şehrin avantajlarını zikredip refah seviyesini ve adeta bir ziraat ambarı olduğunu şu şekilde belirtmiştir.

Endülüs'ün en güzel şehirlerinden ve kalabalık merkezlerinden olan Malaka'ya ulaşan Seyyah bu şehri meth etmiş kara ve denizin tüm avantajlarını topladığını belirtmiştir.

“Kolaylığı çok, meyvesi bol bir şehirdir. Çarşılarında 8 ratl⁶⁴ üzümün 1 küçük dirheme satıldığını gördüm. Buranın yakut rengindeki narının dünyada benzeri yok! İncir ve bademe gelince buradan ve çevre arazilerden toplanır da nice doğu ve batı memleketine ihraç edilir” (İbn Battûta, çev. 2015:655). Malaka şehrinde altın suyuyla boyanmış pek güzel çanak çömlekler üretilir. Buradan dünyanın öbür ucuna; uzak ülkelere ihraç edilir. Şehrin câmii büyük bir alana kuruludur. Bereketi herkesçe biliniyor.

⁶² Marbela şehri: Ronda'nın güneydoğusuna düşen eski bir şehirdir

⁶³ Malaka: Yaklaşık sekiz asır Endülüs İslâm hâkimiyetinde kalan ve bugün Malaga diye anılan şehirdir. İber yarımadasının güneyinde, Guadalmedina (Vâdilmedîne) nehrinin Akdeniz kıyısında meydana getirdiği deltanın yanbaşında Gibralfaro (Cebelfâruh) denilen tepenin yükseldiği bir koyun kenarında bulunmaktadır (Göksoy, 2003: 485).

⁶⁴ Ratl: Araplarda ağırlık birimi olup yaklaşık 453 gr ağırlığa tekabül eder (*Mu'cem el-Vasıt*, 2004: 352).

Güzellikte avlusunun bir benzeri yok. Bu avluda koca koca narenciye ağaçları vardır” (İbn Battûta, çev. 2015:656).

Yolculuğuna devam eden Seyyah, Malaka’dan çıkarak 24 mil ötedeki Belleş’e⁶⁵ ulaşır. Burası da Malaka gibi güzel bir şehirdir. Mimari yapasının detayına girmeye Seyyah mescitle ilgili acayip bir yapısı olduğunu vurgular. Malaka’da olduğu gibi burada da üzüm, incir ve pek çok meyve yetişen bir şehir olduğunu belirtilir. Sonra oradan sanatkârane bir şekilde inşa edilen mabedin olduğu el-Hamma’ya ulaşır. Şehirden bir mil uzakta, ırmak kıyısında bir sıcak su kaynağı olup orada erkek ve kadınlar için özel hamamlar bulunuyor. Bu küçük şehirden çıkarak Endülüs ülkesinin merkezi olan Gırnata şehrine yönelirken şu şekilde söyler:

“Burası tüm Endülüs bölgesinin gelinidir. Çevresi öyle güzel ki dünyada eşi yok diyebilirim. 40 millik bir alan! Ünlü Şennil nehri ortadan ayırır bu alanı. Orada başka ırmaklar da var. Art arda bahçeler, yeşillikler, köşkler ve üzüm bağları şehri her yandan sarıp kucaklamış. Mesire yerlerinden biri de Aynu’d-Dem’ (Gözyaşı membaı) diye adlandırılan noktadır. Burası bağlar ve bahçelerle dolu bir dağdır. Bir benzeri yok!” (İbn Battûta, çev. 2015:657).

Gırnata şehrinde Sultanı ziyaret etmek istese de hasta olması sebebiyle ziyaret edemeyen seyyah daha sonra annesinin yolladığı hediyelerle birçok ihtiyacını karşılamıştır. Ayrıca şehrin ileri gelenlerinden âlimler ve bilginlerle görüşen Seyyah çağının eşsiz âlimi Ebü’l-Berekat Muhammed b. İbrahim Sülemî Bilfiki⁶⁶ ile görüşme imkânı bulmuştur. Birçok âlimle görüşen Seyyah kendisine gelen bir emirname ile payitahta geri döner. Sultanın fermanı doğrultusunda buradan Afrika’nın içeri bölgelerine doğru yolculuk yapacaktır. Emre uyan seyyah yola düştü ve yaklaşık dört ay yolculuktan sonra da Başkent Fas’a dönerek sultanın huzuruna çıktı. Bu çıkıştan sonra da seyahatnâmenin tamamlandığını ve yolculukları sevenlere armağan ettiğini şu cümlelerle macera dolu seyahatinin tamamlandığını belirtir:

“Kurban bayramının gecesinde Daru’t-Tam mıntkasına ulaştık. Kurban bayramın birinci gününü orada geçirdim. Ertesi gün yola düştüm ve müminlerin emiri efendimizin onurlandırdığı payitahta, Fas’a vardım. Hak Teâlâ onun yardımcısı olsun! Mübarek elini öptüm, kutlu yüzünü görmekle uğurlandım; uzun bir yolculuktan sonra onun ihsan kanatları altında yaşadım. Yüce Rabbimiz, hükümdarımın bana yağdırdığı nice armağanların, haddi hesabı edilmez nimetlerin mükâfatını versin ona! Onun ömrünü uzun etsin de Müslümanlar sevin sin, bahtiyar olsun! “İlginç Ülkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan” diye isimlendirdiğimiz seyahatnâme burada bitti” (İbn Battûta, çev. 2015: 686).

Yazıya geçiş, yediyüzellidört senesinin Zilhicce ayının üçünde yani dokuz aralık binüçyüz ellibeş yılında sona erdi! Ve selâm olsun seçtiği kullarına!

⁶⁵ Belles (Velez) şehri: Malakka’nın Velez’i diye bilinen şehirdir. Malaka’nın 24 mil güneyindedir.

⁶⁶ Ebü’l-Berekât Belfikî (Bilfiki): Velfikue şehrinde geldiği için ona Belfikî veya Bilfiki denmiştir. İbn Battuta’dan bahseden nadir kaynaklardan birini yazmıştır.

3.10. Seyahatnâme Bahsedilen Bazı Önemli Şahsiyetler

İbn Battûta seyahati boyunca Hükümdarlar, sufiler, dervişler, ahiler, kısacası toplumun her kesiminden şahsiyetlerle görüşerek aslında şunu söylemek istemiştir: İnsan âlemdir. İlim adamları ve önemli kişilerin yanı sıra haydutlardan, hırsızlardan, kendisini kandırmak isteyenlerden de bahsederek, seyahatin zorluklarını, nelerle karşılaşılacağını bizlere göstermektedir. Seyahatnâme içerisinde hükümdarlar ile ilgili anekdotlarda dönem itibariyle tarihsel olaylara şahitliğini kayda geçirmiştir.

Bu hem kendisi açısından hem de o dönemin araştırmacıları açısından eşsiz değerde bir bilgi kaynağıdır. Bizler için en ufak bir bilgi kırıntısı bile analiz basamaklarını oluştururken, İbn Battûta önemli şahsiyetlerin hayatını anlatarak zevkli bir okumanın yanı sıra bizleri aydınlatmaktadır da. Seyahatnâmede geçen önemli şahsiyetler başlığı altında birçok isim incelenebilir ama biz burada İbn Battûta seyahatnâmesinde Akdeniz bölgesinde zikrettiği bazı önemli şahsiyetleri ele alacağız.

3.10.1. Tunus Sultanı

Seyyah Tunus Sultanı Ebû Yahya hakkında detaylı bilgiler öğrenerek onun soyunu ve bayramlarda halkın arasına girerek evlerine bayram ziyaretine gittiğinden bahsediyor. Ayrıca Tunus'da devlet adamlarından Baş kadının her Cuma namazı sonrasında halkın dertlerini dinlediğini ve birçok meselede çözümler sunduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Tunus’a geçtiğimde buranın sultanı Benî Hafs’dan gelen Ebû Yahya⁶⁷ idi. Onun soyu şöyledir: Sultan Ebû Zekeriyya Yahya b. Sultan Ebû İshak İbrahim b. Sultan Ebû Zekeriyya Yahya b. Abdülvahid b. Ebû Hafs (Allah onu rahmetiyle kuşatsın). Tunus’ta birçok ulu bilgin vardı. Bunlar arasında Kadû’l-cemâa (başkadı)’dır. Ebû Abdullah Muhammed Ensari’yi, beş hükümdar boyunca Baş kadılık yapmış olan Hatip Ebû İshak İbrahim Ribî’îyi, Tunus kadılığında da hizmet vermiş Ebû Ali Ömer b. Ali b. Kaddah Hevari’yi sayabilirim. Tunus kadısı diye bahsettiğim üçüncü zât ise yörenin büyük bilginlerindedir. Her Cuma namazdan sonra Zeytûne Câmii diye bilinen büyük mabedin sütunlarından birine dayanır, halkın dertlerini dinler, çeşitli meselelerde çözümler sunar... Tunus’ta Ramazan bayramı yetişince açık namazgâha geldim, çok kalabalıktı. Herkes en temiz elbisesini giymişti. Sultan Ebû Yahya, kumandanları, yakınları ve hizmetkârlarıyla at üstünde geldi. Maiyetindekiler fevkalâde düzenli hareket ediyordu. Bayram namazı kılınp hutbe okunduktan sonra herkes evine gitti” (İbn Battûta, çev. 2015: 64).

Seyyah bu güzel adetlerden bahsederek Tunus hükümdarının adil ve etrafında ise âlim ve ulu önderlerden oluşan kişiler bulunduğunu ifade etmiştir.

⁶⁷ Hafsiler, İfrîkiye ve Doğu Cezayir’de hüküm süren Berberî asıllı bir hanedan (1228-1574). Sultan Ebû Yahyâ Ebûbekir adıyla tanınan bu hükümdar, Tunus’a hâkim olan Hafsîler hanedanının en meşhur şahsiyetlerindedir (Razuk, 1997: 125).

Seyyah dönüş yolculuğunda uğradığı Tunus'ta Tunus'un kendi ülkelerinin yani Fas'ın hâkimiyetinde olduğundan bahsederek otuz altı gün kaldığını ve daha sonra ülkesine doğru yola çıkar.

3.10.2. Fas Sultanı

Seyyah Fas Sultanı Ebû İnan Merini hakkında çok güzel sözlerle bahsedip çok geniş bir şekilde yer ayırmıştır. Özellikle hükümdarını başka ülkelerin hükümdarlarıyla kıyaslayarak birçok üstün özelliklerini sayarak halk için çok yararlı şeyler icat ettiğini ifade ediyor. Ayrıca Sultan'ın ilme ayrı bir önem verdiğini ve ilim meclisleri ile diğer gezdiği yerlerdeki ilim meclislerini karşılaştırmaktadır. Fas Sultan'ın yapmış olduğu icraatlardan bazılarını şu şekilde sıralamıştır:

- 1- Ülkenin tüm şehirlerinde evsiz barksızlara sürekli yardım dağıtması,
- 2- Dört bir yanda hapis yatanlar için yeterli miktarda gıda vermesi,
- 3- Bu yardım ve sadakaların tümünün yenilebilir türden iyi pişmiş ekmek ve aş olması,
- 4- Ülkenin her yanındaki kimsesizleri, çaresizleri, yaşlı kadın ve erkekleri, câmilerden ayrılmayan düşkünleri güzelce giydirmesi,
- 5- Kurban bayramında bu tür aciz kimselerin hayrına kurbanlar kestirmesi,
- 6- Ramazan'ın yirmi yedisinde ülke kapılarında toplanan vergilerin tümünü, bu mübarek günün hatırı ve hakkı için yoksullara dağıtması,
- 7- Ülkenin her yanında Peygamberimizin doğduğu kutlu mevlit gecesinde 10 halka yemek sunması ve mevlit merasimi düzenlenmesi
- 8- Toplantılar düzenleyerek yetim çocukları sünnet ettirmesi,
- 9- Aşure günü onları urbalara büründürmesi,
- 10- Zayıflara ve iş göremeyecek kadar güçsüz kalanlara çeşit çeşit tahıl vererek onların iki yakasını bir araya getirmesi,
- 11- Başşehirdeki gariplere uyuyacakları zaman uzansınlar diye yumuşak halılar ve iyi cins kadife kumaşlar ihсан etmesi. Dünyada bir benzeri bilinmez bu ikramın!
- 12- Ayrıca ülkenin tüm şehirlerinde hastaneler yaptırarak hastaların gideri için pek çok vakıf kurması; istekleri karşılansın ve tedavileri güzelce yapılsın diye doktorlar tayin etmesi de onun buluşlarından.

Ortaya koyduğu daha başka nice güzel işler, hayırla yâd edilesi nice iyilikleri vardır. Yüce Allah ona mükâfatını versin, nimetini yağdırsın” (İbn Battûta, çev. 2015: 708).

Sultanın bu güzelliklerini gören Seyyah bu mutlulukla Gırnata 'ya gitmek üzere yola çıkar. Seyyahın gezilerden elde ettiği birikim ve gözlemler ile Sultanı ile onlar arasındaki farkı ortaya koymuştur.

Hükümdarlar, İbn Battûta'nın seyahatnâmesinin yazımı için de önemlidir. İbn Battûta yıllar sonra Merini hükümdarı Ebû İnan Faris döneminde Fas'a dönmüştür. Hükümdar, Ebû

Cüzeyy'e İbn Battûta'nın seyahatnâmesini yazdırarak 1355'de tamamlanmasına vesile olmuştur.

3.10.3. Gırnata Sultanı

Endülüs'ün en uzun İslam hâkimiyetinde kalan bölgesi Gırnata, her dönem Hristiyanların işgaline maruz kalmış ve o dönemde Merini Sultanlığının desteği ayak kalmayı başarmıştır (Özdemir, 1996: 52). Seyyah Gırnata ziyaretinde Sultan'ın annesine şükranlarından bahsederek onun gönderdiği altınlar sayesinde ihtiyaçlarını karşıladığını anlatır. Lakin Gırnata Sultan'ının hastalığı sebebiyle görüşemediğini anlatır. Ama kadı ve birçok âlimle görüştüğünü şöyle anlatır:

“Gırnataya geçtiğim sıralarda buranın sahibi Sultan Ebü'l-Haccac Yusuf b. Sultan Ebü'l-Velid İsmail b. Ferec b. İsmail b. Yusuf b. Nasır idi. Hasta olduğu için görüşemedim onunla. İyi yürekli bir hatun olan annesinin gönderdiği altın dinarlar çok işime yaramıştır. Gırnata 'da bir grup iyi insanla karşılaştım. Bunlardan sayabildiklerim şöyle: Kadı'l-cemâa Şerif Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Hüseyinî Sebti, müderris fıkıh bilgini Hatip Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim Beyyânî, İbn Übb adıyla tanınan Hatip Ebû Saîd Ferec b. Kasım ve yine kadı'l-cemâalık (Baş hâkim) yapan bir bilgin; çağının eşsiz âlimi Ebü'l-Berekat Muhammed b. İbrahim Süleymî Bilfiki. Bu adam o sıralarda Meriye'den yeni dönmüştü. Onunla bir araya geldik sohbet ettik; fıkıhçı Ebü'l-Kasım Muhammed'in bahçesinde. Ebü'l-Kasım da meşhur kâtip ve fıkıh bilgini Ebû Abdullah b. Asım'ın oğludur. Orada iki gün ve bir gece kaldık” (İbn Battûta, çev. 2015: 721).

3.10.4. Alaya (Alanya) Sultanı

1293'de Karamanoğlu Mecdüddin Mahmud Bey Alâiye'yi ele geçirerek Mısır Sultanı Melik Eşref Selâhaddin Halil adına hutbe okutmuştur. Ebü'l-Fidâ'nın Rum şehirleri arasında saydığı ve Ömerî'nin Ermenek'e bağlı olduğunu bildirdiği Alâiye'yi 1333'de gezen İbn Battûta, burasının Türkmenlerle meskûn olduğunu ve idarenin Karamanoğlu Yusuf Bey'de bulunduğunu kaydeder (Bostan, 1989: 339).

Seyyah Anadolu'ya açıldığında her ziyaretinde olduğu gibi bölgelerin sultanı ve âlimleri ile görüşmeyi hedef kılmış ve bu hedefe de ulaşmıştı. Anadolu'ya geçişi Alanya'dan yapan Seyyah dönemin Alanya beyi ile görüşmesini şu şekilde anlatmaktadır:

“Cumartesi günü Kadı Celâleddîn'le birlikte atlarımıza binerek Alâya [Alanya] sultanı olan Karamanoğlu Yusuf Bek'le görüşmek üzere yola çıktık. "Bek" hükümdar demektir. Onun konağı, şehirden on mil uzaktaydı. Onu sahilde bir tepenin üzerinde yalnız başına otururken buldum. Vezirleri ve kumandanları daha aşağıda, askerleri ise sağ ve sol taraflarda yer almışlardı. Saçları siyaha boyalıydı. Kendisine selâm verdim. Bana nereden geldiğimi sordu. Sorularını cevapladıktan sonra yanından ayrıldım. Arkadan hediye gönderdi” (İbn Battûta, 2015: 337).

Yusuf Bey'in fiziki yapısından sarayına kadar hatta askerlerine kadar bilgi veren seyyah ayrılışından sonra arkasından hediye gönderildiğinin detayını vererek belki de teşekkürünü sunmaktadır.

3.10.5. Antalya Sultanı

Seyyah İbn Battûta'nın Antalya'yı ziyareti dönem Hamidoğulları dönemine rastlamaktadır. Antalya Hâkimi olarak bilinen Hızır Bey'in hayatı ile ilgili fazla bilgiye ulaşamamak da birçok tarihçi Antalya hâkimi olarak onun isminden bahsetmektedir.

Antalya bölgesi Alanya'dan Antalya istikametine yola çıkan seyyah Antalya'da da Antalya beyi ile görüşmeyi arzu etmiş olsa bile Antalya Hâkimi Hızır Bey'in hasta olması sebebiyle hasta ziyareti yaparak ayrıldığından şöyle bahsetmektedir:

“Antalya sultanı Yusuf Bek Yunus Bek oğlu Hızır Bek'tir. Oraya vardığımızda hastaydı. Sarayına giderek yatağında ziyaret ettik. Bize iltifat etti, gönlümüzü aldı, veda ederek ayrıldıktan sonra da hediyeler gönderdi” (İbn Battûta, çev. 2015: 337).

Antalya Sultanını da ziyaret eden seyyah ziyaretindeki memnuniyeti ifade etmekte ve Antalya'da gördüğü birçok hususu seyahatnâmesinde geniş bir şekilde anlatmaktadır. Antalya Sultanının hasta olması sebebiyle onun hakkında çok geniş bilgi vermemektedir. Tarihçilerden Antalya Hâkimi hakkında İbn Havkal, Ebü'l-Fidâ, İbn Fazlullah el-Ömerî ve Kalkaşendî bazı bilgiler vermişlerdir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre Ebü'l-Fidâ'nın Antalya fâtihi diye gösterdiği Sabit Hamîdoğlu İlyas Bey veya İlyas oğlu Yunus Bey olması muhtemeldir (Kofoglu, 2011: 348).

3.10.6. Ebü'l Hasan eş-Şâzelî

İbn Battûta 724/1326 yılında Mısır'da iken Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin Humeysrâ'daki kabrini ziyaret etmiştir. Şâzelî tarikatının şeyhlerinden olan Ebü'l Hasan eş-Şâzelî, mürşidi Abdüsselâm b. Meşîş'in emriyle 1224-1226 yıllarında İfrîkiye'ye gidip Şazile beldesindeki Zağvan dağında bir mağarada inzivaya daha sonra da İfrîkiye bölgesinin başşehri olan Tunus'a geçip irşat faaliyetine başlamasıyla tarikatın temelleri atılmıştır. Şâzelî'nin 642/1244 yılında Tunus'dan İskenderiye'ye gelmesiyle birlikte tarikat çok daha geniş kesimlere ulaşma imkânı bulmuştur. Onun makamına geçen Ebü'l-Abbas el-Mursî, Mursî'nin halifelerinden Yakut el-Arşî, Şâzelî'nin gözde müritlerinden Mekinuddin el-Esmer, yine Şâzelî'ye silsilesinde yer alan Davud b. Ömer Bahilî gibi önemli simaların kabirlerini barındıran İskenderiye, Şâzelî'ye'nin bütün dünyaya yayıldığı merkez konumuna gelmiştir (Özel, 2010: 387).

İbn Battûta, Seyahatnâmesi 'de veliler velisi olarak bahsettiği Ebü'l Hasan eş-Şâzelî'nin kerametini ve ziyaret ettiği mezarından bahsederek şöyle bahsetmektedir:

“Şeyhimiz Ebü'l-Hasan her sene Said [Yukarı Mısır] yoluyla hacca giderdi. Hac zamanı gelinceye kadar -Recep ve onu takip eden aylarda- Mekke'de kalırdı. Sonra Peygamber Mescidini ziyaret edip Hicaz'ı, çölü ve diğer yerleri dolaşarak memleketine dönerdi.

Son hac yolculuğuna çıktığı zaman hizmetçisine:

-Bir balta, bir küfe, cenaze tütsüsü, bir ölü için ne lazımsa hepsini yanına al! Dedi.

-Hizmetçisi:

-Efendim, bunları niçin alıyoruz? Diye sorunca:

-Humeysera'da görürsün. Cevabını verdi.

Humeysera şimdi Yukarı Mısır'da Ayzab sahrasında, suyu acı ve yırtıcı hayvanı bol bir yerdir.

Bu bölgeye vardıklarında Şeyh Ebü'l-Hasan guslederek iki rekât namaz kıldı. Namazın sonuna doğru Allah azze ve celle ruhunu kabzetti ve oraya gömüldü (İbn Battûta, çev. 2015: 28).

Seyyah İbn Battûta mezarını ziyaret ettiği Ebü'l Hasan eş-Şâzelî'nin kerametini anlatıp mezar taşında adı ve nesebinin Hz. Ali (ra)'ın ve onun oğlu Hz. Hasan (ra) soyuna dayandığını nakletmektedir (İbn Battûta, çev. 2015: 29).

SONUÇ

Seyahat kavramı, insanın yeryüzündeki yürüme ve gezme serüvenini ifade eden bir kavramdır. İnsanoğlu bu dünyada gezer, görür, bakar, hayret eder, tanır, bilir ve bildiğini paylaşır. Hayata, canlıya ve mekâna dair bir bakış yeteneğine sahip olur. Bu bakış; insanın ufkunu açar, ona bir ferahlık verir, fikir dünyasını zenginleştirir. Seyahatler insanın yeryüzüne indirilişiyle yaşıt olup seyyahlar ve ortaya koydukları eserler, tarihin karanlık noktalarını aydınlatan vesikalar hükmünde kabul edilen eserler arasındadır.

Seyahatnâmeler, seyyahların gezdikleri ve gördükleri yerler hakkında anlattıkları edebi eserlerin ortak adıdır. Tarih boyunca günümüze kadar çeşitli ülkelerden birçok gezgin, elçi şair ve yazar gezip gördükleri yerleri anlatan eserler meydana getirmişlerdir. Seyahatnâmeler; coğrafi, edebi, siyasi, dini ve ticari seyahatnâmeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda seyahatleri sınıflandırırken bu hususlara da dikkat edilmiştir. Seyahatnâme türlerinin ele alınması, seyahatnâmelerin içeriğini şekillendiren felsefeyi anlama bakımından büyük bir önem taşır. Dolayısıyla Müslümanların seyahatlerine hangi gerekçelerle çıktığını bilmek, araştırma konusu olan seyahatnâmeleri daha iyi kavramamıza ışık tutacaktır. Bu gerekçelerin başında ise ilim ve irfana olan karşı konulmaz bir tutku gelmektedir.

Orta Çağ'ın en büyük seyyahlarından İbn Cübeyr ve İbn Battûta'nın seyahatnâmeleri günümüz dünyası için vazgeçilemez birer kaynaktır. Günümüzde birçok araştırmacı ülkelerin ve şehirlerin tarihlerini araştırırken İbn Cübeyr ve İbn Battûta'ya atıfta bulunarak gezmiş olduğu dönemlerdeki siyasi, sosyal, mimari vb. tespitlerini kaynak göstererek araştırmalarına katkı sağlamaktadırlar.

Arapça olarak kaleme alınan dünyanın en önemli seyahatnâmelerinden İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnâmeleri tarihe dönemleri açısından ışık tutmuş olan en önemli kaynaklar arasındadır. Arap edebiyatının seçkin örneklerinden biri kabul edilen İbn Cübeyr'in seyahatnâmesi kendi türünde çok önemli bir yere sahiptir ve daha sonra kaleme alınan birçok seyahatnâmeye öncülük etmiştir. Başta İbn Battûta olmak üzere pek çok seyyah onun üslûbundan etkilenmiş, ayrıca özellikle şehir tasvirlerinde çeşitli cümlelerini aynen almıştır. Bu konu üzerinde duran araştırmacılar, İbn Battûta'nın genel olarak özet şeklinde ve bazen da aynen İbn Cübeyr'in *er-Rihle*'sinden alıntı yaptığına işaret etmişlerdir.

Seyyahların yapmış oldukları seyahatler, Akdeniz bölgesine dair siyasi, sosyal, kültürel ve tarihi gözlemlerini seyahatnâmelerinden yola çıkarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışmamızda üzerinde durulan iki seyyahın seyahatnâmeleri Akdeniz'deki XIII. ve XIV. yüzyıl tarihine ışık tutan çok önemli bilgilerin verildiği önemli bir kaynak

niteliğindedir. Her iki seyahatnâmenin yazıldığı dönem Orta Çağ'ı kapsamaktadır. Gezilen coğrafyalar ve kültürler Akdeniz havzasındaki ülkeleri ve o dönemin tarihi, siyasi, sosyal, kültürel ve dini yapıları hakkında bilgiler vermiştir. Seyyah İbn Cübeyr'in yolculuğu Haçlıların Kudüs'ü işgal ettiği döneme denk gelmesi, Sicilya'daki gezileri ve Akdeniz denizcilik tarihiyle alakalı olarak gemiler ve deniz yolları arasında detaylar vermiş olması önemini daha fazla artırmıştır. Özellikle seyahatlerinin büyük bir kısmını Akdeniz havzası üzerinde hâkimiyetleri olan Haçlı Devletleri Tarihi, Sicilya Tarihi, Muvahhidler Tarihi ve Eyyûbîler Tarihiyle ilgili önemli bilgiler paylaşarak XIII. yüzyıl tarihine katkıda bulunmuştur.

Çalışmamızın İbn Battûta kısmında ise seyyahın yapmış olduğu seyahatlerde, bazı ülkelerin, hanedanların ve kurumların geçmişindeki karanlık noktaları aydınlatma bakımından nadir kaynaklardandır. İbn Battûta seyahatini çok geniş bir coğrafyaya yapmasından dolayı biz sadece Akdeniz havzasındaki gezdiği ülkeler, kentler, tarihi yerler, bazı önemli şahsiyetler bununla birlikte sosyal hayat, adetler, inançlar ve törelere dair tespitlerini ele aldık. Yemek tariflerinden bayram ve matem giysilerine, siyasi terimlerden tasavvufi tabir ve tecrübelerdek o dönemin insanıyla ilgili her konuda bilgi verilmiştir. Seyahatnâmesinde ayrıca ticaret kültürüyle ilgili olarak Ahi birliklerine değinilmiş, Kırım'dan Konya'ya, Alanya'dan Sivas'a uzanan siyasi ve ticari faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ayrıca Anadolu hakkında, yeme içme gibi etnolojik ve folklorik adetler dışında, İslam âleminin iktisadi, sanatsal yönlerini de anlatmıştır. Gezmiş oldukları bölgelerin etnik ve dini durumları hakkında da bilgi vermiştir.

İbn Battûta, XIV. yüzyıldaki Akdeniz havzasında hâkimiyeti olan bazı devletler ve idarecileri hakkında önemli bilgiler vermiştir. Meriniler Tarihi, Memlukler Tarihi ve Anadolu'daki beylikler hakkındaki tespitlerini aktarmıştır. İdarecileri isimleri ve yönetim şekilleri hakkında ayrıntılı biçimde bahsetmesi siyasi tarih açısından da önem arz etmektedir. İbn Battûta, Akdeniz ülkelerinde kullanılan dinar ve dirhemleri Mağrip ve Mısır paralarıyla karşılaştırmasıdır. Böylece çeşitli ülkelerin para birimlerinin gerçek alım gücünü mukayeseli olarak verir.

Seyahatnâmelerin yazıldığı dönemde kentlerin farklı kültürlere sahip olduğu ve bu kültürleri muhafaza ettikleri görülmektedir. Birbirine yakın olsa dahi her kentin ve bu kentte ikamet eden insanların kendilerine özgü kültürleri ve farklı özellikleri mevcuttur. Küreselleşmenin bir sonucu olarak tek tip insan modelinin oluşması göz önünde bulundurulduğunda kent kimliğinin korunması için değişik kültürlerin yaşatılması ve bu zenginliğin muhafaza edilmesi gerektiği düşüncesi seyahatnâmeler ışığında kendisine sağlam bir zemin bulmaktadır.

Sonuç olarak her iki seyahatnâme Orta Çağ'daki Akdeniz ülkeleri, kentleri, siyasi, sosyal ve kültürel yapıyı anlatan iki önemli kaynaktır. Seyahatnâmeler o dönemin tarihine ve bilinmeyen yönlerine ışık tutarak büyük katkılar sunmuşlardır. Ayrıca birçok olayın bizzat şahidi olmuşlardır. Özellikle Arap seyyahların seyahatnâme edebiyatının gelişmesinde çok büyük emekleri vardır. Bu nedenle eserlerinden günümüze kalanlar en az kronikler kadar önemli tarihi kaynaklardır. Yazdıkları şeyleri kendi kültürlerine göre yorumlayıp kaydetmeleri, yazdıklarının tamamen uydurma veya taraflı olduğu anlamına gelmemektedir. Dikkatli bir şekilde ve diğer başka kaynaklarla mukayese edilerek incelendiği takdirde, seyahatnâmelerin oldukça değerli, tarihi vesikalar olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak ortada durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abulafia, D. (2012). *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Acar, A. (2004). İbn Cübeyr Seyahatnâmesinde Dinsel Hoşgörü. *İslami Araştırmalar Dergisi*, (XVII) 2, 128-138.
- Ağarı, M. (2002). İbn Hurdazbih'in el-Mesalik ve'l Memalik ve İçerdiği Coğrafi ve Kültürel Motifler. *Dini Araştırmalar*, (17) , 237-263.
- Ağarı, M. (2007). Irak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri: İbn Hurdazbih, Ya'kubî ve İstahrî. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (34), 169-191.
- Ağayev, E. (2010). Karçınzade Süleyman Şükrü'nün Gözüyle Azerbaycan. *Karadeniz Araştırmaları*, (27), 105-139.
- Akkanat C. (2009). Edebiyat ile Tarih Arasında Seyahatnâme. *Kültür Dergisi*, (13), 14-15.
- Altan E. (2009). Malaka. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (37), 535-537.
- Altan, İ. (1993). *İslam Tarihinde Sicilya Adasının Yeri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alver, K. (2011). Tebdil-i Mekân: Seyahatin Anlamı Üzerine. *Hece Dergisi*, (174-176), 74-76.
- Andaç, F. (2011). *Geçen Zamanın İzinde: Kent*. İstanbul: Heyemola Yayınları.
- Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnâmeler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (4 /1), 911-995.
- Atçeken, İ. (2011). Tarif b. Mâlik. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (40), 29.
- Aydemir, M. (2014). Toplumsal Tipler. *Sosyoloji Divanı*, (3), 9-12.
- Aydoğdu, C. (2017). Diyar-ı Rum'dan Türkiye'ye. *Kitabın Ortası*, (5), 39.
- Aykut S. (1999). İbn Battûta. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (19), 361-368.
- Aykut, S. (2010). İbn Battûta'nın Tarih Yazımına Katkısı Henüz Bitmiş Değil, *Mostar Dergisi*, (70), 37-38.
- Ayrancı, İ. (2018). Türkiye'de Endülüs Alanında Yapılan Çalışmalar. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* (III) 7. 27-38.
- Azimli, M. (2009). Sicilya'daki İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri, *Marife Dergisi* (2), 63-82,
- Bakırcı, M. (2007) *İbn Cübeyr ve İbn Fazlan Seyahatnâmelerinde Sosyolojik Unsurlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Bayraktar, O. (2011). Yolun Öğrettikleri, *Hece Dergisi*. (174-176), 85-87.
- Beksaç, E. (2003) Mağrip. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (27), 318-322.
- Belâzurî, (2013). *Fütûhu'l-Büldân*. (M. Fayda, Çev.) İstanbul: Siyer Yayınları.
- Benjamin-Petachia (2009). *Orta Çağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, (N. Arslantaş, Çev.) İstanbul: IFAV Yayınları.
- Bilge, M. (1996). Gazze. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (13), 534-536.
- Bostan, İ. (1989). Akdeniz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (2), 231-234.
- Bostan, İ. (1996). Gemi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (14), 11-15.
- Bostan, İ. (2008). *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Kitap Yayınevi,
- Buhârî, (1315). *el-Câmi'us-Sahîh*, İstanbul. Matbaa-i Âmire.
- Buzpınar, Ş. (2003). Lazkiye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (27), 117-118.
- Canik, G. (2010). *Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Araştırmaları, İzmir.
- Carim, F. (1966). *Marko Polo ve İbn Battûta*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Ceran İ. (2009). Sebte. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (36), 258-260).
- Champdor, A. (1947). *Saladin Le Plus Heros de l'Islam*, Paris: Editions Albin Micheal.
- Coşkun, M. (2009). Seyahatnâme. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (37), 13-16.
- Çağrı, M. (2009). İslam Kültüründe Seyahat, *Din ve Hayat Dergisi*, (2), 4-9.
- Çakmak, M. (2009). Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım-Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*: (4), 127-148.
- Çakmakçı, C. (2006). İbn Battûta Seyâhatnâmesi'nde Türkçe Kelimeler, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 159-162,
- Çetin, Z. (2014). Avrupalı Gezginler Gözüyle 19. Yüzyılda Aydın ve Çevresi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 30-60.
- Daftaray, F. (2007). Raşidüddin Sinan el-İsmailî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (34), 467-468.
- Darkot, B. (1997). Rodos. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (9), 753-758.
- Dayf, Ş. (1966). *er-Rahalat*, Kahire: Daru'l-Mearif.
- Demir, M. (2015). Bir İtaat Eylemi Olarak İslâm'da Hicret ve Muhacirler. *İlahiyat Akademi Dergisi* (3/4), 159-189, Gaziantep.
- Demircan, A. (2010). *Arap Edebiyatında Seyahatnâme Türü ve Seyahatnâmeler*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Demirci, M. (2009). Orta Çağ İslam Dünyasında Coğrafya ve Seyahat. *Kültür*, (13), 8-13.
- Demirkent, I. (2009). Haçlılar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (14), 525-546.

- Duman, S. (2011). Seyahati Tercüme-i Hakikat Olarak Algılamak Yahut Tanzimat ve Serveti Fünun Edebiyatında Seyahat, *Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı)*. (174-176), 151-176.
- Dunn R. E. (2004). *İbn Battûta'nın Dünyası*, (Y. Sezdirmez, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ebü'l-Fidâ (1997a). *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*. Beyrut: Dar'ül-Mearif.
- Ebü'l-Fidâ (2017b). *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, (R. Şeşen, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- el-Hamevî, Y. (1995). *Mucemü'l-Büldân*, Beyrut: Daru's Sadır.
- el-İsfahanî R. (2005). *el-Müfredat fi Garibi'l-Qur'an*. Kahire: Mektebetü'l-Nasırıyye.
- el-Mevâfî N. A. (1995). *er-Rihle fi'l-Edebi'l-Arabî*. Kahire: Camiatu Kahire.
- el-Ubudî, C. (2006). Musa b. Nusayr. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (31), 224-225.
- Emecen, F. (1989). Akka. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (2), 265-267.
- Emecen, F. (1991). Antalya. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (3), 232-236.
- Erbaş, A. (2002). İslam Dışı Dinlerde Hac, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (5),97-120.
- Fayda, M. (1991). Askalan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (3), 487-488.
- Fehîm, H. (1989). *Edebü'r-rahâlât*, Kuveyt: Alemü'l Marife.
- Ferruh, Ö. (1990). *Tarihü'l-Ulum inde'l-Arab*. Beyrut: Darü'n-Nahdetü'l arabıyye.
- Galdatto, A. (1993). Ceneviz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (7), 363-365.
- Güzel, A. (1993). Cihad. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (7), 531-534.
- Güzel, A. (2012). *Abbasî Halifesi Mehdî b. Mansûr*. Konya: Kitap Dünyası.
- Hamidullah, M. (1962). *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, (Haz. Salih TUĞ). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Harekât, İ. (1992). Belensiye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (7), 404-405.
- Harman, Ö. (1996). Hac. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (14), 413-416.
- Hasan, İ. H. (1991). *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, (IV), .291-293.
- Hatipoğlu, İ. (2008). Rihle. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (37), 106-108.
- Hattstein, M. ve Delius P. (2000). *Islam: Art and Architecture*. Berlin: Könnemann Verlagsgesellschaft.
- Himyari, M. A. (1980). *Ravzü'l-Mitar fi Haberi'l-Aktar*, Beyrut: Mektebet'ül Lubnan.
- Hitti, P. K. (2011). *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (S. Tuğ, Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Hizmetli, M. (2011). Sicilya Tarihinin Kaynakları, *İstem Dergisi*, (17), 99-122.
- Huseyn, H. (1976). *Edebu'r-Rihle Inde'l-Arab*. Kahire: Darü'l Endülüs.
- İşıltan, F. (1988). Sicilya. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (10), 138-139.

- İbn Battûta, (2015). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (S. Aykut Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Cübeyr, (1959) *Rihletü İbn Cübeyr*. Beyrut: Daru's Sadır Yayınevi.
- İbn Cübeyr, (2003). *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, (İ. Güler Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbn Hacer Askalânî, (1996). *ed-Dureru'l-Kâmine*. Kahire: Daru'l Mektebetü'l İlmiyye.
- İbn Haldûn, (1971). *el-İber*, (IV). Beyrut: Daru'l Kütüb'ül İlmî.
- İbn Havkal, (2014). *Suretü'l-Arz (10.Asırda İslam Coğrafyası)*, (R. Şeşen, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- İbn Hurdazbih, (2008). *Kitabü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik (Yollar ve Ülkeler Kitabı)* (M. Ağarı, Çev.) İstanbul: İstanbul. Kitabevi Yayınları.
- İbn Manzur, (2004). *Lisanü'l Arab*, Beyrut: Daru's-sadr.
- İbn Rüsteh, (2018). *el-Alakü'n –Nefise (Dünya Coğrafyası)*. (A. F. Eker Çev) Ankara: Ankara Okulları Yayınları.
- İbnü'l Vezzan, (1983). *Vasf'ul-İfrikiyye*. Beyrut: Darü'l Garb'il İslami.
- İbnü'l-Esîr, (1991a). *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, (V), (Y. Apaydın Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esîr, (1991b). *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, (VI), (A. Köse, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Hatîb, (1975). *el-İhâta fî Ahbâri Garnâta*. Kahire: Daru'l Emel.
- İdrîsî, (1992). *Nuzhatü'l-Müşâk fî ihtirâk el-âfâk*. Beyrut: Meketebet'ül Maşriq.
- İmam Şafii, (2003). *ed-Divan: İmam Şafii*. Beyrut: Daru's-Sadr.
- Kapaşahin, M. (2013). *Ağlebiler*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Kaplan Y. (2010). Bir Medeniyet Yolcusu İbn Battût. *Mostar Dergi*, (70), 30-35.
- Karaaslan, N. (1999). İbn Cübeyr. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (19), 400-402.
- Kavas, A. (2012). Trablusgarb. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (41), 288-291.
- Kazıcı, Z. (1988). Ahilik. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (1), 540-542.
- Kenan, S. (2010). *Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa Seyahat*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kofuoğlu, S. (1999). Tekeoğulları. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (40), 348-350.
- Köse A. (2010). *Orta Çağ Seyahatnâmelerinde Trabzon Erzurum Erzincan ve Kars Güzergâhı, (Coğrafi, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Açından İncelenmesi)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Larousse, M. (1981). Seyahatnâme. (9). 231 *Büyük Lugat ve Ansiklopedi*. İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat.
- Macit, Y. (2012). Seyahatnâmelerde Hadis Kültürü, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 7/3, 2815-2836.
- Maden, S. (2008). Türk Edebiyatında Seyahatnâmeler ve Gezi Yazıları, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37), 147-15.
- Makkarî, A. M. (1963). *Nefhu 't-Tîb min Gusni 'l-Endelusi 'r-Ratîb*. Beyrut: Daru'l fikr.
- Maqbul, S. (1993). Coğrafya. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (8), 62-66.
- Moreno, M. (2007). Sicilya'da Müslümanlar,(A. Bakır Çev.) *Ortadoğu Araştırmalar Dergisi*, (V), 165-233.
- Mutçalı, S. (1968). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınevi.
- Ok, B. (2015). *İbn Battûta Seyahatnâmesi: Sosyolojik Bir Çözümleme*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Öngör, S. (1960). *Coğrafya Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınevi.
- Öz, M. (2001a). İsmailiyye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (23), 128-133.
- Öz, M. (2001b). Nizâriyye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (33), 200-201.
- Özdemir, M. (1994). Ebû Ubeyd el-Bekri. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (10), 247-248.
- Özdemir, M. (1995). Endülüs. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (11), 225-232.
- Özdemir, M. (1996). Gırnata. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (14), 51-57.
- Özdemir, M. (2006). Muvahhidler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (31), 410-412.
- Özel, A. (2010). Şâzelî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (38), 385-387.
- Özkuyumcu N. (2011). Tenes. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (40), 450-451.
- Özkuyumcu, N. (2000). İfrikiyye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (21), 515-516.
- Öztürk, M. (2013). Zatü's-Savari. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (44), 152-153.
- Pala, İ. (1989). *Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (1999). Âyîne-i İskender. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (4), 252.
- Parmaksızoğlu, İ. (1971). *İbn Battûta Seyahatnâmesinden Seçmeler*. İstanbul: Devlet Kitapları
- Poyraz, M. (2015). *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Proyer, J. (2004). *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*. (F. Tunç ve T. Tunç, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Razak, M. (1997). Hafsiler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (15), 125-128.

- Rosebault, C. J. (2011). *İslam'ın Kılıcı Selâhaddin Eyyübî*, (Ö. Ozol, Çev.) İstanbul: Nokta Yayınları.
- Runciman, A. (1948). *Deniz Kuvvetlerinin Orta Çağ Tarihindeki Rolü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Seyyid, F. (2000). İskenderiye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*,(22), 576-580.
- Shaban, M. A. (1976). *Islamic History*. London: Cambridge University Press.
- Şahin, S. (2012). *Normanlar Döneminde Sicilya Adası 11-12. Yüzyıllar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şakiroğlu, M. (2009a). Sicilya. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (37), 138-139.
- Şakiroğlu, M. (2009b). Marco Polo. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (28),41-43.
- Şakiroğlu, M. (2009c). Sardinya. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (36), 133-135.
- Şeker, M. (1993). *İbn Battûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel Hayatı İle Ahilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı
- Şeşen, R. (2009). Selâhaddin Eyyübî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (26), 337-340.
- Şirin, İ. (2012). Batılı Seyyahların İzleniminde Sûfiler. *Sufî Araştırmaları Dergisi*, (5), 22-45.
- Tabak, S. (2008). Arap ve Türk Seyyahlara Göre Konya (XIV-XVII Yüzyılda). *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* (5), 147.
- Taşdelen, V. (2011). Felsefe: Döne Dolaşa, *Hece Dergisi*, (174), 29-41.
- Taşpınar, İ. (2003). Marûniler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (28), .71-72.
- Tazî A. (1997). *Rihletü İbn Battûta*. Fas: el-Vizaretü's Sakafe.
- Tekin, Ö. (2014). İslami Turizm: Dünyadaki ve Türkiye'deki Genel Durum Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (29), 750-766.
- Tirmizî, (1984). *Sünen-i Tirmizi*, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi.
- Tokuş, Ö. (2014). Fâtımîler İle Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler. *Tarih Dergisi*, (59) 27-55.
- Tolmacheva, M. (2003). İstahrî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*,(23), 203-205.
- Tomar, C. (2010). Sayda. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*,(36), 209-210.
- Tomar, C. (2012), Trablusşam. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (41), 294-295.
- Touti, H. (2004). *Orta Çağ'da İslam ve Seyahat-Bir Âlim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi*. (A. Berktaç Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tukin, C. (1964). Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları, 1821'e Kadar. *Bellekten*, (50), 193-210.
- Tukin, C. (1997). Girit. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (14), 85-93.

- Uludağ, S. (2005). İslam Geleneğinde Seyahat Kavramı. *Keşkül (Sufi Gelenek ve Hayat) Dergisi*, (4), 5.
- Usta, A. (2008). *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Vaiou, M. (2015). The Church of St. Mary of the Admiral in Paleermo. *Journal of Religious Culture*, Frankfurt.
- Voltaire, (1975). *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler*. (O. Yenseni Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yalsızuçanlar, S. (2011). Bir İletişim Dili Olarak Seyahatnâme. *Hece Dergisi*, (174), 56-61.
- Yazıcı, H. (2006). Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış. *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası Dergisi*, (9), 100.
- Yazıcı, H. (2009). Seyahatnâme. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (37), 13-16.
- Yıldız, H. D. (1988). *Büyük İslam Tarihi*, (7). İstanbul: Esra Yayınevi.
- Yıldız, Y. (2017). 15. Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar. *SDÜ Fen Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40),67-68.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnâmelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (2), 587-614.
- Yörükân, Y. (2004). *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Orta Çağ'da Türkler (İbn Havkal, İstahri, Kudame B. Ca'fer, İbn Fakih İbn Rüsteh, el-Ya'kubî, İbn Hurdazbih)*. İstanbul: Gelenek Yayınevi.

İnternet Kaynakları

- Dini Terimler Sözlüğü Devlet Kitapları Müdürlüğü (2000),
<http://www.mbtsinavi.com/FileUpload/bs213813/File/dini-terimler.pdf> (erişim tarihi: 15.04.2019).
- https://www.britishmuseum.org/explore/themes/hajj/narratives/pilgrims_from_islamic_lands.aspx, (erişim tarihi: 13.12.2018).
- <https://www.themaparchive.com/travels-of-ibn-battuta-132554.html> (erişim tarihi: 15.01.2019).
- www.docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalari/ (erişim tarihi:13.02.2019).
- İskenderiye Feneri'nin günümüz kalıntısı, <https://www.iltermopolio.com/archeo-e-arte/il-farodi-alessandria> (erişim tarihi: 12.04.2019)
- <http://sasapost.com/opinion/maps-how-to-understand-the-history-of-andalusia> (erişim tarihi:27.05.2019)

<http://www.alrahalah.com/2015/02/ibn-jubayr-12th-century-ce-6th-century-ah-the-first-travel-writer/>. (erişim tarihi: 11.12.2018).

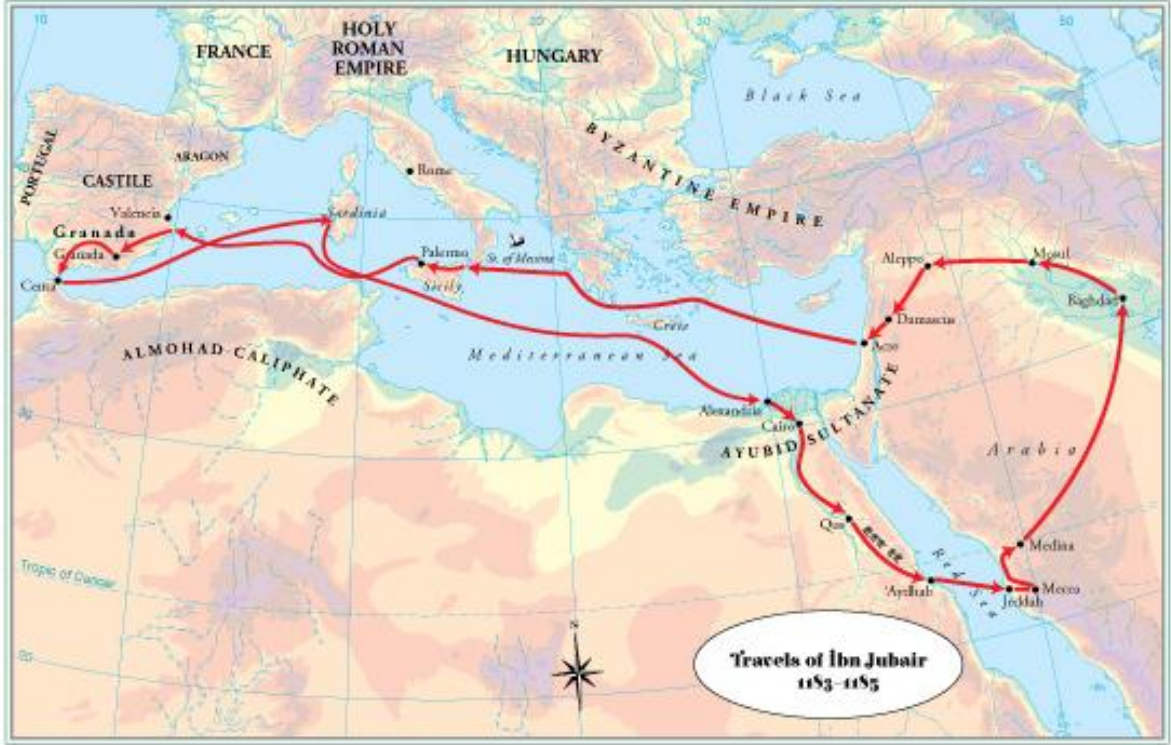
<http://www.bilwadeh.com/amp/> (erişim tarihi:16.03.2019)

<http://www.startimes.com/f.aspx?t=36397658> (erişim tarihi: 17.04.2019)

EKLER

EK-1 İbn Cübeyr'in Seyahat Haritası

<http://www.alrahalah.com/2015/02/ibn-jubayr-12th-century-ce-6th-century-ah-the-first-travel-writer/>, (erişim tarihi: 11.12.2018)

EK-2 İbn Cübeyr Seyahatnâmesi'nin Orjinal Sayfalarından

https://www.britishmuseum.org/explore/themes/hajj/narratives/pilgrims_from_islamic_lands.aspx, (erişim tarihi: 13.12.2018)

EK-3 İbn Battûta'nın Seyahat Haritası

<https://www.themaparchive.com/travels-of-ibn-battuta-132554.html>, (erişim tarihi: 15.01.2019)

EK-4 İbn Battûta'nın Seyahat Haritası

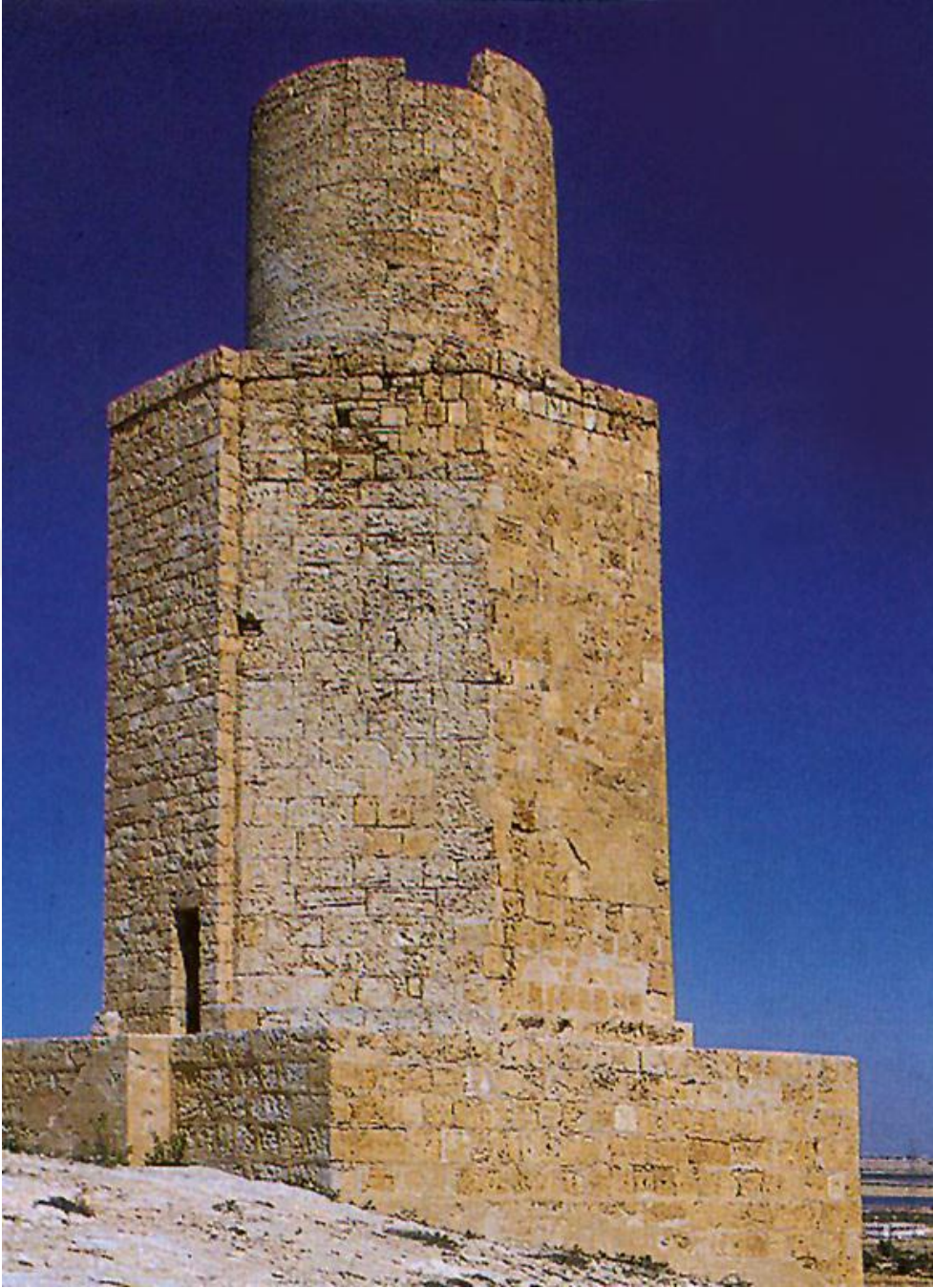
www.docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalari/, (erişim tarihi: 13.02.2019)

Ek-5 İbn Battûta Seyahatnâmesinden Bir Sayfa

<http://www.bilwadeh.com/amp/>, (erişim tarihi:16.03.2019)

Ek-6 İskenderiye Feneri Kalıntısı

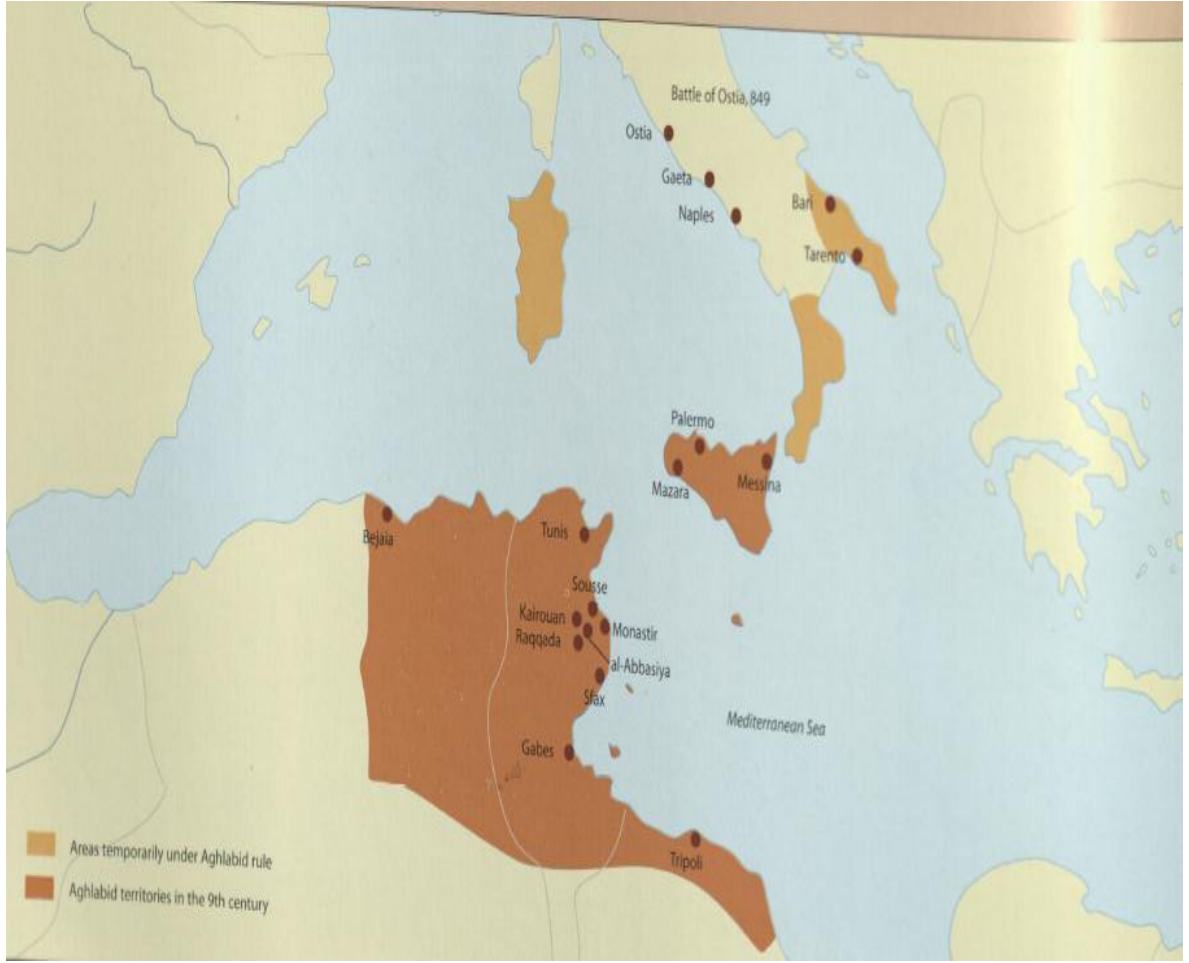
<https://www.iltermopolio.com/archo-e-arte/il-faro-di-alessandria>, (erişim tarihi: 12.04.2019)

Ek-7 İskenderiye'deki Ulu Sütun

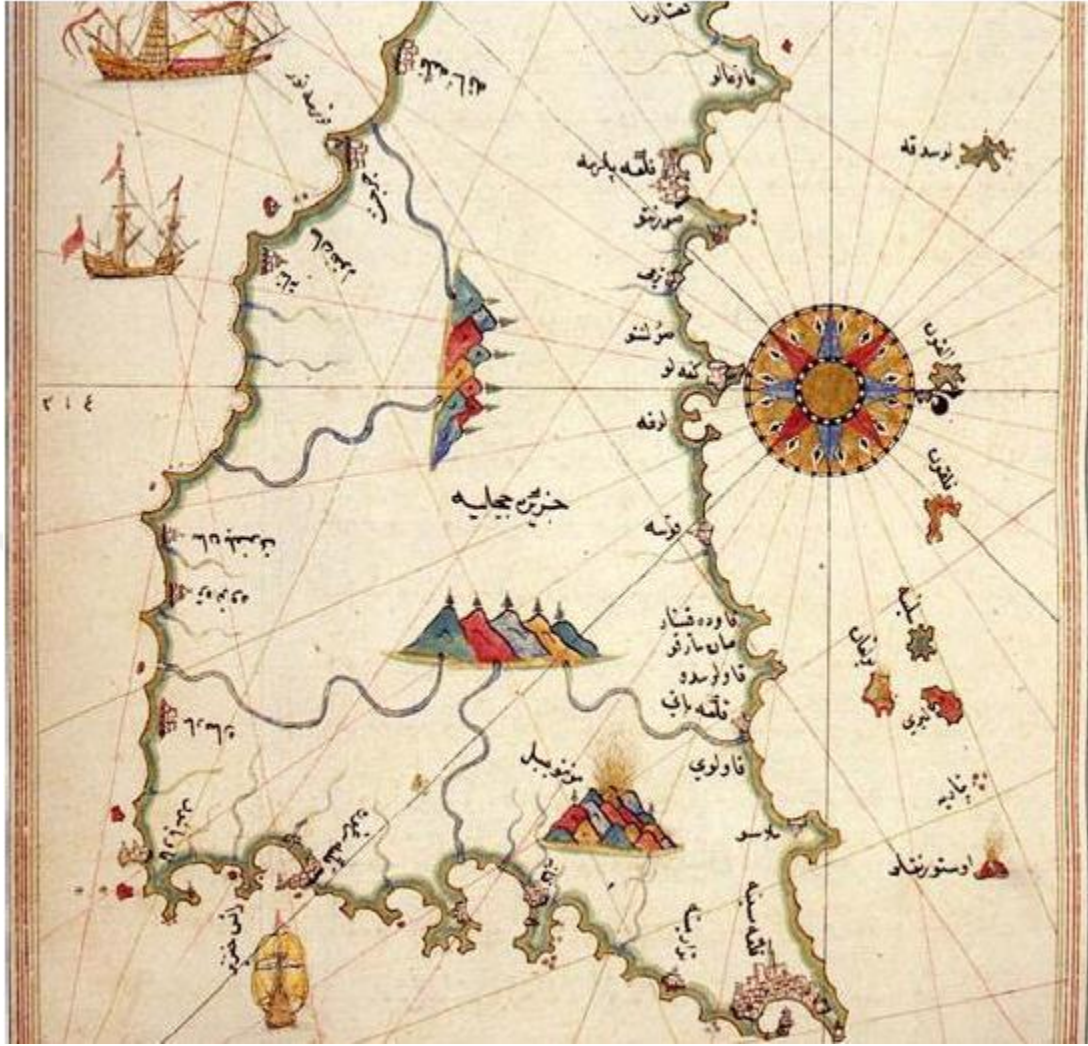
<http://www.startimes.com/f.aspx?t=36397658>, (erişim tarihi: 17.04.2019)

Ek-8 Sicilya Haritası

(M. Hattstein ve Delius P., 2000: 130)

Ek-8 Piri Reis'in Haritasında Sicilya

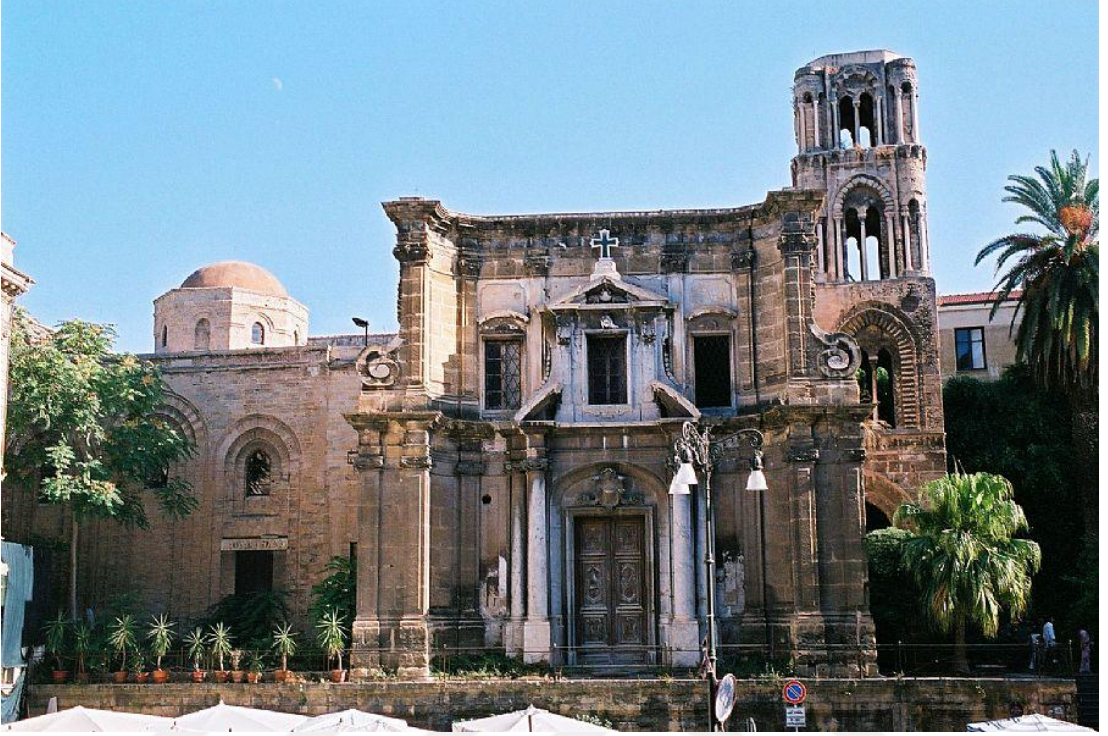
(Canik, 2010: 6)

Ek-9 Endülüs Haritası

<https://www.sasapost.com/opinion/maps-how-to-understand-the-history-of-andalusia>, (erişim tarihi:27.05.2019)

Ek-10 Antakyalı Kilise

<https://www.summerinitaly.com/guide/church-of-santa-maria-dell-ammiraglio>, (erişim tarihi: 10.05.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	ÖZTÜRK Abdülaziz
Uyruğu	T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri	Kayseri
Medeni Hali	Evli ve 1 çocuk babası
Cep Telefonu	0(549) 398 00 38
Faks	0(352) 221 20 35
e-mail Adresi	abdulaziztr@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Anadolu Meslek Lisesi Elektronik Bölümü	2001
Üniversite	Islamic University of Madinah Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Denklik)	2011 2016
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi / Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü / Orta Çağ Anabilim Dalı	
Doktora		

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
Yabancı Dil	Arapça	İngilizce